Hayat

TARİH

'ASI

Sayı: 4
Mayıs 1968-250 kuruş

Tasarruf mevduatı sahiplerine

1968'de

Size de en güzel yuva... size de servet

YAPI ve KREDİ BANKASI
Daima en iyi hizmet

MORAN - 605 — H.T.M. - 15

Fâtih Sultan Mehmed
(İbrahim Safi'nin tablosu)

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Hz. İsa'nın Gerildiği Haç, Çemberlitaş'ın Altında mı? . . . 4
Kanunî'nin Bilinmeyen Bir Gazeli . . . 11
Pierre Loti'nin Türkçe Mektubu . . . 13
Bir Bektaşî Şairi: Abdal Musa . . . 16
Akıncılar . . . 18
Pakistan'ın Büyük Şairi: Ikbal . . . 23
İstiklâl Madalyası . . . 26
Beyoğlu, Pera İken . . . 28
Gutenberg . . . 35
Yolun Tarihi . . . 39
Yavuz'un Çanı İskenderun'da Bulundu . . . 43
Vezirlerin Lâkapları . . . 46
Komünizm Yerleşiyor . . . 49
Tarihe Akan Bir Ay . . . 55
Resimlerle Eski Türkiye . . . 56
Karikatür . . . 60
Kitaplar Arasında . . . 62
Tarih Postası . . . 64
Bilmece . . . 66

Vilâyetlerimizin Tarihi

İstanbul . . . 321

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Mayıs 1968 Yıl: 4 Cilt: 1
Sayı: 4 Sıra: 40

İMTİYAZ SAHİBİ: Şevket RADO
NEŞRİYAT MÜDÜRÜ: Yılmaz ÖZTUNA
MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER: Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul **TEL:** 27 95 10 (5 hat)
ABONE: Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul **TEL:** 27 12 07

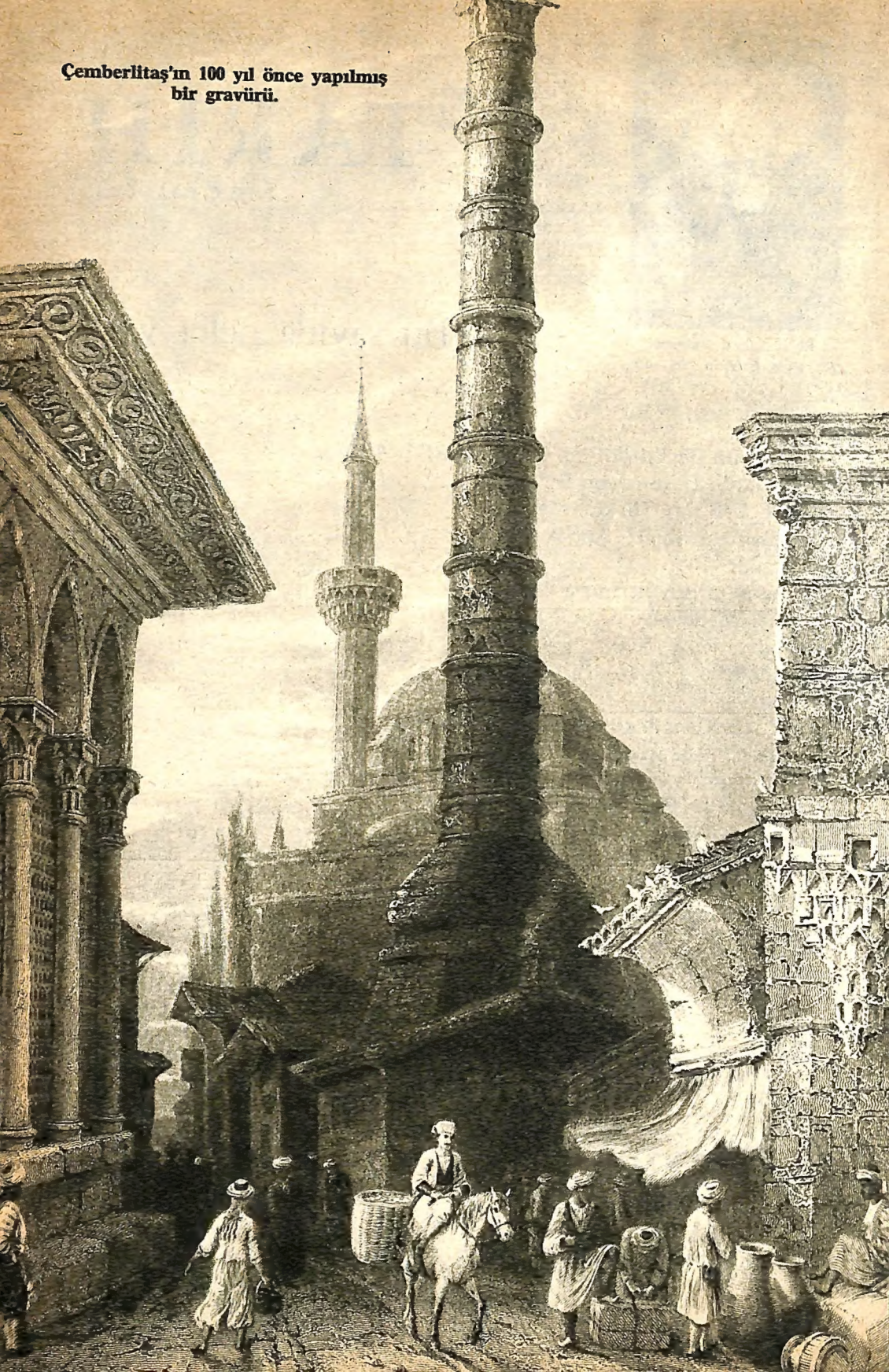

Çemberlitaş'ın 100 yıl önce yapılmış bir gravürü.

Hıristiyan Âlemini Heyecana Verecek Bir Vesika!

HAZRETİ İSA'NIN ÜZERİNE GERİLDİĞİ HAÇ ÇEMBERLİTAŞ'IN ALTINDA MI?

Yazan :
ŞEVKET RADO

Hezârfen Hüseyin Çelebî 17. asırda yazmış olduğu Bizans tarihinde, İmparator Konstantin'in, annesi tarafından Kudüs'ten İstanbul'a getirilen bu Haç'ı, kıymetini bilmemelerinden korkarak mahzene koyup üzerine Çemberlitaş'ı diktiğini söylüyor.

OSMANLI müellifleri pek çok tarih yazmışlardır. Bunların büyük bir kısmı Türk ve Osmanlı tarihidir. Şüphesiz Türkler'in münasebette bulundukları Müslüman milletlerin tarihlerini yazmış olan müellifler de vardır. Fakat Hıristiyan milletlerin tarihlerini yazmaya heves edenlere Türk müellifler arasında pek rastlanmıyor. Meselâ Türkler asırlarca Bizans'la komşu yaşadıkları, harp edip toprak aldıkları ve nihayet İstanbul'u zaptedip Bizans imparatorluğuna son verdikleri, hattâ Bizans imparatorluğunun kalıntıları üzerinde oturdukları halde, tarih yazan Osmanlı müellifleri arasında Bizans tarihini yazmaya heves etmiş olan hemen hemen yok gibidir.

Bunun sebebi acaba ne olabilir? Belki de Latin ve Yunan dillerini pek bilmemeleri, daha çok Arapça ve Farsça kaynaklara eğilmiş olmaları buna sebep olmuştur. Her halde araştırmaya değer.

Hezârfen Hüseyin Çelebî'nin «Tenkıyhü't - Tevârih» isimli yazma eseri -ki kendi hattıyledir- elime geçip de göz gezdirmeye oturduğum zaman (1), kitabın sonuna doğru, bir Bizans tarihine rastlayınca hayret ettim. İlk defa bir Osmanlı müellifinin Bizans tarihini görüyordum. Merak ettim. Sonuna kadar okudum.

Hezârfen Hüseyin Çelebî, IV. Mehmed devrinde yetişmiş, türlü sahalarda bilgi sahibi olduğu için de «Hezârfen» diye meşhur olmuş bir muharrirdir.

Bursalı Tahir Bey'in «Osmanlı Müellifleri» adlı eserinde yazdığına göre, İstanköy adasında doğmuştur. Asıl adı «Hüseyin İbn-i Cafer İstanköyî eşşehir bi Hezârfen» dir. İstanbul'da okumuştur. Bir müddet devlet hizmetinde bulunmuş, sonra kitap yazmakla meşgul olmuş, bir ara IV. Mehmed'e tarih dersi vermiştir. Hicrî 1089 (1678) da İstanbul'da ölmüştür. En meşhur eseri Tenkıyhü't - Tevârih'tir; ayrıca bir «Muhtasar Tarih» yazmıştır. «Tarih-i Devlet-i Rûmiye» elimizdeki yazmanın sonundaki, şimdi bahsini edeceğim kitabıdır. Hüseyin Çelebî'nin tıp, tasavvuf, lisaniyat ve coğrafya üzerine yazılmış eserleri de vardır.

●

Hezârfen Hüseyin Çelebî, Milâdî 1670 yılında «Tarih-i Devlet-i Rûmiye» adlı eserini yazmaya başlarken giriş kısmında, bir Bizans tarihi yazmaya girişmesinin sebebini şöyle izah etmektedir. Kendi ifadesi ile kısaca arzediyorum: «Dünya beldeleri içinde bir ikincisi olmayan İstanbul şehrinin kurucusu Kostantin'in zuhurunu ve ne sebeple gelüp İstanbul'u bina eylediğini, ne mikdar zaman Rum kayserlerinin hükümet sürdüğünü, Büyük Ayasofya'yı kimin yaptırdığını vesair eski eserler hakkındaki rivayetlerden hangisinin doğru olduğunu, Hezârfen lâkabıyle tanınan bu abd-i fakir Hüseyin, tarih kitaplarında ne mufassal, ne de muhtasar bahsedildiğini görmedim. Bu sebeple İstanbul'un bânisi tarafından tâ Sultan Mehmed'in tahtına kadar burada oturan doksan adet kayserin zamanlarında Yunan ve Latin lisanı üzere yazılmış tarih kitaplarına malik olan, Devlet-i Aliye-i Osmânîye'nin baş tercümanı Panayot nam Hıristiyan'dan (2) bu kitapları aldım ve Türkçeye tercümesine tevessül ettim.

«Ayrıca harem-i hastan sipahiliğe çıkup sonra ikinci tercüman olan Ali Bebek nam kimse ile ahbab oldum. Bu zat Yunan ve Latin dillerini bilmekle beraber, Türkçe'ye çevirmeye de kadir idi. Elde ettiğim kitapları bu zata okutup anlattırdıktan sonra, hicretin 1081 (M. 1670) şabanının ortalarında işe başlayup diğer İslâm kitaplarından da ilâveler yaparak eserimi vücuda getirdim» diyor.

●

İstanbul'un yeni bir fetih yıldönümünü idrak etmemiz dolayısıyle okuyucularıma burada Hüseyin Çelebî'nin «Tarih-i Devlet-i Rûmiye» adlı eserinin başındaki, İstanbul'un kuruluşuna ait kısmı, cümlelerini bozmadan, sadeleştirmek suretiyle takdim ediyorum.

Bu kısımda dikkate değer olan bir pasaj vardır ki, müellifin, Divanyolu'ndaki Çemberlitaş'ın dikilmesine dair verdiği bilgiyi ihtiva eden kısımdır. Hüseyin Çelebî okuyacağınız gibi, bu kısımda İsa'nın gerilmiş olduğu haçın, İstanbul'a getirilerek, Çemberlitaş'ın altına konmuş olduğunu haber veriyor. Bu iddia son derece ehemmiyetlidir. Şimdiye kadar Çemberlitaş'tan bahseden müellifler arasında benim gördüklerim, Çemberlitaş dikilirken bölmeleri arasına İsa'nın gerildiği haçtan kopmuş bazı tahta parçalarıyle çivilerin konduğunu zikretmekte, bu sebeple Hıristiyanlar'ca Çemberlitaş'ın kutsal sayıldığını söylemektedirler. Hatta Miss Pardo yüz sene evvele kadar Hıristiyanlar'ın Çemberlitaş'ın önünden geçerken durup haç çıkardıklarını İstanbul'a dair kitabında kaydediyor. Meşhur bizantolog A. A. Vasiliev iki ciltlik «Bizans İmparatorluğu

---

(1) Bu eser benim kütüphanemdedir.

(2) Bu Panayot, zamanının meşhur adamlarındandır.

Tarihi» adlı eserinin birinci cildinin 53. sayfasında Kostantin'in annesi Helena'nın Filistin'e gittiğini ve orada İsa'yı üzerine gerdikleri haç'ı bulduğunu yazmaktadır.

Hüseyin Çelebî, Kostantin'in, annesi tarafından Kudüs'ten getirilmiş olan haçı, bir müddet sakladıktan sonra kendisinin arkasından gelecek hükümdarların kadrini bilmeyeceklerinden korkarak, bir daha çıkarılmasını da önlemek maksadıyle, taştan muhkem bir hücre yaptırıp içine koyduğunu ve çemberlitaşı üzerine diktirdiğini bildiriyor. Bu, dikkate değer bir iddiadır ve Hüseyin Çelebî'ye bunu söyleyenler, herhalde çok eski kitaplardaki yerini de göstermiş olmalıdırlar. Eğer hakikat böyle ise Çemberlitaş, Hıristiyan âlemi için dünya ölçüsünde bir değer kazanır ve bir ziyaret yeri haline gelebilir. Bundan, güzel İstanbul'umuzun büyük faydalar temin edeceği muhakkaktır.

Bu noktanın meydana çıkarılmasını tarihçilere bırakarak, şimdi yazma tarih kitabının, İstanbul'un kuruluşuna ait olan kısmını sadeleştirmek suretiyle aşağıya alıyorum:

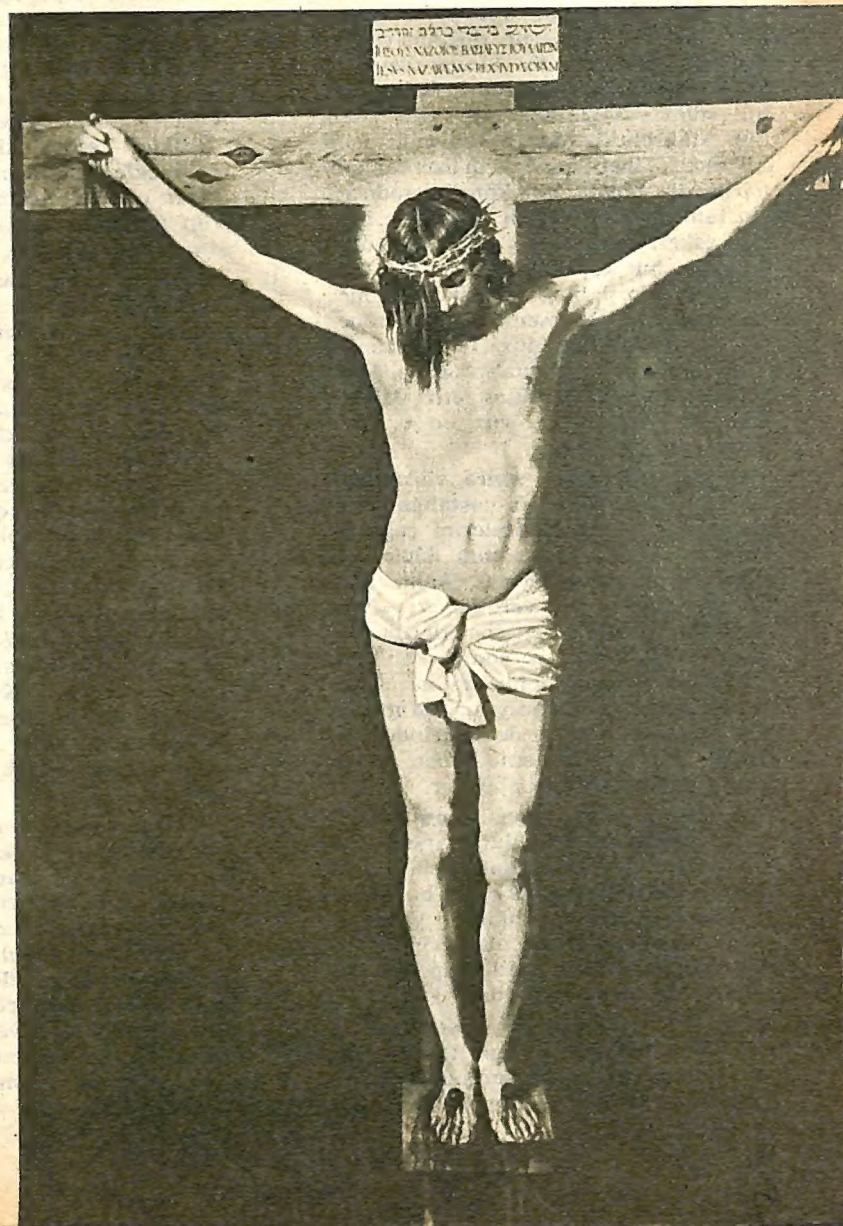

Ünlü ressam Velazquez'in Hz. İsa'yı çarmıhta gösteren bir tablosu.

İLK defa İstanbul'un temelini atup taht şehri iden muzaffer Kostantin' dir. Rum, Yunan ve Latin tarihçiler, bunun menakibini anlatırken rivayet ederler ki Konstantin önce Portekiz, İspanya, Fransa ve İngiltere vilâyetlerinin padişahı olan Kostantiyus nam putperest bir melikin oğlu idi. Babası ölünce, yirmi üç yaşında iken Milâd-ı Hazret-i İsa Aleyhisselâm'ın üç yüz dokuzuncu senesinde babasının yerine Portekiz'de saltanat tahtına cülus eyledi. Üçüncü seneden sonra, Roma'da, elli birinci kayser olan Maksentius nam kayser, gayet zalim ve habis bir adamdı. Halkın haremlerine tecavüz ve ekâbir olanları nâhak yere katleder, malların alırdı. Roma halkı, kendisinden yüz çevirmişti. Kostantin'e hediyelerle adamlar gönderüp «Roma'yı bu zalimin elinden halâs idesiz» deyû rica eylediklerinde, mezbur Kostantin, bir yığın askerle üzerine vardı. Mezkûr Maksentius dahi, Roma'nın içinden akan Tiber nâm nehrin üzerine tombazlar ile büyük bir köprü yapdırup, Kostantin'e karşu vardı. Mukatele iderken askeri mağlub ve münhezim olub kaçarak bu köprüden geçerken, izdihamdan köprü bozulup askerden nice bin adam ve Maksentius da beraber suya gark oldular. Muzaffer Kostantin azîm alaylar ile Roma'ya girüp Maksentius'ün tahtına cülus etti. Milâd-ı Hazret-i İsa'nın üç yüz on ikisinde Rum padişahı oldu.

Beşinci senesinden sonra, vücudunda lekeler peyda eden bir hastalığa tutulmasıyle o şehrin hekimlerini çağırub «Elbette, benim marazımın ilâcını görün» deyu ferman eyledi. Anlar dahi ittifak idüp cevab verdiler ki «Eğer bu şehrin meme emen çocuklarını toplayup boğazladıkdan sonra kanlarını büyük bir kazgana doldurup kan ısıcak iken içine girüb oturmıyasız, bu marazdan halâs olamazsız» dediklerinde, emreyledi ki, şehrin meme emen çocuklarını, valideleriyle toplayalar.

Mezkûr Kostantin, analarının feryatlarını göricek, çocuklara merhamet idüp «Ben bu marazdan helâk dahi olursam olayım. Nâhak yere bu kadar günahsız çocuğun kanlarına girmeyeyim. Analarına ikişer altın vireler ve evlâtlarıyle beraber azad idüp evlerine göndereler» deyû buyurdu.

Ol gece rüyasında «Ümmet-i İsa'dan gizli olan Silyostros nam üsküfe baş vurursan marazdan kurtulursun» derler. Uyandıkda filhâl mezkûr hakîmi isteyüp getirilmesini ferman eyledi. Varub getürdüler. Mezbur üsküf gördükde dedi ki «Eğer putlarını terk idüp, bundan sonra Hazret-i İsa'yı hak peygamber bilüp şeriatını tasdik edersen ilâç eylerim» dedikde, ol saat imana gelüp Hazret-i İsa'nın din ve milletini ve emrettiklerini ve nehyettiklerini tamamen kabul ve putlarını inkâr etti ve hepsini kırdı. Bunun üzerine hakîm ilâc idüp marazdan kurtuldu.

Saltanatının on sekizinci senesinden sonra rüyasında gördü ki, bir münasip ve bir büyük şehir bina eyleye. Ol sebepten Roma'dan çıkup diyar diyar gezüp Selânik'e geldikte havasını beğenüp orada karar kıldı ve kiliseler ve hamamlar yaptırup sular getirdi. İki seneden sonra büyük bir bulaşıcı hastalık çıkup askerinin yarısından ziyadesi helâk oldu. Ol sebepten ve Şapur nam Acem şâhı üzerine sefer iktizası ile Anadolu'ya geçerken Halkedoyn dedikleri şehre ki, halen Kadıköyü denmekle maruftur, oraya konup, eskiden ol şehri Acemler harap etmiş görüp tamirine ferman eyledi.

Ol eyyamda Halkedoyn'da ekâbirden bir üstad hakîm var idi. Adına İhvayis derler idi. Hüsnü tâbir ile «Padişahım, şehrin binasını Vizantio yerine yapsanız daha münasip görünür» dedikte, Kostantin dahi hüsnü itikad ile İstanbul tarafına geçüp havası gayet ile lâtif yer ve şehir olmaya münasip görüp Milâd-ı İsâ'nın üç yüz yirmi dördüncü senesinde temelin atup binasına mübaşeret eyledi ve mezbur İhvayis - Fradis hakîmi harc ve ihtiyacını tayin edüp mutemet nasbeyledi. Ol dahi sa'y idüp dört senede kal'asını ve sarayını ve askere kifayet edecek miktar oturacak yerler ve ekâbir evlerini ve çarşular ve bezestan, hepsini tamamladı ve namını Kostantaniye kodu. Bundan sonra Roma'dan vesair vilâyetlerden ekâbirler ve tüccarlar getirdüp mamur eyledi. Ve saltanat şehri yaptı.

Ol zamanda Valent nam bir müneccim üstad var idi ki, nücûmda (yıldızlar ilminde) gayet mahir idi. «Şehrin ve tahtgâhın talihini tuttur» dedi. Müneccim dahi cevap verdi ki «Bu tahtgâh ve bu saltanat senin nesline mübarek ve bakidir, ta gemiler karada yürüyünceye dek» dedikte cümle ümerası ve erkân-ı devleti bu cevaba şöyle mânâ verdiler ki, ta kıyamete dek baki ola. Kostantin çok memnun olup şenlikler eyledi ve sarayına gidüp tahtına otur-

1600 yaşındaki Çemberlitaş, İstanbul'un en işlek caddelerinden biri üzerindedir.

Roma İmparatoru
Büyük Konstantin'in gençliği.

du. İstanbul'un binası tamam olduktan sonra, ehli İslâm eline girinceye dek, sene-i şemsiyye hesabı üzere bin yüz dokuz sene geçti. Kostantin bina eyledi ve yine Kostantin nam kayser'in elinden alındı. Nasrânî şeriatını (Hıristiyanlığı) zikri geçen Kostantin açığa vurdu.

Milâdın üç yüz dokuz senesinde Tavuk Pazarı'nda vâki olan kırmızı dikilitaşı (1) o oraya kodu. Bu amûdun oraya konmasının sebebi şudur: Validesinin namı ki Helena nam hatundur, Kudüs-i Şerîf ziyaretine varup Kamâme nam kilisayı bina eyledikte, Hıristiyanlar'ın itikadınca Yahudiler'in, Hazret-i İsa'yı, üzerine gerdikleri salîbi ve eline ve ayağına vurdukları mıhları (çivileri) ve bazı mucizelere ait eserleri Yahudiler'den alup oğlu Kostantin'e hediye getürdü. Ol dahi, tazîm ile alup, hazinesinde sakladı. Sonra, zaman ile hatırına geldi ki, bizden sonra gelen melikler, caiz ki, bu mübarek eserlerin kadrini bilmeyüp saygıda kusur ideler, yahut saklamayup yabana atalar. Büyük günah ola. Emreyledi ki: Yerin altında, kârgir (2) ve metin bir hücre bina idüp, ol hücrenin içine mezkûr asarı koyup saklayalar. Sonra üzerine halen mevcut olan kırmızı amûdu alâmet için kodu.

Saltanatının otuzuncu yılında emreyledi ki, saltanatı altında bulunan şehir ve memleketlerdeki Yunanîler'in bütün putlarını kırsınlar ve İsa dini âyini üzere kiliseler bina etsinler. Ol ferman ile Afrika canibine giden ağası, çok büyük bir puthanenin içinde, on zira' tulünde, tunçtan yapılmış, üç başlı bir ejderha heykelini buldu ki, ol dahi putperestlerin bir mabudu imiş. Sair altın ve gümüş ve türlü madenlerden yapılma putlarını kırup, ol üç başlı ejderhayı bir gemiye koyup İstanbul'a gönderdi.

Merkum Kostantaniyye'ye vasıl oldukta emreyledi ki: Halkın seyran yeri olan Lonca yerine -ki halen Atmeydanı (3) denmekle maruftur- bir sağlam sofa bina idüp, ol sofanın üzerine koyalar ki bütün halk seyredeler. Hâlâ o yerde mevcuttur, görülür.

Mezbur Kostantin'in cülusu Milâd-ı İsa'nın üç yüz dokuzunda vaki olup müddet-i ömrü altmış seneye vasıl olup, otuz iki yıl saltanat ettikten sonra Acem'e sefer etmek için Üsküdar yakasına geçüp İznikmid (4) yakınında Batyas nam kaplıcada yunurken (yıkanırken) soğuk şerbet istedi. İçdüği gibi hasta olup, ertesi gün fevt oldu. Dimek isterler ki (rivayet edilir ki), biraderlerinden biri şerbete zehir katup helâk oldu. Öldüğü zaman üç oğlu var idi. Rum saltanatını onlara taksim eyledi. Kostantiyus ki ortanca oğlu idi, İstanbul'u ve cümle memalik-i şarkıye padişahlığını ona verdi ve Kostantine ki büyük oğlu idi, İspanya, Fransa ve İngiltere'ye padişah eyledi ve Kostantin ki küçük oğlu idi, İtalya'yı ve Rum ilini ana virüp melik eyledi. Sonra cesedini İstanbul'a getirüp kendüsünün bina eylediği Havariyun nam kilisede -hâlâ merhum (Fâtih) Sultan Mehmed'in imaretidir- validesi Helena Hatun yanında defnolundu.

---

(1) Çemberlitaş.
(2) Taştan.
(3) Sultanahmed meydanı.
(4) İzmit.

Kanunî Süleyman'ın Bilinmeyen Bir Gazeli

Yazan: Nigâr Anafarta

ARŞİVLERİMİZDEKİ belgeler, esaslı incelemelerden geçirildikçe, arkeolojik araştırmalarda olduğu gibi, yeni yeni gerçekler gün ışığına kavuşmakta, eski bilgilerimize yenileri katılmaktadır. Bu yazımızda tanıtmaya çalışacağımız belge de, Kanunî Sultan Süleyman'ın şiirlerinde kullandığı «Muhibbî» adı ile tertip edilmiş dîvânına, günümüze kadar bilinmeyen bir gazelini ekleyecektir.

Yavuz Sultan Selim'in Manisa valisi ve hayatta kalan tek oğlu Süleyman, babası İran ve Mısır seferlerinde iken, saltanat kaymakamı olarak Edirne ve İstanbul'da bulunmuş, seferler bittikten sonra, valiliğinde bulunduğu Manisa sancağına dönmüştür.

Elimizdeki belge, Topkapı Sarayı Arşivi'nin D. 4056 sayısında kayıtlı bir defterdir. Yer yer rutubet lekeli, kenarları oldukça yıpranmış. Tarihi: 925 yılı Zilhicce başları (kasım 1519).

Bu tarih, Osmanlı tahtının vârisi, bir yıl sonra babasının yerine hükümdar olacak ve ileride «Kanunî» unvanı ile anılacak Sultan Süleyman'ın, Manisa valiliğinin son yılına rastlamaktadır.

İnce bir siyakat yazısı ve büyük bir özenle yazılmış defterin karşılıklı yaprakları üzerinde, sağda şehzadenin geliri, sipahî oğlanlarının isimleri, ödemekle mükellef oldukları paralar; solda, giderleri ve aynı sipahî oğlanlarının mevacipleri kayıtlı. Bunlardan başka, Manisa sarayında bulunan enderun gılmanlarına verilen Fransız çuhası, alem mehterleriyle hayme mehterlerine, müteferrikalara ve enderun gılmanlarına, aşçılara, ekmekçilere ödenen paralar bu defterde kalem kalem gösterilmiş. İzmir, Tire, Manisa ve havalisi mukataalarından, bağlar, pazarlar ve mumhanelerden sağlanan gelir de bu defterde kolayca takip edilebiliyor.

Bu belge, hiç şüphesiz, XVI. yüzyıl başlarında, bir Osmanlı şehzadesinin vali olarak bulunduğu sancağın gelir ve giderini, kapı halkını ve bunlara ödenen paraları göstermesi bakımından üzerinde önemle durulmayı gerektirir. Fakat biz burada, vesikanın ilgi çekici başka bir yönünü belirtmek istiyoruz.

Defterin ilk yaprağında, Kanunî Sultan Süleyman'ın kendi elyazısı ile ve birbiri ile bağlantısı olmayan bazı beyitler görülüyor. Bunun arka yüzünde ise, yine Kanunî'nin elyazısı ile bazı isimler yazılı. Dikkat edilince bunların çoğunun, Sultan Süleyman ile yakın ilişkisi olduğu farkediliyor. Başta kendi adı, sonra sıra ile Mahmud, Murad, Mehmed, Mustafa, Hurrem, Gülfem, İbrahim, Ferhad. Daha sonra, Hurrem başta olmak üzere, sırasıyle Süleyman, Mahmud, Mehmed, Gülfem, Murad, Gevher, Mustafa, Selim, İsmail, Hüma, Hafsa isimleri. Her ismin altına Ebced hesabı ile tekabül ettiği sayılar yazılmış:

İbrahim	Ferhad	Süleyman	Hurrem
259	290	191	247 (248 olması lâzım)
Gülfem		Hafsa	
180 (170 olması lâzım)		173 (183 olması lâzım)	

Burada görülen kadınlardan, Hurrem ve Gülfem, bilindiği gibi, Kanunî'nin kadınları, Hafsa ise annesidir. Ebced hesabı karşılığı olarak yazılan sayılarda, yalnız kadın isimlerinde yanlışlık olduğu dikkati çekmektedir. Belki bir tesadüf, belki de

iltizamen yapılmış bir yanlışlık olabilir. Bu da ayrıca incelenmeye değer.

İsimlerin yazılı olduğu yaprağın alt kısmında, on dört sıra halinde dizilmiş ve dokuzar dokuzar birer küçük çizgi ile bölünmüş noktalar (remil) var. Küçük çizgilerin bazıları üzerinde, yukarıdaki isimlerden birkaçı tekrarlanmış. Bunların çözemediğimiz bir anlamı olsa gerek.

Şair Kanunî'nin, «Muhibbî» takma adı ile yazdığı şiirleri, «Muhibbî Dîvânı» adı altında toplanmış, bu dîvan daha sonra II. Mahmud'un, kendisi de şâir olan kızı Âdile Sultan tarafından bastırılmıştır. Şiirlerini genellikle Türkçe yazan Kanunî Sultan Süleyman'ın, Farsça şiirleri de vardır.

Şairliği, dedeleri II. Murad, Fâtih, Sultan Mehmed, II. Bâyezid ve babası Yavuz Sultan Selim'den tevarüs eden Kanunî Sultan Süleyman'ın, bir atasözü niteliğinde olan:

Halk içindê mûteber bir nesne yok devlet gibi,
Olmayâ devlet cihandâ bir nefes sıhhat gibi.

beyti pek meşhurdur.

Elimizdeki belgenin son yaprağında, Kanunî'nin kendi elyazısı ile bir gazeli bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığında, biri kendi hattı ile olan üç yazma ve bir basma dîvanda bu gazel mevcut değildir. Kendi hattı ile olan dîvan ve burada fotokopisi görülen gazelin incelenmesinden anlaşılacağı üzere Sultan Süleyman'ın yazısının okunması da çok güçtür. Bu belge ile «Muhibbî Dîvânı»na, Kanunî'nin günümüze kadar bilinmeyen bir beyti ile bir gazelinin eklenmesi sağlanmış oluyor.

Güçlükle okumaya çalıştığımız gazelde, hatâ yapmış isek ilgililerin düzeltmeleri bizi pek sevindirecektir.

Umar îdim ki senî haste-tenê cân olasın
Ummaz îdim ki kaçup can gibi pinhân olasın
Yerüdür mihnet-ü-gam derd-ü-belâ hicr-ü-cefâ
Sana kim dêdi gönül ol yüze hayrân olasın
Ondurursan ne aceb âşık-ı dil-hastelerin
Kişver-î hüsne düşen server-i hûbân olasın
Çıkuben nâz ile ey mâh-likaa cilveler et
Gün gibî çünki bugün âleme sultân olasın
Ne olaa gaflet ilê bir kere ey bedr-i dücâ
Bu Muhibbî'ye gelüp bir gece mihmân olasın.

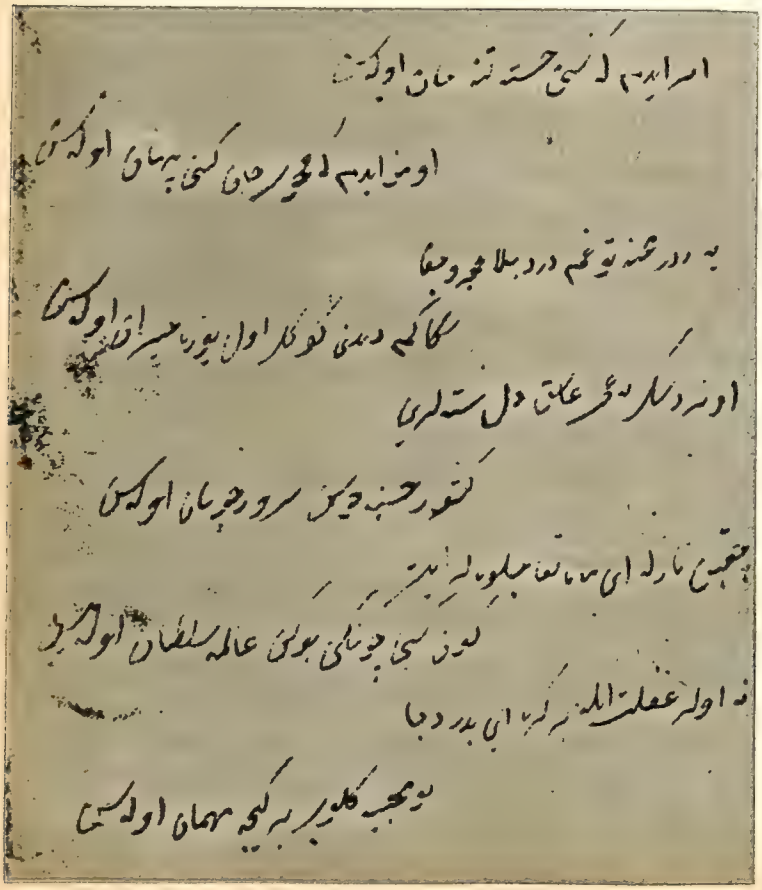

Kanunî Sultan Süleyman'ın el yazısı ile, yeni bulunan gazeli.

Pierre Loti'nin Türkçe Mektubu

Yarım asırdan fazla bir zaman önce gönderilmiş olan bu mektup, Fransız imlâsı ile Latin harfleri kullanılarak Türkçe yazılmış. Loti'nin az Türkçe bildiği anlaşılıyor. Fakat gene de maksadını ifade edebilmiş. Mektubun muhatabı, Meşrutiyet devri maarifçilerimizden, «Medenîyet-i İslâmîye Tarihi» mütercimi Zeki Megaamiz Bey. Mektubun aslı, Megaamiz Bey'in oğlunda. Fotokopisini yayınlamamıza müsaade ettiği için kendisine teşekkür ederiz.

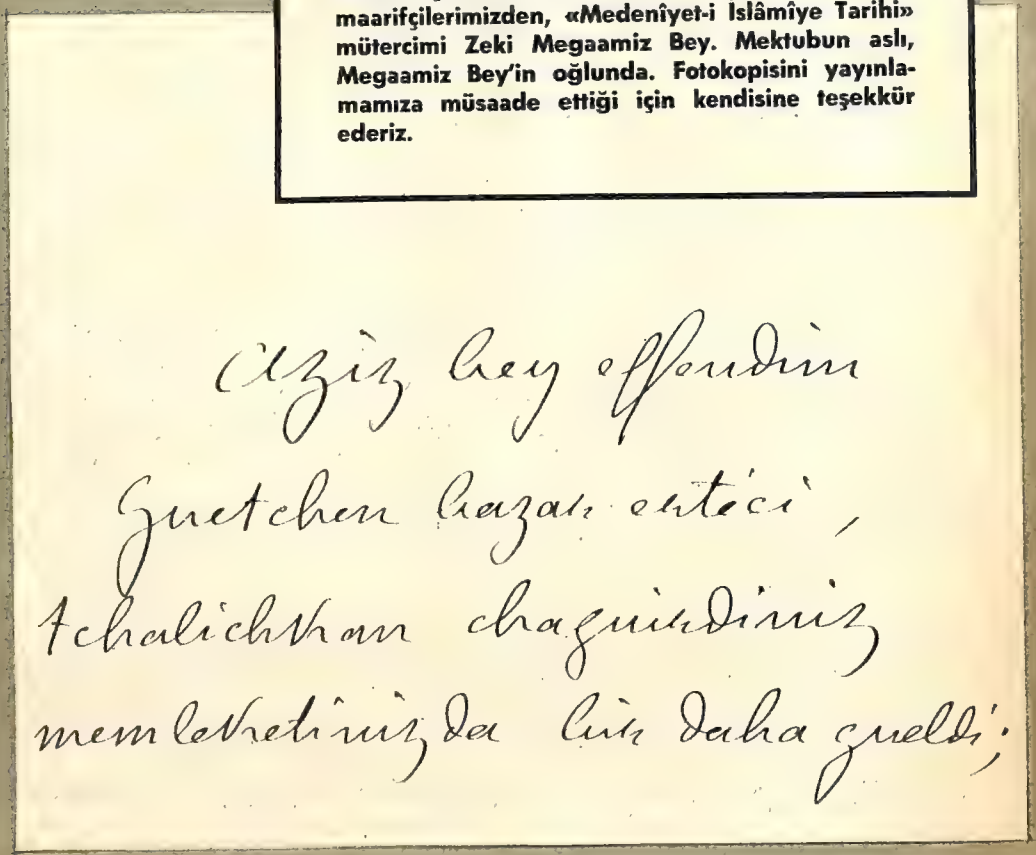

fakat arada az kaladjak
Candillida bir haftah otouradjak,
comte Ostrorog yanenda, iskele yakeu;
sonrah Istamboulda.

Bech senehde aïreldourounouz.
Korkarum ki beni tanemamadjaksiniz,
chimdi daha tchok yachle gueuruneiorum,
satchem bachladi agharmaia, ve
zihnim karichik dir.

Siz itchin rahatsiz im, tchunki
tchokdan beni bana kaber vermediniz.
Tchapouk gueledjeyinizi umid ediorum;
evelden mektoub bana yazuniz,
euyle ki sizi bekleyim. Sizi
guerredjeyim gueldi.

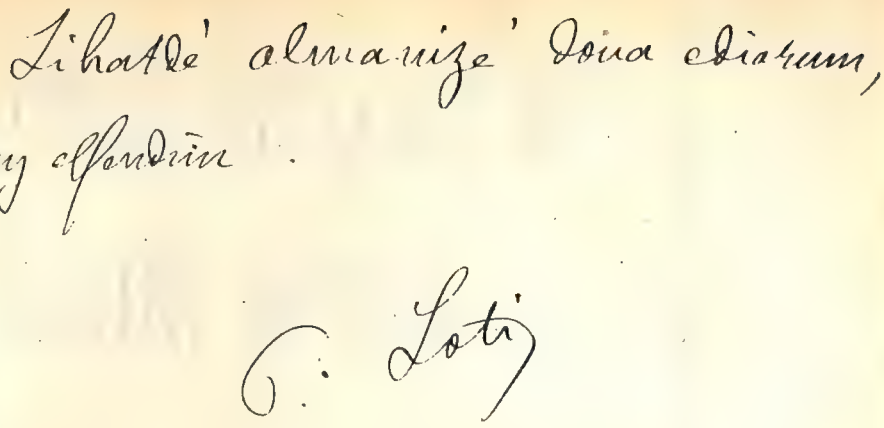

Büyük Fransız edîbi ve Türk dostu Pierre Loti'nin Latin harfleriyle yazdığı Türkçe mektubun bugünkü imlâmıza çevrilmiş şekli.

Aziz beyefendim

Geçen pazartesi, çalışkan şakirdiniz memleketinizde bir daha geldi; fakat orada az kalacak. Kandilli'de bir hafta oturacak, Comte Ostrorog yanında, İskele yakın; sonra İstanbul'da.

Beş senede ayreldurumuz (ayrılalı beş sene oldu demek istiyor). Korkarım ki beni tanımıyacaksınız, şimdi daha çok yaşlı görünüyorum, saçım başladı ağarmaya ve zihnim karışıktır.

Siz için rahatsızım, çünki çoktan beri bana haber vermediniz. Çabuk geleceğinizi ümid ediyorum; evvelden mektup bana yazınız, öyle ki, sizi bekleyim. Sizi göreceğim geldi.

Sıhatte olmanıze dua ediyorum, beyefendim.

Pierre Loti

Büyük Fransız muharriri, Türk dostu Pierre Loti İstanbul'a gelişlerinin birinde karşılayıcılar arasında.

Bir Bektaşî Şairi Abdal Musa

Yazan: Ali Rıza Köseoğlu

BEKTAŞÎLER'İN büyük bir hürmet ve muhabbetini celbetmiş olan Abdal Mûsa, Şakâyık Tercümesi (sahife 33) ve Evliyâ Çelebî (cilt 2, sahife 46), gibi menbalara göre, «Yesevî» fukarasındandır. «Âşıkpaşa-zâde» tarihinde olsun, «Şakâyık Tercümesi»'nde olsun bu zatın Bektaşî olduğuna dair hiç bir kayıt yoktur. Mamafih onun Anadolu din hayatında çok mühim tesirler bırakan abdallardan olduğuna şüphe edilmez.

Kendisinin Bektaşî azizlerinden sayılması, Elmalı'da namına izafetle büyük bir Bektaşî tekkesi vücude getirilmesi bunun bir neticesidir. Kaygusuz Abdal'ın şeyhi olmakla da şöhret kazanan bu zatın, elimizde bir «Nasihatnâme» si ile, üç-dört parça manzûmesi vardır. Bu şiirlere muahhar devirlerde vücude getirilmiş mecmualarda tesadüf olunmaktadır.

Abdal Mûsa hakkında bir de «Menakıpnâme» vardır. Bunda, efsaneleşmiş, çeşitli menkıbeleri anlatılır.

Abdülbaki Gölpınarlı'nın Alevî-Bektaşî Nefesleri isimli eserinde; Abdal Mûsa; Bektaşîler'in rivayetine göre, Hacıbektaş-ı Velî'nin amcası Haydar Ata'nın torunudur. Babası Hasan Gazi'dir. Âşıkpaşa-zâde, Abdal Mûsa'nın Bursa fethine katıldığını, hattâ bir savaşta külâhı düşen bir askere, başındaki sivri külâhı giydirdiğini ve bu yüzden yeniçerilerin Hacı Bektaş'a nisbet iddia ettiklerini yazar.

Abdal Mûsa'nın Bursa'da bir mezarı vardır. Bu zata ait bir mezar ve tekke de Elmalı'ya yakın Tekke köyündedir.

Bütün Alevî ve Bektaşîler, Abdal Mûsa'nın bu köyde yattığını kabul ederler. Bektaşîliğin ve Bektaşî edebiyatının kurucularından biri ve en önemlisi olan Kaygusuz Abdal, şiirlerinde Abdal Mûsa'nın dervişi olduğunu söyler. Bu şiirinden Elmalı havalisinde yaşadığı anlaşılır. Ayrıca Abdal Mûsa adına yazılan «Velâyet-nâme» de onu bu havzada yaşatır.

Bu rivayetler karşısında biri Bursa'da, öbürü Elmalı'da yatan iki Abdal Mûsa olduğunu kabul edenler vardır. Fakat kaynaklarda bir tek Abdal Mûsa'dan bahsedildiği dikkate alınırsa, Bursa'daki mezarın, fetihte bulunması bakımından, bu zat adına kurulmuş bir makam olduğu kabul edilebilir.

Abdal Mûsa'nın Hacı Bektaş-ı Velî ile soy bakımından yakınlığı olup olmadığı şüpheliyse de, adından da anlaşıldığı gibi bu azîzin, Horasan erlerinden olduğu, gazi erenlerle, meselâ Geyikli Baba'yla münasebeti bulunduğu muhakkaktır.

Bir şiirinde de, kendisini Horasanlılar-

dan olarak tanıtır ve doğum yerinin İran Âzerbaycan'ındaki «Hoy» kasabası olduğunu, Hacı Bektaş-ı Velî halifesi Hâcım Sultan'a mensup bulunduğunu söyler.

Hacı Bektaş-ı Velî meydanındaki 12 posttan biri olan Ayakcı Postu'nun sahibi de Abdal Mûsa Sultan'dır.

Kimliği hakkında yazılanları bu kadarla sona erdirirken; Abdal Mûsa'nın nasip verdiği abdallardan birinin:

— Aceb, bu sultan ne soydandır?

Sorusuna, onun dervişlerinden birinin:

— Biz bu sultanın ötesini sormayız, hemen didârının âşıkıyız, diye cevap vermesi ve bunu duyan sultanın da:

Kim ne bilür bizi, nice soydanız
Ne zerrece oddan, ne de hoddanuz
Bize meftun olan, marifet söyler
Biz Horasan mülkündeki boydanuz.

Bizim zahmımuza, merhem bulunmaz
Biz kudret okunda, gizli yaydanız
Yedi derya bizim, keşkülümüzde,
Hâcım umman ise, biz de göldenüz.

Hızır İlyas bizim, haldaşımızdır
Ne zerrece günden, ne de aydanuz
Yedi tamu bize, nevbahar oldu.
Sekiz uçmak içindeki köydenüz.

Mûsa gibi «Lenterani» demirüz
Aslımızı sorar isen, Hoy'danuz.
Abdal Mûsa oldum geldim cihana
Ariflerin anladığı soydanuz...

Diye cevap vermesi; onu tanımaya çalışanlara kâfidir sanıyoruz.

HÛ DEYU

- Abdal Mûsa'dan -

Ben hocamdan aldım böyle dersimi:
Okur idim elif'den, ba'ya deyu.
Kimse bilmez şu dünyada sırrımı,
Tâ ezelden çağırırım, hû deyu.

Kimin azatlayup, kimin fakidur.
Kimin dövüp, sövüp, kimin okudur.
Dediler bu meydan kimin hakkıdur.
Kim dedi ki, şu murdarı yu deyu.

Evvel ekşi narken, üzüm çok iken,
Davud sofradayken, bıçak yok iken
İsmail'e inen kurban sağ iken
Kim söyledi, şu meyvayı soy deyu.

Abdal Mûsam'm anda bir dolu içtim
İçtim ol doluyu, kendimden geçtim.
Aşkın ateşile yandım, tutuşdum
Umman gibi çağlıyorum hû deyu.

KÂR MEYDANIDIR

Muhammed - Ali'nin kıldığı dâva;
Yok meydanı değil, var meydanıdır.
Muhammed kırklara niyaz eyledi
Ar meydanı değil yâr meydanıdır.

Kırklar özün, bir araya koydular
Onlar cenazeyi, susuz yudular
Deveyi gördün mü, gördüm dediler
Ört elin, eteğin, sır meydanıdır.

Vardığın yerlerde, ara bulasın,
Gezdiğin yerlerde, makbul olasın,
Sakla sırrını ki, settar olasın,
Çek çevir kendini, kâr meydanıdır.

Ne diyeyim şu erkânı kurana,
Yuf çekerler bu meydanda yalana.
Üç yüz altmış merdiveni bilene,
Kör meydanı değil, gör meydanıdır.

Abdal Mûsa Sultan gerçek er ise,
Ali'yi sevenler muhip yâr ise,
Hakkın maksuduna erem der ise,
Urganı boynunda gadr meydanıdır.

ABDAL MÛSA'NIN «NASİHATNÂMESİ»NDEN SEÇME SÖZLER

- Sırrını sakla.
- Çok söyleme.
- Merhametli ol.
- Bilmediğin kimse ile dost olma.
- Düşmanlığını kazandığın kimsenin dostluğuna inanma.
- Bir kimsenin musibetine gülme.
- Tanımadığın kimse ile münakaşa etme.
- Doğru ol.
- Musibete sabreyle.
- Düşünmeden konuşma.
- Münkire gönül verme.
- Evliyâ kelâmını münkire söyleme.
- Dünyaya meyil verme.
- Olduğundan başka türlü görünme.
- Bana iyi desinler diye sofuluk satma.
- Her bulduğuna şükret.
- Zinaya sakın meyletme.
- Elinden gelirse yalnız yemek yeme.
- Gerçek mürşitten ayrılma.
- Ahde vefa et.
- Vaktini zayi etme.
- Kendi kendine gururlanma.
- Eğer insan isen gönlünü zenginleştir.
- Kalleş ve pirsiz adamlarla yoldaş olma. Zira yol erkânın bozulur.
- Zalim olma.
- Kendini tanı. Zira 24 saatte bin devre girersin devrelerin hangisinde bulunursan o sıfatla haşrolursun vesselâm.

Bir yabancı ressamın İrçasından: Türk akıncıları.

Fâtih'in Bosna Seferine Yol Açan

AKINCILAR

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

FÂTİH, bir imparatorluk yıkarak ele geçirdiği İstanbul'da Yeni Sarayı tamamlatıp: «Allah sahibinin şanını teyid eylesin! Allah binasını kuvvetlendirsin, Allah temelini sağlam kılsın!» kitâbelerini koydururken; 1476'da Türk akıncıları devletin kuzey sınırlarından birdenbire İstirya'ya girdiler (1).

Bu akış müthiş oldu. Binlerce süvari, atlarının üzerinde birer kartal gibi uçarak bütün İstirya topraklarını çiğnediler. Kasabalar, şehirler, köyler birbiri ardısıra Türk gücünün önünde diz çöktü; diz çökmeyip mukavemete yeltenen her kuvvet süratle ezildi. Papanın kardinali bu dehşet içinde, yeni bir imparatorluğun askerlerinin gücünü ve kudretini gördü. Türk akıncıları 20 000 esirle birlikte geriye döndükleri zaman, mukavemet eden şehirlerin dumanları gökyüzünü kaplamakta devam ediyordu...

Bu, İstirya'ya ilk Türk akını idi.

İkinci akın, ertesi yıl, bahar başlarken yapıldı. İstirya, aslında Türk korkusu altında çırpınıyordu. Türk akıncılarının dolu dizgin olarak İstirya'ya girdikleri ha-

1) İstirya, İtalya - Yugoslavya arasında bir yarımadadır.

beri bütün eyalet topraklarını titretti. Fakat en şiddetli ve öldürücü akın, ertesi yıl, 1478 ekiminde başladı, bu, gerçekten mahvedici bir akındı. Bosna sancak beyi Turhan'ın oğlu Ömer Bey, bütün kuvvetleriyle bizzat Venedik cumhuriyeti üzerine yürüdü. Cumhuriyet biri Gradiska'da, diğeri Trieste'de iki müstahkem mevki kurmuştu. Ayrıca, bugünkü İtalya - Yugoslavya sınırı boyunca akan İsonzo nehrinin ağzında akıncıları durdurmak için hendekler kazdırmışlardı.

Turhan-oğlu Ömer Bey anî bir teşebbüsle Gorizia köprüsünü ele geçirdi ve askerlerini İsonzo'dan süratle karşıya ulaştırdı. Bu o kadar hızlı olmuştu ki, ordugâhlarındaki Venedik kumandanları olanları pek geç haber aldılar. Ömer Bey, akıncıları İsonzo ile Piave nehirleri arasındaki vadiye geçer geçmez burada karşısına çıkan Venedik generali Geronimo Novello'ya meydan okudular. Turhan-oğlu süratli bir manevra ile kuvvetlerini kaçar gibi gösterdi. Novello'nun oğlu bu hileye kapıldı. Türkler'i takip etmek budalalığına düştü. Babası, birbiri ardına birçok süvarilerle oğlunu durdurmak istedi, şiddetli ve süratli ihtarlar yaptıysa da bunların hiç biri kanı kaynayan genç Novello'yu durduramadı.

Takip şiddetle devam etti ve nihayet Ömer Bey'in hazırladığı tuzak genç Venedikli ile kuvvetlerini içine çekti. Türkler'i arkadan vurmak isteyen İtalyanlar'ın hepsi bu pusu da can verdiler. Türkler süratle yürüyüp ihtiyar Geronimo kuvvetlerine saldırdı, bunların da hakkından geldi. Bu iki küçük mağlubiyet, Venedik Cumhuriyeti ordusu için büyük bir mağlubiyeti hazırladı. Haber etrafa yayılınca, bütün müstahkem kalelerde ve hatlarda bulunan Venedik askerleri perişan oldular, dağlara, civardaki kalelere kaçtılar. Ömer Bey'in akıncıları ise, önlerinde boşalan topraklarda, Tagliamento ile İsonzo arasındaki ovada bir ay, dolu dizgin dolaştılar. Mukavemet etmek teşebbüsünde bulunan her kasaba ve köy alev deryaları içinde kayboldu. Bu kuvvet ve kudret karşısında dehşete düşen halk, kalelere çıkıyor ve Türk akıncılarının geçişini uzaktan seyrediyordu.

UÇURUMLARDAN İNDİRİLEN ATLAR

Türkler'in bu korkunç ilerleyişi karşısında Venedik cumhuriyeti de dehşete düşmüştü. Doç derhal emirnameler çıkararak Lombardiya ve Venedik'ten asker toplanmasını istedi. Venedik, bu vatan müdafaası işine ancak 400 asker verebildi. Toplanan kuvvetler Türkler'e karşı durmaya gönderilirken Ömer Bey birdenbire daha ileri gitmenin zararlarını düşündü ve ric'at emrini verdi. Akıncılar dönecekti. Fakat içlerinden bir kısmı sarp uçurumlar ve sert kayalarla dolu yerlere kadar çıkmışlardı. Bunların buralardan inmeleri çok güç oldu. Ovalarda dolu dizgin at koşturan akıncılar, bu sarp yerlerde zekâlarına baş vurdular. Atlarını yüksek yerlerden indirmek için bir çâre bulduler: Esirlerin elbiselerini uzun uzun keserek bunlardan kuvvetli kolanlar yaptılar, atlarını karınlarından bu kolanlara bağladılar, kayadan kayaya indirerek ovaya geçirdiler.

KARTALLAR GİBİ

Ömer Bey, İtalya'ya dehşet vermiş olan muhteşem akıncı ordusunu aldı, İsonzo'yu yeniden geçti, İstirya'yı ve Karniola'yı baştan başa boşalttı, muzaffer olarak yurda döndü.

İmparatorluk genişliyor, Türk orduları her yerde zaferden zafere koşuyordu. Yunanistan yarımadası ele geçtikten sonra Türk askerleri Adriyatik kıyılarına çıkmış; hakimiyet, kanla, canla yoğurularak kuzeye kadar uzanmaya başlamıştı. Bu arada Fâtih'in İşkodra üzerine yaptığı muhasara, icraatın en zoru ve en kanlısı olmuştu.

Fâtih bizzat, ordusunun başında olarak bu şehri muhasara altında tutarken, akıncılar reisi Mihal Bey'in oğlu Ali Bey ile kardeşi Malkoçoğlu kuzeye doğru yeni bir sefere çıktılar.

İskender Bey ise, yaz hasadından hemen sonra birdenbire İsonzo nehri kıyılarında görünüverdi. Bu haber bütün Venedik'i alt üst etti. Daha sonra İstirya dağlarına doğru giden yolu tuttu. Binlerce Türk Karintiya yaylaları üzerinde ovalarda dolaşır gibi dolaştılar, geçilmeyen en çetin yerlerden hayret edilecek bir cüret ve cesaretle geçtiler, atlarını kayadan kayaya sektirdiler. Halk, kartallar gibi kayalar ve dağlar arasında, sihirli bir kudretle yürüyen bu insanlar karşısında dehşete düşüyordu. Bu yüzden Leobel şehri halkı, dağlara kaçtıkları halde, dağlarda Türkler'in cesaret ve cüreti karşısında büsbütün korkuya düştüler, başka taraflara sürüklendiler.

İskender Bey'in bu akını, akınların en az kanlısı, en az tahrip edicisi oldu. Mihaloğlu, temmuzun güzel günlerinde, geri dönüp, binlerce esir ve ganimetle yurduna, ana kuvvetlerine katıldı. Gelirken, önünde 10 000 İstiryalı esir gidiyordu.

Bu müthiş akınlardan sonra İstirya'ya uzanan topraklara doğru Fâtih de hareket geçti, 150 000 kişilik büyük bir Osman-

lı ordusunun başında yeni zaferlere doğru yola çıktığı sırada, bir elçisi de Bosna Kralı Drakul'un sarayına giriyordu.

BOSNA KRALININ CEVABI

Elçi, krala, büyük Fâtih'in dileklerini bir bir sayarken mağrur ve mütehakkimdi:

— Padişahım sizden bac ister. Venediklû kâfir, cümle Osmanlı'ya düşmandır, ol kâfirden dönüp, Osmanlı'ya yâr olmanız gerektir!

Bizans'ın devrilişi ve henüz çok genç olan padişahın Balkanlar'a doğru yayılışı, her tarafta dehşet ve korku ile takip ediliyordu. Osmanlı orduları ovaları dolu dizgin geçiyor, mukavemete yeltenen, her orduyu perişan ediyordu. Kral bir gün padişahın kendi toprakları üzerine de yöneleceğini düşünerek kararını vermişti.

Kral, yeni elçinin mağrur ve mütehakkim edası karşısında sükûnetle ayağa kalktı ve tercümana:

— Ekselânsa söyleyiniz benimle beraber gelsinler, dedi.

Elçi, bir an hayretler içinde kaldı. Fakat kralı takip etmekten geri durmadı. Sarayın uzun koridorlarından geçtiler, hazine dairesine saptılar. Kral, kapıları açtırdı ve bir küçük odada bulunan altınları gösterdi:

— İşte, dedi, görüyorsunuz ya, para burada hazır... Lâkin padişaha göndermek niyetinde değilim. Çünkü o, benimle savaşmaya karar vermiştir. Daha çok başarılı olarak dövüşmek ve vatanımı terkettiğim zaman refahla ömür geçirmek için paraya ihtiyacım var!...

Elçinin dönüşünden sonra bütün beklemelere rağmen Osmanlı ordusu görünmedi. Halk ile beraber Drakul de hayretler içinde kaldı. Fakat bir yıl sonra, bir ilkbahar günü, birden bire büyük ordu Bosna'ya girerek ovalara yayılmaya başladı. Bu, öyle anî olmuştu ki, asker, dövüşme fırsatını bile bulamadı. Kral şaşkına döndü ve süratle Babiçaoçak kalesine çekildi.

DURMADAN KAÇAN KRAL

Sadrâzam Mahmud Paşa önden gidiyor, Fâtih onu takip ediyordu. Yüksek bir dağ üzerinde kurulan kale karşısında Fâtih, bütün toplarını çepeçevre etrafa dağıttı ve şiddetli bir ateş başladı. Taş, toprak, ağaç birbirine karışıyor, kale bedenleri, derin uçurumlara yuvarlanıyordu.

Üç gün, üç gece süren bu şiddetli ateş

Fâtih Sultan Mehmed Han.

yağmurundan sonra bir sabah kale mazgallarında bir beyaz bayrak göründü ve Babiçaocak kumandanı teslim oldu.

Fakat kral kalede kalmamıştı. Osmanlı ordusu kaleyi muhasaraya gelirken çekilmiş ve Bosna'nın başkenti olan Yayçe'ye gitmişti. Fâtih, bu küçük kralı ele geçiremediği için çok kızgındı. Kalenin düşüşünden birkaç saat sonra, Mahmud Paşa'yı hafif süvari kuvvetleriyle ileri sürdü. Mahmud Paşa kuvvetleri dolu dizgin Yayçe'ye yaklaşınca, kral burada da durmak istemedi, bütün kuvvetleriyle beraber çekildi ve Verbas nehrinden karşı kıyılara atıldı.

Ordu, durmadan ilerliyor, köyler, kasabalar ve şehirler birbiri ardısıra düşüyordu. Osmanlı ordusunun masallaşan kudreti karşısında Bosna'nın hiç bir tarafında kuvvetli bir müdafaa kurulamıyordu. Kralın kaçışı ise halka dehşet vermişti:

— Kral, bizim canımıza basarak kendi canını götürüyor! diyor ve yere tükürüyordu.

Ordu, Verbas nehrine geldiği zaman bütün köprülerin, etraftaki ağaca ve tahtaya ait her şeyin yakılmış olduğu görüldü. Babası gibi diyardan diyara akınlara koşmuş olan Turhanoğlu Ömer Bey, nehri geçmenin zorluğu karşısında ilk canlı misâli teşkil etti: Kendisini nehre attı ve yüzerek karşıya geçti. Böylece bütün ordu kendisini takip etti.

Mahmud Paşa, kralı kovalamaktan vazgeçmemişti. Onun Kilkos kalesine sığındığını haber veriyorlardı. Ordu ise çok arkasında idi. Paşa, bu haberin doğruluğu üzerinde durmak için beklerken, padişah geriden bir emir gönderdi:

— Kral, Kilkos kalesindedir. Biz yetişmeden sen kalenin önlerine düş ve kaçmasına yol bırakma!

Mahmud Paşa'nın hafif süvarileri bir gece içinde dolu dizgin koşup dolaşarak Kilkos kalesinin arkasına düştüler. Çok geçmeden Osmanlı ordusu da kalenin önünde görünüverdi. Kaleye yetiştirilen haberciler, kral için hiç de ferahlatıcı şeyler değildi.

Mahmud Paşa, kalenin arka taraflarındaki ovalarda dolaşıyordu. Fâtih Sultan Mehmed ise, kalenin önünden geliyordu. Artık kurtuluş çaresi yoktu. Dövüşmek lâzımdı.

ATEŞ DENİZİ İÇİNDE BİR KALE

Bir akşam üzeri Osmanlı ordusu kaleyi sardı. İlk teslim teklifine kral, kendi kuvvetlerinin oklarıyle cevap verdi. Fâtih, bulunduğu tepede bu cevabı alınca uzun uzun etrafına baktı, kaleyi düşürecek çâre aradı.

Kilkos, bataklıklarla çevriliydi. Fakat mevsim yaz olduğu için bataklıklar kurumuş, içindeki kamışlar ve dallar ortada kalmıştı.

Fâtih, bu incecik iskeletlerden kaleyi tehdit edecek silâhı bulmakta gecikmedi. Kumandanlara emirler verdi, asker süratle bu kamış ve dalları topladı, geceleyin bu dağlar gibi yığınlar, şehrin hendeklerine atıldı ve ateşe verildi.

Fâtih:

— Kurt, ininden böyle çıkarılır! dedi ve birden bire şehri çepeçevre saran ateş dalgalarını dikkatle takibe koyuldu.

Gökyüzü, bütün Kilkos ovası kızıl bir renge bürünmüştü. Kuzeyden esen rüzgâr, alevleri güneye doğru sürüyor, kuzey hendeklerindeki alevler ise şehri kavuruyordu.

Şehri çevreleyen sûrlardan boğuk uğultular, halkın dehşetle uzayan sesleri geliyordu. Osmanlı ordusu ise bu yepyeni ve dikkate değer kuşatma taktiğine hayran, neticeyi bekliyordu.

BOSNA'NIN FETHİ

Alevler arttığı bir sırada, birden kale ile hendek dışını bağlayan köprülerden biri indi ve birkaç süvari dışarı fırladı. Bunlar şehrin temsilcileriydi. Ordugâha girince hemen Mahmud Paşa'nın karşısına çıktılar. Paşa:

— Niçin geldiğinizi biliyorum. Söyleyin, kral da sizinle beraber mi?

— Evet, dediler. Biz yalnız halkın değil, kralın da temsilcisi olarak geliyoruz.

— O halde teslim şartlarımız hazırdır. Kayıtsız ve şartsız kaleyi ve kralı bize bırakacaksınız.

Temsilciler boyunlarını büktüler ve önlerine itilen teslimnameyi imzaladılar.

Az sonra askerin taş, toprak ve su atışıyle hendeklerdeki ateş bastırılmış, kale kapıları açılmış, Osmanlı ordusu şehre girmişti. Kral, henüz on üç yaşındaki yeğeniyle, üç kısma ayrılan kalabalık içinde göründü. Birinci kısım halk tabakası kısmıydı ve şehirde bırakılmıştı. İkinci kısım, zenginler kısmı, İstanbul'a doğru yola çıkarılmış, üçüncü kısım, askerlere dağıtılmıştı.

Kilkos'un sukutu ve kralın teslimi, bütün Bosna'nın sukutu oldu. Mahmud Paşa, Fâtih Sultan Mehmed ve Turhan-oğlu Ömer, üç kısım olarak bütün Bosna'yı süratle istilâ ettikleri sırada Bosna'nın üç küçük prensi de, tıpkı kral gibi esir düşerek İstanbul'a gönderildiler.

Ölümünün 30. yılı münasebetiyle Pakistan'ın Millî Şairi

Ikbal

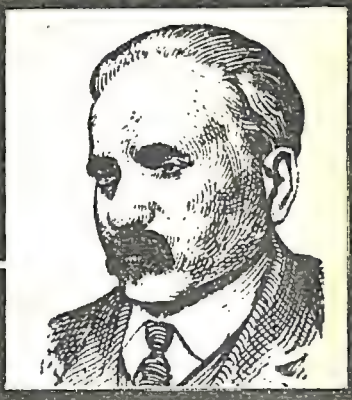

Röportaj ve fotoğraflar: Edibe Dolu

PAKİSTAN'a giderken büyük şair Ikbal'in yakınlarıyle görüşmek, tasarladığım işlerin başında geliyordu. 1968'in, şairin 30. ölüm yıldönümü olması bu isteğimi daha da kuvvetlendirdi.

Lâhûr'a gittiğim zaman ilk işim oğluyla görüşmek oldu. Oğlu Dr. Cavid Ikbal, babası gibi ünlü bir hukukçu. Bana şunları söyledi:

— Ben ve kız kardeşim, babamın üçüncü eşinden olma çocuklarıyız. Babam henüz 16 yaşındayken ailesinin isteği ile evlenmiş, bir oğlu olmuş. Anlaşıldığına göre bu eşiyle pek anlaşamamış, ikinci defa evlenmiş, çocuğu olmamış. Ne yüzden olduğunu bilmiyorum, ağabeyimle babam birbirlerini pek aramazdı. Bizi Alman mürebbiyelerle yetiştirdi, fakat aynı zamanda iyi birer Müslüman olmamız için de gayret etti. Ben babamın edebî değerini anlayamayacak bir yaşta iken, büyük adamı kaybettik. Annem de babamdan evvel ölmüştü. Babamın, bizim yetişmemiz hakkındaki fikir ve isteklerini çok iyi bilen, onun kolej yıllarından beri uşağı olan Mian Ali-Bahş'ın bizim büyütülmemizde çok rolü oldu. Babam sabahın çok erken saatlerinde şiir yazardı, yani bizim uykuda olduğumuz saatlerde. Sadece devamlı klasik müzik dinlediğini, 1905'de Avrupa'ya gidene kadar Pakistan'a has bir yaylı saz çaldığını biliyorum. Müsvettelerini daima kurşunkalem, yazılarını da takma uçlu kalemle yazar, dolmakalemden nefret ederdi. «Cavidnâme» isimli eserinde, gelecekteki Pakistan gençliğinde görmek istediklerini bana seslenerek bütün gençliğe duyurmak istiyordu.

IKBAL MÜZESİ

Ikbal, hayatı boyunca hep kira evlerinde oturmuş, sade bir hayat sürmüş. Ancak ölümünden bir, iki yıl evvel Lâhûr'da, sonradan kendi ismi verilen bir sokakta mütevazı bir ev yaptırmış. Burada şimdi oğlu, Pakistan'ın en büyük yayınevi sahibinin kızı olan eşiyle oturuyor. Dr. Cavid babasının yatak ve çalışma odalarını eskiden olduğu gibi döşemek ve halkın ziyaretine açmak istiyor. Hukukî ve dinî kitaplarını ölümünden evvel Lâhûr Üniversitesi, Islamia College'e hediye etmiş. Evinde sadece her gün okuduğu Kur'an'ları ile hayranı olduğu Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin eserleri ve kendi kitaplarını bırakmış. Böyle ünlü bir babanın oğlu olmanın gururıyle, masanın üzerinde duran bir duvar saatini göstererek:

— Saat, babamın öldüğü anda durdurul-

Ikbal'in oğlu Dr. Cavid eşi ile birlikte yazarımıza, babasından kalan Kur'an-ı Kerim'i gösteriyor.

muş, diyor.

Bugüne kadar Ikbal'in eserleri ve fikirleri hakkında pek çok şey yazılmış, pek çok şey söylenmişti. Fakat onun günlük hayatı, özellikleri az biliniyordu. Şimdi seksen küsur yaşında olduğu söylenen uşağını aradım, fakat, hükümet kendisine, cemile olarak köyüne yakın bir miktar arazi vermiş. Artık Lâhûr'da oturmuyor.

IKBAL AKADEMİSİ

Ikbal, Keşmirli yüksek sınıftan bir Brahman aileden geliyor. Dedelerinden biri o zamanlar Müslümanlığı kabul etmiş, aile de Lâhûr yakınlarına gelmiş yerleşmiş. Bugün Lâhûr ve Ikbal birbirinden ayrılmaz bir bütün olmuşlar.

15 yıl evvel özel bir kanunla kurulan Ikbal Akademisi, şairin eserlerinin yayını, çeşitli dillere çevrilmesi, özel mektuplarının toplanması gibi işlerle ilgileniyor. Akademi müdürünün de yardımıyle Sir Muhammed Ikbal'ın yakın dostu Mümtaz Hasan'la konuştum.

— 1926'da, henüz on dokuz yaşındayken bu büyük şairi tanıdım. Evi herkese açıktı. Ziyaretçilerle ayrı ayrı konuşurdu. Keşmir civarından gelen süslü elbiseli bir mihrace vardı ki, sık sık, onda misafir kalırdı. Bir keresinde bu mihracenin ismini sordum: «Bilmem, hiç sormadım» cevabını verdi.

IKBAL'İN ÖZELLİKLERİ

Ikbal, gerçek bir sofî hayatı yaşardı. Renk ve din farkı gözetmeyen bir insaniyetçiydi. Kan görmeye ve birisinin dövülmesine dayanamazdı. Bir defa uşakları evde bir hırsız yakalamış ve dövmüşler. Şair, adamı ellerinden kurtarıp serbest bırakmış. En iyi arkadaşı bir Hindu'ydu. Daha Pakistan'ın doğuşundan evvel Hindistan Müslümanları'nın birleşmesini savundu. Ölümünden evvelki, son on iki yılında onu hiç şiir yazarken görmemiştim. Uşağından öğrendiğime göre sabahları 3-4 sıralarında yazarmış. Bitirdikten sonra yazdığını beğenmezse o gün çok huzursuz olurmuş. Eli çok açıktı, herkese yardım eder, ihtiyacından fazla para kazanacağım diye uğraşmazdı. Ancak kimseyle bölüşmediği iki şeyi vardı. Biri hokkası (bizim nargileye benzeyen bir tütün içme aleti), diğeri yemeğiydi. Yemek yerken bi-

risi yanına gelse hiç davet etmeden yer ve bitirirdi, dedi.

Ikbal'in Mevlâna ve Goethe hayranlığından, eserlerinden uzun uzun konuştuğumuz Mümtaz Hasan bir an durdu ve:

— Bir de ölümünü unutamam, diye ilâve etti. 21 nisan 1938 günüydü. Sabahın erken saatinde babam, Ikbal'in öldüğünü söyledi. Uzun süredir hastaydı. Her gün uğruyordum. Fakat ölümün bu kadar yakın olduğunu hissetmemiştim. Sabaha karşı fenalaşmış, ilâç vermek istemişler, kabul etmemiş:

— İlâçlarla kendimden geçmek istemiyorum. Ölümün gelişini duymak istiyorum, demiş.

İMANLI İNSANIN ÖLÜMÜ

Hemen evine koştum ,kalabalıktı. Yüzüne baktım ve bir mısraını hatırladım: «İmanı olan bir adam, ölümünde dudaklarındaki bir tebessümden anlaşılır» diyordu. O tebessümü, o gün oun dudaklarında gördüm ben.

O gün ikindi namazından sonra toprağa verildi. Yakın bir arkadaşı onun, Hind-Müslüman kültürünün sembolü, Türk imparatoru Evrengzîb'in yaptırdığı Pâdişâhî Camii'nin girişine yakın gömülmesini istemişti. Hayattayken hep sade bir mezarı olmasını istermiş.

Ikbal'in yazın evde, kısa kollu bir fanilâ ile Pencap eyaletinde erkeklerin kullandığı peştamalla dolaştığını, fötr şapkasına 'Atatürk şapkası' dediğine kadar her şeyi öğrenmiştim.

IKBAL'İN MEZARI

Ikbal'in türbesi, 1951'de yapılmış. Türbe dört basamakla çıkılan bir platform üzerinde yükseliyor. İçi tamamen mermer. Lahit, Timurî türbelerindeki lahitlere benziyor, fakat onlarla kıyaslanamayacak sadelikte. Taban ve platform renkli mermer, lahit, tavan ve duvarlar kabartma motifli beyaz mermer.

Ikbal, sağlığında bir defa Afganistan'a gitmiş ve iki kitap yazmış. Bu yüzden Afgan kralının emriyle, türbeye beyaz, yarı şeffaf bir mezar taşı hediye edilmiş. Taşın üzerine şairin hayatı boyunca savunduğu ırkçılık ve renk ayırımına karşıt fikirlerini belirten bir beyti yazılmış. Duvarlar ve tavanda da eserlerinden beyitler var.

Pakistan fikrini ilk defa ortaya atması da ona ayrı bir özellik veriyor. Ama ne yazık ki hür Pakistan'ın doğuşunu görememiş. Bugün Pakistan'ın kucağında yatıyor.

Ikbal'in Lâhûr'daki türbesi.

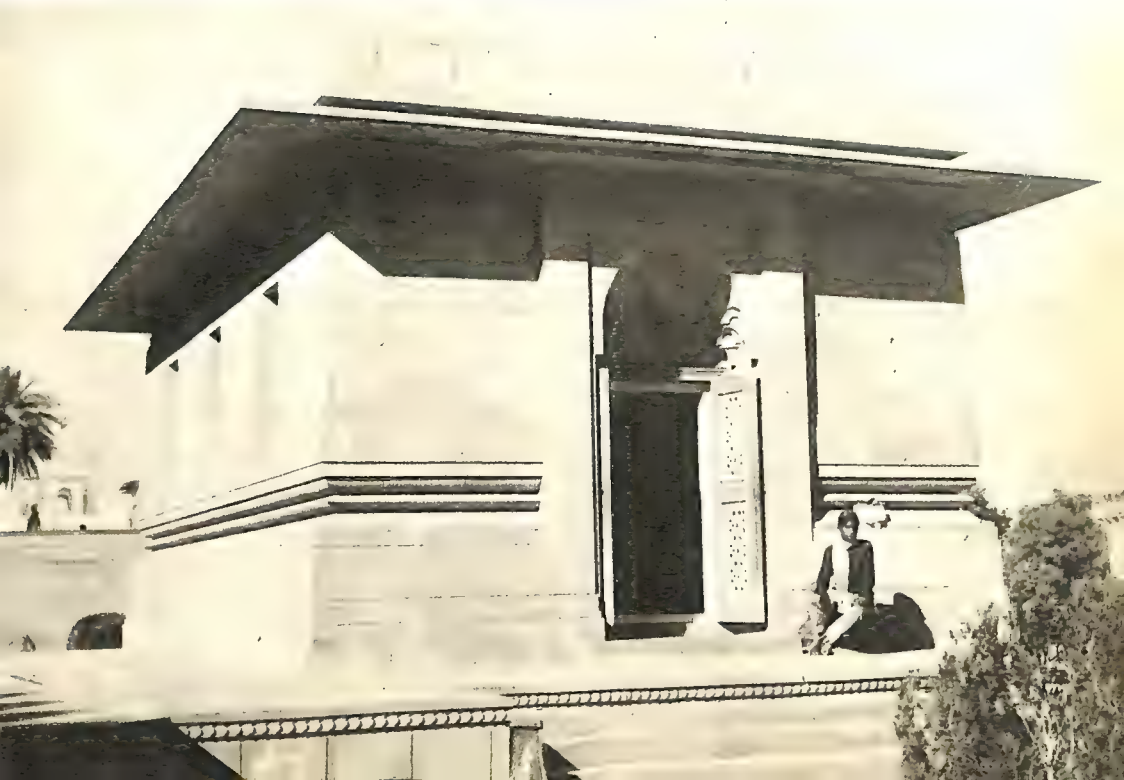

49 yıl önce bu ay başlayan Millî Mücadele'nin kahramanlarına verilen

İstiklâl Madalyası

Yazan: Vural Sözer

ESKİ Yunan ve Roma'dan beri, yararlık gösterenlere, kahramanlara, üstün başarıları görülenlere nişanlar vermek âdet olmuştur. Kahramanların öbür insanlardan ayırt edilmesine yarayan ilk nişanlar, süslü kılıçlar, defne dallarından çelenk biçiminde örülmüş taçlar, tüylerden yapılmış sorguçlardı.

Zamanla nişanlar büyükce para yahut çok köşeli yıldızlar şeklini aldı ve bunlara lâyık olanların göğüslerinde, yaptıkları hizmetin, gösterdikleri yararlıkların; kahramanlıkların birer nişanesi halinde taşınmaya başlandı. Daha çok savaşlardaki başarılarından dolayı askerlerin madalyalarla mükâfatlandırılmaları bir gelenek haline geldi.

İmparatorluk devrinde II. Mahmud, Sultan Mecid, Sultan Aziz, II. Abdülhamid ve V. Mehmed, birçok nişan ve madalya çıkarmışlardır.

Bugün, antika eşya satan mağazalarda, hattâ bitpazarlarında kordonları atılmış, nişan kısımlarından süs eşyası yapılmış bu madalyalara raslamak mümkündür.

İSTİKLÂL MADALYASI

Cumhuriyet ilân edilince bu madalyaların hepsi kaldırıldı ve onların yerini, Türk'ün ölüm kalım mücadelesini ifade eden bir tek madalya, İstiklâl Madalyası aldı.

Altından yapılan İstiklâl Madalyaları 66 sayılı kanunla hazırlandı ve dağıtıldı. Sonradan bazı kanunlarla 66 sayılı kanun tadil edildi. Bu kanunun başlıca hükümleri şunlardır:

66 SAYILI KANUN

Madde: 1 — İstiklâl Madalyası, bilfiil kıt'a başında, cephede veya dahilî isyanları teskinde hamaset ve fedakârî asarı gösteren erkân, umerâ ve zabıtan ve erat ve millî kahramanlara ve cephe gerisinde ulvî maksadın husulü için mesai ibraz edenlere ve istiklâl-i millî uğrunda feday-ı hayat eden şehitlerin büyük oğluna, yoksa büyük kızına, yoksa pederine, o da yoksa validesine, o da yoksa zevcesine verilir.

Madde: 2 — Dâvay-i muhik ve meşruumuzu ihzar ve bunu müdafaa eden Büyük Millet Meclisi azalarına birer madalya verilir.

Madde: 5 — Büyük Millet Meclisi azalarına verilecek madalyanın şeridi yeşil ve cephede bulunanların kırmızı ve cephe gerisinde olanların beyaz olacak. Şu kadar ki, mebus olup da aynı zamanda cephede bilfiil hidematı mesbuk ve birinci madde mucibince de madalyaya kesb-i istihkak edenlerin şeridinin nısfı yeşil ve nısf-ı diğeri kırmızı olacaktır ve bu baptaki teklifin, meclis reisinin inhasıyle Büyük Millet Meclisi'nce kabul ve tasdiki lâzımdır.

Madde: 10 — İşbu madalya ashabına memurin-i mülkiye ve askeriye ile bilumum zabıta ve saire tarafından hürmet-i mahsusada bulunulacaktır.

GEL ZAMAN GİT ZAMAN

Gel zaman git zaman, göğüslerinde İstiklâl Madalyası'nı iftiharla taşıyanlar, birer ikişer, hiç birimizin farkedemediği bir sessizlik içinde göçüp gitmeye başladılar.

Hattâ öyle günler geldi ki; çoluk çocuk İstiklâl Madalyası'nı tanımaz oldu. Nadiren ihtiyar adamların göğüslerinde görülen bu para irisi sarı şeye bakıp: «Amca o ne yakandaki?...» diyen talebelere, göğüslerindeki madalyalarla yollarda, meydanlarda gelip geçene el açan ak sakallı ihtiyarlara raslanmaya başlandı.

66 sayılı kanunun 10. maddesindeki hüküm ilk yıllar gereksiz gibi göründüyse de, ne kadar gerekli olduğu yıllar geçtikten sonra anlaşıldı.

12 kasım 1959 tarihini taşıyan bir yazısında İstanbul Üniversitesi Rektörü, Hukuk Fakültesi Dekanlığı'na şu tebliğde bulunuyordu:

«İstiklâl Madalyası ile taltif edilen Kuvay-ı Millîye mücahit ve gazilerine gerekli sevgi ve saygı gösterilmesi hakkında İstanbul Valiliği yazısına bağlı olarak dahiliye vekâletinden alınan yazı benzeri ilişik olarak ulaştırılmıştır.

«Ona göre gereğinin ifasını saygılarımla rica ederim.»

UYARMA

Yine 1959'da içişleri bakanlığı, valileri, belediye reislerini, üniversiteleri teşkilâta duyurulması isteğiyle uyarıyordu.

Valiliklere gönderilen yazıda özetle şöyle denmekteydi:

A) — Millî Mücadele'de yurdun düşman istilâsından kurtarılmasında büyük hizmetleri dokunan ve milletin takdirine mazhar olan, İstiklâl Madalyası ile taltif edilen Kuvay-ı Millîye mücahit ve gazilerine son günlerde, ordu mensuplarının ve gerekse gençliğin lâyık oldukları sevgi ve hürmeti göstermedikleri vâki müracaat ve şikâyetlerden anlaşılmıştır.

B) — Vatanın kurtarılmasında, insan gücünün üstünde fedakârlıklarda bulunan İstiklâl Madalyası ile taltif edilen kuvay-ı Millîye mücahit ve gazilerine 66 sayılı kanunun 10. maddesi gereğince umumî yerlerde İstiklâl Madalyası taşıyanlara her türlü hürmet ve nezaketin gösterilmesini ve bu yolda subay, assubay ve erata aydınlatıcı bilgiler verilmesini,

C) — Sivil ve askerî öğrencilere, İstiklâl Madalyası'nı hâmil olan millî mücahit ve kahramanlara gerekli saygının gösterilmesi yolunda konferanslar verilmesini arz ve rica ederim.

SONUÇ

Günden güne azalan Kuvay-ı Millîye mücahit ve gazileri bugün bir avuç kaldı. Kalanların en genci 67 yaşında. Çoğu orduda nefer olarak hizmet görmüş, rütbesiz kahramanlar. Elden, ayaktan düşmüşler. Büyük ekseriyetinin emekli maaşı yok.

Şimdi onları sevindiren şey, yarım yüzyıl sonra ayda 300 liracık bir tahsisatın ihtiyar keseciklerine katacağı refah.

Yalnız iki şeye üzülüyorlar:

Birincisi, üç yüz liranın adına şeref tahsisatı denilmiş. Bundan alınmışlar. «İstiklâl Madalyası'nı taşımak zaten şereflerin en büyüğüdür... Şerefin tahsisatı olur mu?» diyorlar.

İkincisi de; üç yüz lirayı duyunca ortaya çıkıveren madalyasızlar. Şimdiye kadar böyle şerefli bir hakkı elde etmeye uğraşmamışlar da tahsisattan faydalanmak için madalya peşine düşmüşler!...

Bu kadar konuşmak da ihtiyar hallerinde onların hakkı olsa gerek.

Millî Mücadele'nin İstiklâl Madalyası sahibi kahramanlarından bir kısmı Harbiye'deki Eski Muharipler Birliği binasında toplu halde.

Beyoğlu Pera İken: 2

Almanlar ve İtalyanlar

Yazan: Said Naum Duhânî

İNGİLTERE sefirinin karısı Lady O' Connor, iyi anne olduğu kadar, sefaret personeline verdiği haftalık kabullerde protokole son derece bağlı olmasıyle de tanınmıştı. Dikkat ettiği hususların başında misafirlerini elifi elifine saat 5'te karşılaması gelirdi. 5 dakika bile olsa, vaktinden önce gelen misafirlere karşı kapısı daima kapalı olurdu. Sefaretin Hırvat kapıcısı bu gibilerin derhal yolunu keser ve salonun açılmasından önce Seylan çayından bir bardak tadabilmek için gelen aceleci misafiri:

— Sefire hanım henüz misafir kabul etmiyor, diye geri çevirirdi.

Sefaretin baştercümanı Sir Adam Block, Bâbıâlî ile efendisi arasında çok defa silik bir bağlama çizgisi vazifesi görürdü. Bu zat sonradan Düyun-ı Umumîye Meclisi'nde İngiliz ve Holandalı hamalların mümessili oldu.

İngiltere sefaretinin ataşelerinden üçü, M. Percy Lorraine, Graham ve Ramsay, atlı sporlara, bilhassa poloya olan düşkünlükleriyle tanınırlardı. Sefaretin rahibi M. Whitehouse, arkeolojiye pek düşkündü. Beraber yürüyüşler yapardık. Bu yaya yürüyüşler sırasında beni Hamalbaşı'ndan, Yedikule'ye kadar yürüttüğünü bilirim. Sûrların yanından geçerken bazan birden yanımdan ayrılır, yarı İngilizce:

— Please, beni burada bekliyorlar, Excuse me, diyerek uzaklaşırdı.

Allah'ın kırında ne gibi randevuları olduğunu pek merak etmişimdir. Merakım bir yana, rahibin bu hareketinin, daima tetikte bulunan polis teşkilâtıyle başımı derde sokacağından da korkardım. Allah'tan sayın rahip fazla gecikmeden geri dönerdi. Aslında bu randevular, açık havada tuvalete gitmek için uydurulan yalanlardan başka bir şey değildi: Tedbir ve hicap.

İngiltere sefaretinin ihmal edilemeyecek bir siması da arabacı James idi. James sadece arabacı değil, aynı zamanda alaydan yetişme, fakat çok tecrübeli bir baytardı. Veterinerlik ilminin kifayetsiz kaldığı birçok alanlarda hayvanları iyileştirdiğini çok bilirim. James aynı zamanda İngiliz diplomatları için at da yetiştirirdi. Yazdığı reçeteler ise Beyoğlu'nda daha çok veteriner ilâçları yapmakla tanınan bir, iki eczaneden temin edilirdi.

M. James'in, sefir tarafından asla tahdit edilmeyen bir hareket serbestliği vardı. Bazan, bir ziyaret sırasında efendisinin dönmesini beklerken kendisine müracaat edenlere tavsiyelerde bulunduğu olurdu. Polo için terbiye edilmiş en iyi

atlar James'in yetiştirdikleri arasından çıkardı.

Abraham Paşa Karakâhya'nın kısmen sahibi bulunduğu Polo Kulübü, Büyükdere vadisinin girişinde Yedikardeş adındaki çınarlar demetinin yanındaydı. Bu çınarların en yaşlısı «Godefroy de Bouillon Çınarı» diye bilinirdi. Efsaneye göre ilk Haçlı seferleri sırasında Godefroy de Boullon, çadırını bu çınarın yanına kurmuş imiş (?).

Sefaretin eski hekimi Dr. Sarrel, çok dürüst bir insandı. Sultan Aziz'in cesedini muayene eden yabancı hekimler heyeti üyeleri arasında ölüm üzerinde şüphe izhar eden tek hekim o oldu. Ne var ki onun itiraz kaydı, ilgili muhitlerde kötü bir not almasına yol açtı. Kızı, bu hikâyeyi bana anlattıktan sonra gülümseyerek:

— Babamın yerine gelen doktor, F. C. Clemow olsa, bu açık kalpliliği gösteremezdi, demişti.

İTALYAN SEFİRİ

İtalya, Türkiye'de Francavilla prenslerinden Marquis Imperiali tarafından temsil ediliyordu. Imperiali, zarif bir diplomat, iyi bir güzel kadın amatörüydü. Monden kadınlara kur yapmasıyle ün salmıştı. Göz alıcı bir karısı vardı. Bu çift, Marquis di Carbonaro'ların yerine İstanbul'a gelmişti. Malaspinalar'ın iki kızı vardı. Bunlardan biri gerçekten güzel bir kızdı.

Marquis Imperiali Tarabya gezintileri sırasında duran arabasının içinde etrafı seyreden güzel bir kadın gördüğü zaman hiç fırsatı kaçırmaz ve hürmetlerini bildirmek için ona yanaşırdı. Bu sırada daima bir ayağı, arabanın basamağında, diğeri yerde bulunurdu. Tedbirsizlikti bu; çünkü atların rasgele bir adım atıvermesi sefirin yuvarlanmasına sebep olabilirdi. Hariciye nezaretindeki bir memurun karısı, yanında yer vermek suretiyle, onu bu tehlikeli âdetinden vazgeçirdi.

Marquis Imperiali'nin, Selim Paşa Melhame'ye karşı özel bir sevgisi vardı. Selim Paşa'nın kızlarından biri, Feride Hanım, Türkiye hizmetindeki bir İtalyan olan Romei Paşa ile evlenmişti. Romei, Selim ailesinin kıymetli bir üyesi oldu ve kayınpederinin Yıldız nezdindeki prestijini yükseltti. Sultan Hamid bu durumdan faydalanarak Hanedan-ı Âl-i Osman nişanını Kral III. Victor Emmanuel'e götürme vazifesini ona verdi. Hanedan üyelerine mahsus olan bu nişan, yabancı hükümdarlara nadiren verilirdi.

İngiltere sefaretinin Tarabya'daki yazlık kısmı. Bu bina 1911 yılında yanmıştır.

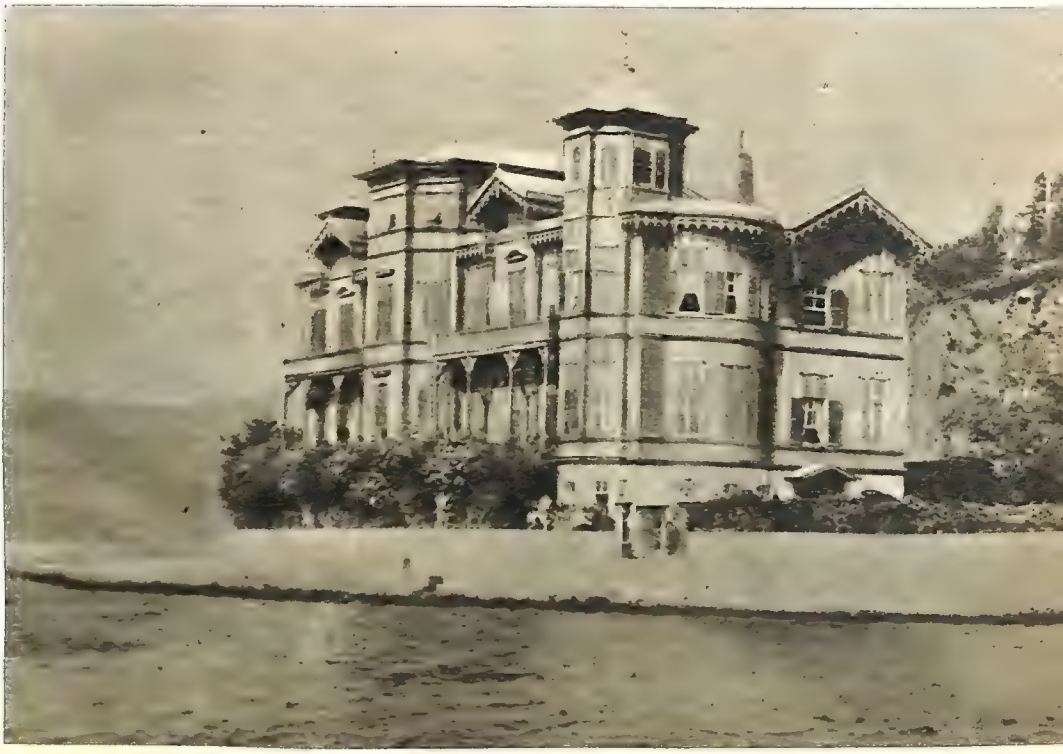

Selim, artık kendisini Roma sefiri olarak görüyordu. Dostu Imperiali'den bu titri almasına tavassut etmesini rica etti.

Imperiali bu rica üzerine hemen işe koyularak Hariciye Nazırı Tevfik Paşa ile temasa geçti. Tevfik Paşa bu talebe ne evet dedi ne de hayır. Müsteşarı ile temas etmesini istedi. O da şefi gibi kaçamak bir cevapla işi geçiştirdi. Ancak sadrâzam Avlonyalı Ferid Paşa genel olarak Melhameler'i sevmediği gibi Selim'i büsbütün sevmezdi. Bu bakımdan tam aksine hareket etti. İtalyan generalinin kayın pederinin İtalya'ya gitmesine engel olmadı ama, ona sadece maslahatgüzar titri verdi. Böylece Selim, sefir olamadı. İtalya dönüşünde padişaha yeniden tesir etmek istedi. Üstelik Imperiali gibi de bir arkası vardı. Selim Paşa, Roma sefiri Mahmud Nedim Paşa'nın geri çağırılmasından da istifade etmek istiyor, Tiber nehri kıyılarındaki bu vazifeyi pek arzuluyordu. Ama bu iş olmadı. Çünkü sadaret makamında yine Ferid Paşa vardı.

CUTTURI

Marquis Imperiali, Sultan Hamid'in cülûs yıldönümü olan eylülün ilk günü beni sefaretin karakol gemisi Sesia ile gezmeye götürmüştü. Kaptan köprüsünden Boğaziçi'nin peri masallarını hatırlatan ışıklarını seyrettim. Kaptanın adını hatırlayamıyorum, hatırladığım bir şey varsa o da bir denizciden çok sanatkâr oluşuydu. Piyanoda bir virtüoz ustalığı gösterdi. Kaptan köprüsünde durup da emirler vereceğine salona inip, parmaklarını piyanonun fildişi klavyeleri üzerinde gezdirmeyi severdi. Bu arada gemiyi idare işi de ikinci kaptan Cutturi'ye düşerdi. Cutturi iyi ahbabımdı benim. Boğazına düşkündü. Kaç defa bana İtalyan usulü makarna yedirmiştir Allah bilir.

Aradan yıllar geçti, günün birinde Cutturi'yi beni çok üzen bir durumda gördüm: Paris'teki Gaumon-Palace'da sinema seyrediyordum. Aktüalite filimleri gösterilirken bir ara Cutturi'yi gördüm. Büyük üniformasını giyinmiş Afrika Trablusgarb'ındaki meydana Savoie hanedanının renklerini taşıyan bayrağı çekiyordu. İçimden:

— Hayır Cutturi, hayır, diye bağırmak geldi. Sen İstanbul'un suyunu içmiş bir insansın. Bu işi sen yapmasaydın keşke!

Ah bir hatıra. Zamanla her şey nasıl değişiyor!

KONT SFORZA

İtalyan sefaretinde sekreter olan Kont Sforza, İstanbul'daki vaktini boşa geçirmiyordu. Daha gelir gelmez Belçika Orta Elçisi Kont Errembault de Dudzeele'in kızıyle flörte başladı. Bu arkadaşlık çok geçmeden evlenmeyle son buldu.

M. Sforza benimle dostça şakalaşmaya bayılırdı. O sıralarda Paris'e gitmek ateşiyle yanıp tutuşuyordum. Niyetim, beni

Vaktiyle «Pera» diye anılan Beyoğlu semtinin bundan 50 yıl önce çekilmiş bir fotoğrafı.

I. Dünya Harbi sırasında Beyoğlu semtinden bir görünüş.

âdeta ikinci bir baba gibi seven Salih Münir Paşa'nın yanına sefaret ataşesi olmaktı. Bir gün babam benim bu isteğimi ona açınca, M. Sforza bana dönerek:

— Acele etme bakalım delikanlı demişti. Metres sahibi olmak için daha pek gençsin.

Kont Sforza, aşkta olduğu kadar işte de başarılı bir insandı.

İtalyan sefaretinin baştercümanı M. Cangia, İstanbul'da bulunduğu sırada şehrimizdeki İtalyan ailelerinin en tanınmışlarından Adolphe Thalasso'nun kızıyle evlendi. A. Thalasso benim yakın dostumdu. Sonradan Paris'e yerleşerek tiyatro eserleri yazmaya başladı. Türk tiyatrosu ve Karagöz hakkındaki bir etüdü ile şimdi hemen hemen mevcudu bulunmayan Der-i Saadet (Hilâfet devrinde İstanbul böyle anılırdı) adlı eseri bunların başındadır.

Baştercüman M. Cangia vazifesini büyük bir titizlikle yapar, asla anlaşmazlıklara meydan vermezdi. Kısacası gerçekten meslekten yetişmiş bir diplomattı.

Sefaretin kavası, adaşım Said Ağa'dan da bahsetmeden edemeyeceğim. Ona, «Sefaretin Okçusu» derdim ben. Emekliye ayrıldıktan sonra M. Cangia ile hariciye nezaretinin yüksek rütbeli bir memurunun delâleti sayesinde belediyeye alındı. Çeşitli yabancı nişanlara sahip olan Said Ağa'nın vazifesi, merasim günlerinde sefaretlerin ve resmî binaların önündeki trafiği idare etmekti. Bütün yabancı misyon şefleri onu tanırdı ve Said Ağa vazifesini büyük bir gururla yapar, kurumundan yanına varılmazdı. Bütün tanıdıklarını birer birer selâmlamayı ihmal etmezdi. Bir yeniçeri ağası sanırdınız Said Ağa'yı.

İRANLILAR

İran sefirinin ilk dikkati çeken özelliği, isminin uzunluğuydu: Prens Mirza Rıza Dâniş Han Arfau'd-devle Emîr Nuyan Hazretleri. Diplomat ve general olan Prens Mirza'nın bir dolu yabancı nişanı vardı. Edebiyata ve şiire düşkünlüğüyle tanınırdı. Birçok dillere tercüme edilen «Sulha Kaside»si, insanlar arasındaki karşılıklı sevgiyi ve hayırhahlığı ifade eden bir eserdi. Şiiri, imparatorunu La Haye'deki Sulh Kongresi'nde temsil ettikten sonra, gelen ilhamla yazmıştı.

İran sefiri, bütün İranlılar gibi musiki meraklısıydı. Dev bir «musiki kutusu» vardı. Büyük bir kuyruklu piyano cesametinde olan bu musiki kutusu, Muzaffereddin Şâh'ın, Guillaume Tell'in ülkesinde yaptırttığının benzeriydi. Sefirin bu alette çalmak için hususi olarak İsviçre'de yaptırttığı bir dolu da madenî silindirleri vardı. Prens Hazretleri bir defasında beni zamanın musiki harikası olan bu aleti din-

Bugün başkonsolosluk olarak kullanılan eski Alman sefareti binası.

lemeye çağırmıştı. O ziyarette, arslan ve güneşin temsilcisinin yanında İsveçli bir kadın gördüm. Halbuki toplantılarda bu kadın asla görülmezdi.

İran sefirinin en sevdiği şey, Sulha Kaside'sini ithaf etmekti. Lüks bir kâğıda bastırmıştı kasidesini. Kasidenin başında da mukaddime makamında kendi fotoğrafı vardı.

Sefaretin baştercümanı Ohannes Han, kalabalık bir heyetle, sefire refakat ediyordu. Ancak bunlar İstanbul'daki kordiplomatik arasında en az monden olanlardı. Onları daha çok 10 Muharrem'de yapılan merasimlerde görmek mümkün olurdu. Hz. Hasan ve Hüseyin'in şehadetlerini anmak için İstanbul'da Valide Hanı'nda yapılan merasim sırasında kendi kendilerini yaralarlardı. Bu acıklı merasimi seyretmek için millet birbirini kırardı. Bilhassa kordiplomatiğe mensup hanımlar, 10 Muharrem merasimini seyretmeye can atardı.

ALMAN HEYETİ

Almanya, İstanbul'da Baron Marshall de Bieberstein tarafından temsil ediliyordu. Baron, 1897'de göreve başladı ve 1912'ye kadar bu vazifede kaldı. II. Wilhelm'in bu iri yapılı mümessilinin oynadığı -cüssesine uygun- büyük rol, tarihe geçmiştir.

Ama biz burada siyasetten bahsedecek değiliz.

Baron Marshall de Bieberstein, nadiren Bâbıâlî'ye giderdi. Bu gidiş ancak çok mühim sebepler çıkınca sadrâzam ve hariciye nazırıyle görüşmek için olurdu. Tevfik Paşa'nın yakın komşusu olan sefir, görüşmek için sık sık onun kapısını çalardı. Asıl önemli meseleleri konuşmak için ise Saray'a giderdi.

Alman sefareti, Ayazpaşa'daki yeni binasına taşınmadan önce Büyük Pera Caddesi'nde (günümüzdeki İstiklâl Caddesi) şimdiki Lâle sinemasının bulunduğu yerdeydi. Bugün kaybolan bu binanın hemen yanında padişahın fotoğrafçısı olan ve fotoğrafçılığı İstanbul'a ilk defa getiren meşhur Abdullah Kardeşler'in ikametgâhı vardı.

PARK OTEL'İN TARİHÇESİ

Wilhelm - Strasse'nin mümessili, yeni sarayından çıkıp birkaç adım atmakla Türkiye dış politikasının başkanını ziyaret edebiliyordu. Türk - Alman münasebetleriyle ilgili pek çok sırrı saklayan binanın da kendisine göre bir tarihi vardır. Binayı ilk yapan İtalyan sefiri Baron

Blanc'tır. Ancak Baron Blanc geri çağrıldığı zaman bu yüzden müşkül durumda kalmıştı. Çünkü bina kendi malıydı. İtalyan hükümeti ise masrafı ödemek istemiyordu. Bunun üzerine sefir, memleketine dönmeden önce padişahı ziyaret ederek meseleyi halletmenin yolunu buldu. Sultan Hamid, İtalya kralının eski temsilcisinin gayrimenkulünü satın alarak Vezir Tevfik Paşa'ya verdi. Böylece eski İtalya sefareti Türkiye Hariciye nazırının konağı oldu.Tevfik Paşa, sefir olarak Londra'ya gönderilince, konak bu defa da Hariciye nazırı Rıfat Paşa'ya tahsis edildi. Fakat bir müddet sonra bina hemen hemen tamamen yandı. Aradan seneler geçti. Bina yepyeni bir şekilde yeni baştan yapıldı. O zaman ölmüş bulunan mal sahibi Tevfik Paşa'nın oğulları da bu büyük binayı otel haline getirerek, Parkotel adını verdiler.

MÖSYÖ GİDER - GELEN

Bu arada Mösyö Kiderlen - Watcher'den de bahsetmeden edemeyeceğim. Kiderlen-Watcher, Almanya'nın Bükreş orta elçisi idi. Ama, aslında sefir vazifesi görüyordu. Ancak bu zatın ilgi çekici bir yanı, tatillerini İstanbul'da geçirmesiydi. Üstelik şu veya bu bahanelerle tatil süresini de kendiliğinden uzatırdı. M. Kiderlen, sık sık Yeniköy'de esmer bir kadınla görünürdü. Bu kadın, tramvay şirketinin mühendislerinden birinin karısıydı. M. Kiderlen, sefaretin kayığı ile sevgilisinin Yeniköy'deki yalısına gelir, kayık, yalının rıhtımında beklerken, o da terasta iyi kalpli ev sahibesiyle baş başa çay içerdi. M. Kiderlen'in, mühendisin tedbirsiz karısına gidiş gelişleri o kadar sık olurdu ki, adamın Kiderlen adını «Gider - Gelen» diye değiştirmiştim. M. Gider - Gelen Watcher derdim.

HAMİDİYE SUYU

Sultan Hamid, 1896'da başkentini sayısız içme suyu çeşmeleriyle donattı. Hamidiye diye anılan bu suyun kaynağı Kâğıthane vadisindeydi ve özel tesisler vasıtasıyle şehre dağıtılıyordu.

II. Wilhelm'e karşı son derece mükrim davranan Sultan Hamid, Ayazpaşa'daki sefaretin avlusunda da özel bir çeşme yaptırdı. Cumhuriyetten sonra padişahlara ait her türlü amblemlerin kaldırılması sırasında (kimi yerinden söküldü, kiminin üstü sıvandı) sefaretin bahçesindeki Hamidiye çeşmesinde bulunan tuğra, yabancı toprakta sayıldığı için, bu temizlikten yakasını kurtardı.

İstanbul'daki Amerikan Başkonsolosluğu binası.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Legasyonu sefaret seviyesine yükseltilen Amerika Birleşik Devletleri M. John Leishman tarafından temsil ediliyordu. Madam Leishman'ın, Necip Paşa Melhame'ye (Selim'in kardeşi) karşı büyük bir sempatisi vardı. Sultan Hamid, henüz çocuk olan matmazel Leishman'a da Şefkat Nişanı vermişti. Küçük yaramaz fırsatı kaçırır mı? Hemen «Apollon»'a koşmuş ve yeni nişanıyle bir resim çektirmeyi ihmal etmemişti. Bu, Türkiye'deki Amerikan mektepleri hakkında Yıldızla Beyaz Saray arasında çekişmelerin olduğu döneme raslar.

M. Leishman'ın oğlu tipik bir Amerikalı idi. Parisli bir uşağı vardı ki bütün vazifesi onu eğlendirmekti. M. Jack Leishman sık sık tertiplediği toplantılara Selim Paşa Melhame'nin oğullarını çağırmayı da ihmal etmezdi.

Amerikan sefaretinin baştercümanı M. Gargiulo (Karcıoğlu'ndan bozma Levanten adı) idi. Ancak sefaretin Ermeni asıllı müsteşarı M. Şmavonyan onu ikinci planda bırakmıştı. Mükemmel Türkçe bilen Şmavonyan çok faal bir insandı; etrafındakilere baskı yapmak için her fırsattan faydalanmasını bilirdi.

Amerika Birleşik Devletleri'nin sarayı Ignace Corpi adlı zengin bir İtalyan'ındı. Ignace Corpi binayı şahsî ikametgâhı olarak yaptırmıştı. Yemek salonunda bir İtalyan sanatkârının elinden çıkma büyük bir duvar panosu vardı. M. Leishman'ın gelişine kadar bina aynı ailede kaldı. M. Leishman gelince oraya kiracı olarak yerleşti, sonradan da Washington hükümeti burasını büsbütün satın aldı.

PALLAVICINILER

Avusturya - Macaristan sefiri Marquis de Pallavicini, ihtiyar Baron de Calice'in yerine tayin olmuştu. Baron de Calice şayanı hürmet bir insandı. Padişah da kendisini pek beğenirdi. Oğlu Franz, sefarette ataşeydi.

Marquis de Pallavicini I. Dünya Harbi'nin sonuna kadar Türkiye'de kaldı. At meraklı ve midesine düşkünlüğü ile tanınırdı. Fransız asıllı iyi bir aşçısı vardı. Ama günün birinde, 1914 ağustosunda, birden işini terketti. Memleketinden onu vatan hizmetine çağırıyorlardı. Aşçıbaşı her işi yüzüstü bırakıp Fransa'ya koştu. Marquis de Pallavicini de, Tuna kıyılarında yapılan cinsten yemekleri yiyerek kendi kendisini teselliye çalıştı.

Marquise Pallavicini'nin de kendisine has bir misafir kabul tarzı vardı. Avusturya - Macaristan sefaretinde verilen suvareler sırasında, devamlı olarak davetliler arasında dolaşır, en sempatik teşessümü ile tanıdıklarına gülümser ve sık sık, bozuk Fransızca'sıyle şu cümleleri tekrar ederdi:

— Yo mo dispense, o miliou, dé voss... Yo souis oune fam' poublik... Tout lé mundé m'aime (1).

Evet, sefire, ifade etmek istediği gibi gerçekten popüler ve sevilen bir hanımdı.

SEFARETİN DİĞER ÜYELERİ

M. Badeny ve M. Kiss d'Ittebe sefaretin sekreterleriydi.

M. Kiss, sporculuğu ile tanınmıştı. En büyük özelliği gözünde monoklu olduğu halde denize girmesiydi. Boğaziçi'nin hareketli suları, gelip geçen gemilerin dalgaları asla monoklu yerinden oynatamazdı.

M. Badeny eğlenmesini bilen bir insandı. Viyana usulü eğlencelere düşkündü. Bütün İstanbul'u fetheden İspanyol asıllı bir karısı vardı. Ona elinden geldiği kadar sadık kalmaya çalışırdı. Fakat zavallı günün birinde delirerek öldü.

Sefaretin ataşelerinden biri Comte Ferdinand de Colloredo - Mannsfield atlı sporlara ve bilhassa poloya düşkündü. Bir süre memleketimizde kaldıktan sonra bir Amerikalı ile evlendi, Avusturya'nın Paris sefaretinde vazife aldı.

Austurya - Macaristan sefaretinin bir de öğrenci tercümanı vardı. Kardeşlerinden birinin Parmakkapı'da, Çukurçeşme ve Kuyu sokaklarının birleştiği köşede bir manifatura dükkânı vardı. Avusturya Posta İdaresi ile anlaşarak, dükkânın girişine bir posta kutusu koymuştu. Kısacası bir posta acentası olarak çalışıyordu. Kapitülâsyonlar yüzünden Türkiye'de yabancı posta büroları vardı ama, Sultan Hamid bunları kaldırmak istiyor, bu mevzuda Avrupa devletleriyle görüşmeler oluyordu. Manifatura dükkânındaki posta kutusunun daha kolay kolay kalkacağı yoktu. Ancak mal sahibi olan yüksek rütbeli bir devlet adamı, kiracısını kontratı yenilememekle tehdit edince, bu inatçı kutu nihayet kaldırılabildi.

Gelecek sayımızda:
BALO VE EĞLENCELER

---

1) Bu bozuk Fransızca'nın tercümesi: «Sizin aranızda kendimi rahat hissediyorum... Ben bir genel kadınım. Herkes beni sever.»

Sefirenin «populaire» yerine «public» kelimesini kullanmasının mânada ne feci bir değişiklik meydana getirdiği açıkça görülmektedir.

FOTOĞRAF: DİKMEN DİKOZ

Galata kulesinden Sarayburnu'nun görünüşü.

123 İmparatorun Hükümran Olduğu Şehir

İstanbul

İSTANBUL'UN tarihi deyince ilk aklımıza gelen, şehrin Türkler tarafından fethidir. Çünkü fetih hem bir imparatorluğun varlığına son vererek tarihte yeni bir çağın başlamasına, hem de dünyanın en güzel şehrinin Türk anavatanına katılmasına yol açmıştır. İstanbul'un Türkler tarafından fethini düşünürken, doğrudan doğruya sûrlarla çevrili tarihî şehrin fethini hatırlarız. Burası, şehrin bütün vilâyete adını veren İstanbul kesimidir. Halbuki İstanbul vilâyeti sınırları içindeki toprakların Türkler'in eline geçmesi çok öncelere raslar. Orhan Gazi'nin kuvvetleri daha XIV. yüzyılın başlarında bugünkü İstanbul vilâyetinin Anadolu yakasındaki topraklarını eline geçirmiş, Pelekanon diye anılan bugünkü Maltepe'de Bizans ordusunu yenmişti.

İlk Türk askerlerinin Bizans'a girmesi de yine Orhan Gazi zamanına raslar. Orhan Gazi Bizans'la sıkı münasebetler kurmuş, 1347'de 6 000 kişilik bir Türk kuvvetini VI. Ioannis Kantakuzinos'un emrine vermişti. Kantakuzinos, Paleologoslar'a darbe vurarak şubat 1347'de İstanbul'a girdi. Beraberindeki 6 000 Türk askeri de müttefik sıfatıyle şehre ayak bastı.

Her geçen yıl Marmara denizinin etrafındaki toprakları alarak biraz daha yayılan Türkler, nihayet Bizans'a iyice yaklaştılar. Orhan Gazi'nin kuvvetleri 1352'de Üsküdar'ı aldı. Böylece, bugünkü İstanbul'un Anadolu yakasındaki topraklar bundan altı asır, fetihten bir asır önce Türkler'in eline geçmiş oldu.

Orhan Gazi, bugünkü İstanbul vilâyetinin Rumeli yakasındaki topraklarına da yaklaşmış, oğlu I. Sultan Murad, Çatalca'yı almış, onun oğlu Yıldırım da Bizans'ı muhasara etmiştir.

Buraya kadar bahsettiğimiz, yalnız Osmanlı Türkleri'nin bugünkü İstanbul vilâyeti topraklarındaki faaliyetidir. Halbuki daha önce başka Türk kavimleri İstanbul vilâyetinin Rumeli yakasındaki topraklarını almış, hattâ Bizans'ı muhasara etmiştir.

İSTANBUL'DA İLK TÜRKLER

İlk Türk kuvvetlerinin bugünkü İstanbul vilâyeti topraklarında görünmesi, bundan 1600 yıl önceye raslar. Bundan sonra fetih tarihine kadar Bizans'ın az veya çok aralıklarla Türkler'le teması olmuştur.

Osmanlı Türkleri'nden önce İstanbul topraklarına giren ve Bizans'a sefer yapan Türkler; Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler ve Selçuklular'dır.

Hunlar: 374-375 yıllarında Got devletini yıkan Hunlar'ın kurduğu imparatorluk, bir taraftan Balkaş gölüne, diğer taraftan Fransa'ya dayanıyordu. Büyük Hun hükümdarı Attila, daha güneye doğru da seferler yaptı ve Çekmece'ye kadar geldiyse de Bizans'a hücum etmedi. Böylece Hunlar bundan 1600 yıl önce İstanbul topraklarına ayak basan ilk Türkler oldu.

Avarlar: Bizans üzerine ilk ciddî akını yapanlar Avar Türkleri'dir. Avarlar VII. yüzyılın başlarında İstanbul topraklarına ayak basmış, 626'da şehri gerçekten fethetmek amacıyle çok sıkı bir muhasaraya girişmişlerdi. İlk Avar öncüleri haziran sonlarında sûrların önünde görünmüştü. Asıl muhasara ise temmuz sonlarında başladı. 31 temmuzda sûrlara karşı hücuma geçildi. Bu kuşatma sırasında Anadolu yakasına gelmiş olan İranlılar'la devamlı olarak işbirliği yapılmak istenmişti. Ancak gerek Avarlar'ın, gerek İranlılar'ın deniz kuvvetinin yok denecek kadar zayıf olması, bu sahada işbirliği yapmalarına imkân vermedi. 12 ağustosa kadar süren çok şiddetli savaşlarda bir sonuç alınamayınca Avar hanı muhasarayı kaldırarak çekildi.

Bulgarlar: Bulgar Türkleri 679 yılında Tuna havzasında bir devlet kurmuştu. Zamanla kuvvetlenerek güneye doğru inmeye başladılar. Bu genç devletin gittikçe kuvvetlenmesi IX. yüzyılın başlarında Bizanslılar'ı iyice endişeye sevketti. Bizanslılar 811 yılında Bulgarlar'ın üzerine yürüdülerse de Trakya'da mağlûbiyete uğradılar. 812 yılında yapılan yeni bir Bizans seferinin de akamete uğraması üzerine Bulgarlar'ın hükümdarı Kurum Han, Bizans'a hücum etmeye ve şehri almaya karar verdi. 813 yılının yaz aylarında vukubulan şiddetli muhasara ve savaşlar, Kurum Han'a şehri zaptetme ümidini vermişti. Ancak umulmadık bir sırada ölümü, muhasaranın kalkmasına yol açtı.

Peçenekler: XI. yüzyılda Avrupa'ya yapılan Türk akınlarının başlıca mümessillerinden olan Peçenekler, 1090 yıllarında Çekmece'ye kadar geldiler. Daha sonra Bizans'a karşı şiddetli bir hücuma girişmeye hazırlandılar. Durumun ciddiyetini gören Bizanslılar, siyasî bir taktik kullanarak başka bir Türk kavmi olan Kumanlar'la anlaşıp, Peçenekler'e arkadan saldırılmasını sağladılar. Kumanlar'ın saldırısı sadece Bizans'ı tehlikeden kurtarmakla kalmadı, Peçenekler'i de tarih sayfalarından silmiş oldu (1091).

Selçuklular: 1071 Malazgirt zaferinden sonra bütün Anadolu'yu fetheden Selçuklular, İstanbul topraklarına da girmiş ve Üsküdar'a kadar gelmişler, İstanbul'u karşı yakadan seyretmişlerdir.

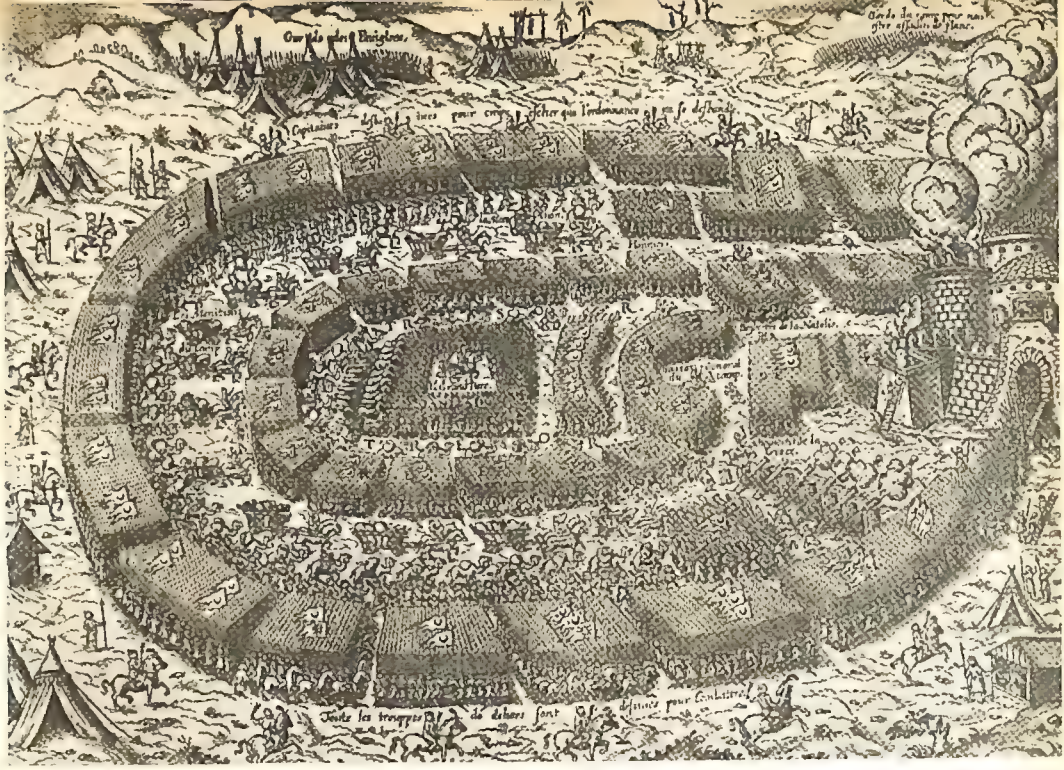

Bu eski tablo, Bizans surlarına asıl hücumu yapan Türk kuvvetlerinin durumunu gösteriyor. Arka planda Türk ordugâhı görülüyor.

BİZANS, OSMANLILAR'A KARŞI

Osmanlı devleti, kuruluş yıllarından itibaren Bizans'la şu veya bu şekilde temaslarda bulunmuş, İstanbul vilâyeti topraklarının büyük bir kısmını kuruluştan kısa bir süre sonra ele geçirmişti. Kuruluşundan bir buçuk asır sonra Bizans'ı fetheden Osmanlı Türkleri, 1453'e kadar Bizans'ı 6 defa muhasara ettiler.

Birinci muhasara: İstanbul'u ilk defa muhasara eden Osmanlı hükümdarı Yıldırım Sultan Bâyezid'dir. Sultan Bâyezid zamanında Türkler, Bizans üzerinde muazzam bir hâkimiyet kurmuştu. Öyle ki, Türk hükümdarının desteğini sağlamayan bir hanedan üyesinin tahta çıkması bile imkânsızdı. Nitekim, kendisine iltica eden V. Ioannes ile oğlu Manuel, Sultan Bâyezid'in desteğiyle tekrar Bizans'a dönmüş, Türk padişahının desteğini kaybeden VII. Ioannes şehirden kaçmış ve V. Ioannes tahta çıkmıştı .Ancak Sultan Bâyezid, Bizans'ın durumunu asla gözden kaçırmıyor, İstanbul'u almak için fırsat kolladığı, hareketlerinden anlaşılıyordu. Nitekim, V. Ioannes'in kendisinin Anadolu'da bulunmasından istifadé ile bazı sûrları tamir ve tahkim ettirmesini büyük bir tepkiyle karşıladı. Zaten her ihtimale karşı, imparatorun oğlu Manuel'i de beraberinde Anadolu'ya götürmüştü. İmparatordan, bunların derhal yıktırılmasını, aksi halde yanında bulunan oğlu Manuel'in gözlerine mil çektireceğini bildirdi. V. Ioannes bu tehdit üzerine sûrların yapılan kısımlarını yıktırmak zorunda kaldı. Manuel, Bursa'da bulunduğu sırada, babasının ölümünü öğrenip, Sultan Bâyezid'e haber vermeden İstanbul'a kaçınca, padişah ona bir haber göndererek, şehrin dışındaki bütün toprakların kendisine ait olduğunu bildirdi; ayrıca, şehirdeki Türkler için bir cami yapılmasını ve bir mahkeme kurulmasını istedi. Bu tekliflerinin reddedilmesi üzerine de ilk muhasara harekâtına girişti. Bu ilk muhasara 7 ay sürdü.

İkinci muhasara: Yıldırım Bâyezid, 1395 yılında İstanbul'u tekrar muhasara etti. Bu arada birçok hücumlar yapıldı. Ancak Batı'dan gelen tehlike yüzünden muhasara kısa bir süre içinde hafifletildi.

Üçüncü muhasara: Sultan Bâyezid, Niğbolu savaşında Haçlılar'ı yendikten sonra Bizans'ı fetih işini yeniden ve daha sıkı bir şekilde ele aldı. Önce Şile'yi zaptetti,

Sütlüce'den Eyüb'ün görünüşü. Haliç'in sihirli manzarası bilhassa Batı dünyasında dillere destan olmuştur...

sonra Güzelcehisar (Anadoluhisarı) diye anılan müstahkem kaleyi yaptırdı. Bundan sonra 1397'de çok şiddetli bir muhasara başladı. Halkı çok müşkül durumda bırakan bu muhasara sonunda Bizans, İstanbul'da bir Türk mahallesi kurulması, bir cami ve bir mahkeme açılmasını kabul etti ve bu şartlara riayet etti.

Dördüncü muhasara: İstanbul dördüncü defa yine Yıldırım Bâyezid tarafından, 1400 yılında muhasara edilmiş, fakat Timur'un Sıvas'ı zaptetmesi üzerine muhasara kaldırılmıştır.

Beşinci muhasara: İstanbul şehrinin beşinci muhasarası Fetret Devri'ne raslar. Yıldırım Bâyezid'in oğullarından Musa Çelebî, Edirne'de tahta çıktıktan sonra İstanbul'u fethetmek için harekete geçerek bir donanma teşkil etmiş ve ordusuyla sûrların karşısına gelerek muhasaraya başlamıştı. Ancak Mehmed Çelebî ile olan mücadelesi, muhasaraya devam etmesine imkân vermedi.

Altıncı muhasara: Bu, fetihten önceki son muhasaradır. II. Sultan Murad tarafından yapılan muhasara 1422 yılı 15 haziranından, 24 ağustosuna kadar sürdü. Bu muhasara sırasında Türkler çok şiddetli hücumlarda bulunmuşlar, Bizans'a korkulu dakikalar yaşatmışlardır. Ancak, Anadolu'da bulunan şehzade Mustafa'nın kardeşine karşı ayaklanması üzerine II. Murad muhasarayı kaldırmak zorunda kalmıştır.

İSTANBUL'UN FETHİ

İstanbul şehri, II. Murad tarafından yapılan muhasaradan 31 yıl sonra II. Sultan Mehmed tarafından fethedildi.

II. Mehmed'in fetih için ilk teşebbüsü, İstanbul Boğazı'nda kesin Türk hâkimiyetini kurmaya girişmek oldu. Bunun için, Rumelihisarı'nı yaptırdı. Bu azametli kale, dedesi Yıldırım Sultan Bâyezid'in yaptırdığı Anadoluhisarı'nın karşısında inşa edildi. Burası, Boğaz'ın en dar yeriydi. Padişah, vezirleri ile beraber, işçileri teşvik için, inşaatta bizzat taş taşıdı. II. Mehmed'in kaleye verdiği «Boğazkesen» adından da anlaşılacağı üzere Rumelihisarı, iki denizin arasını kesiyor ve denizden denize geçişe hâkim oluyordu. Boğaz, tamamen Türk hâkimiyetine alınmıştı. O zamana kadar açık bulunan bu çok mühim stratejik geçitten Türkler'in müsaadesi olmaksızın geçmek imkânsız hale geliyordu. Bu arada Anadoluhisarı da tamir edildi. Bu kalelerden karşılıklı atılacak gülleler, Karadeniz ile Marmara arasında Türkler'ce seyri arzu edilmeyen gemileri derhal batırabiliyordu.

II. Sultan Mehmed, sûrları yıkabilmek için, top silâhını geliştirmeyi ve işe yarar bir hale getirmeyi düşündü. Matematikte, bilhassa balistikte, gerçek bir deha sahibiydi. Korkunç büyüklükte bir çapa malik bir topun dökülmesini emrettiği zaman, dökümcü ustası, böyle bir dökümün yapılamayacağını söylemiş, Padişah: «Sen hele dök, ötesine karışma!» demişti. İlk defa havan topunu icadedip kullanan da II. Mehmed'tir. Edirne'de büyük toplar döküldü; hesapları padişah tarafından yapılan bu muazzam silâhlar, dökümcü ustasının sandığı gibi «çatlamadı». Topların atış tecrübeleri yapıldı. Bu toplar, cihanın en kudretli kalesi olan Bizans surlarını yıkmaya aşağı yukarı muktedirdi. En büyük topun barutla müteharrik taş güllesinin atış tecrübesinin yapılacağı, daha evvelden, heyecana düşülmemesi için, Edirne halkına ilân edilmişti. Gerçekten baruta ateş verilip de 2 tonluk gülle fırlayınca, tarrakası 15-20 km. mesafeden işitildi; 1,5 km. uzağa düşen gülle, toprağa saplanıp kaldı. Açtığı çukurun derinliği, 1 kulaçtı.

Büyük top, Edirne'den 60 manda ile çekilerek 400 askerin yardımı ile şubatta İstanbul önlerine getirildi. Ancak mart içinde, şehir sûrlarının 8 km. uzağında bir yere konuldu. Topun geçeceği yollar daha evvelce 50 usta ve 200 amele tarafından tamir edilmişti. Bizans'a ait Misivri, Ahyolu, Vize, Bigados, Yeşilköy'ü zapteden ve Silivri'yi kuşatan Karaca Bey, padişahın emriyle bu topun nakline memur edilmişti.

Muhasarada kullanılan silâhlar arasında, uçan alevli bombalar da vardı. II. Mehmed, klasik mancınık silâhından ilham alarak bu iptidaî füzeleri yaptırmıştı. Bu sayede bombalar, sûrlardan aşırılıp şehrin içine düşürülecekti.

II. Mehmed, 6 nisan 1453'te Bizans'ın muhasarasına başladı. 11 nisanda, 5 günlük muhasaranın verdiği tecrübeye göre, bataryalarını, yer değiştirterek yeniden tanzim etti. 18 nisanda Adalar (Büyükada vs.) fetholundu. 22 nisan gecesi, 67 küçük gemilik Türk donanmasının karadan yürütülmek suretiyle Haliç'e indirilmesi mucizesi başarıldı. Bizans'ın bütün ümitlerini kıran bu hadise, şöyle cereyan etti:

KARADA YÜRÜTÜLEN DONANMA

Türk donanması, geceleyin sırtları, tepeleri aşıp Haliç'e yaklaşırken, Bizanslılar tarafından görüldü. Fakat Haliç'teki Bizans donanması, Zağanos Paşa'nın Kasımpaşa sırtlarından açtığı dehşetli ateşin tesirinde olduğundan, hiç bir şey yapamadı. Türk donanmasının kızaklar üzerinde Haliç'e indirildiği kendisine bildirildiği andan itibaren, imparator için, gemileri imha çaresini düşünmekten başka mesele kalmamıştı. 28 nisandaki Bizans baskını, 150 Bizans gemicisinin Türk toplarının ateşi altında Haliç'te boğulması ile neticelendi. Bizanslılar, bir tek Türk gemisini bile yakamadılar. 5 mayısta, Beyoğlu tepelerine de Türk bataryaları yerleştirildi. Bu suretle düşmanın deniz kuvvetleri, savaşın sonuna kadar Haliç'te hareketsizliğe mahkûm edildi. Halbuki Haliç'e inen Türk gemileri, ince teknelerdi. Haliç'teki Bizans ve Venedik gemilerinin iriliği ile mukayese edilemezdi. Donanmanın Haliç'e indirildiği gün, binden fazla fıçı ve sandal üzerinde bir gece içinde muazzam bir köprü kuruldu. Bunun üzerinden 5 kişi yan yana rahatça geçebiliyor, toplar yürütülebiliyordu. Bu, Türk tekniğinin bir hârikası idi. II. Mehmed'in karadan donanma yürütmesi hakkında, bu hükümdarın amansız düşmanı olan Bizans tarihçisi Prens Dukas, şu şekilde fikir beyanından kendini alamamıştır:

«Böyle bir hârikayı kim gördü ve kim işitti? Zamanımızın İskender'i olan II. Mehmed, karayı denize tahvil etti ve gemileri dalgalar yerine, dağların tepelerinden geçirdi.»

Bizans askerlerinin seçkinleri bile, alelâde Türk askeri kadar harp fenninde bilgili değildi. Prens Dukas şöyle diyor:

«Türk askerlerinin her biri Apollon'dan çok daha mahir okçu idi; yeni İraklides

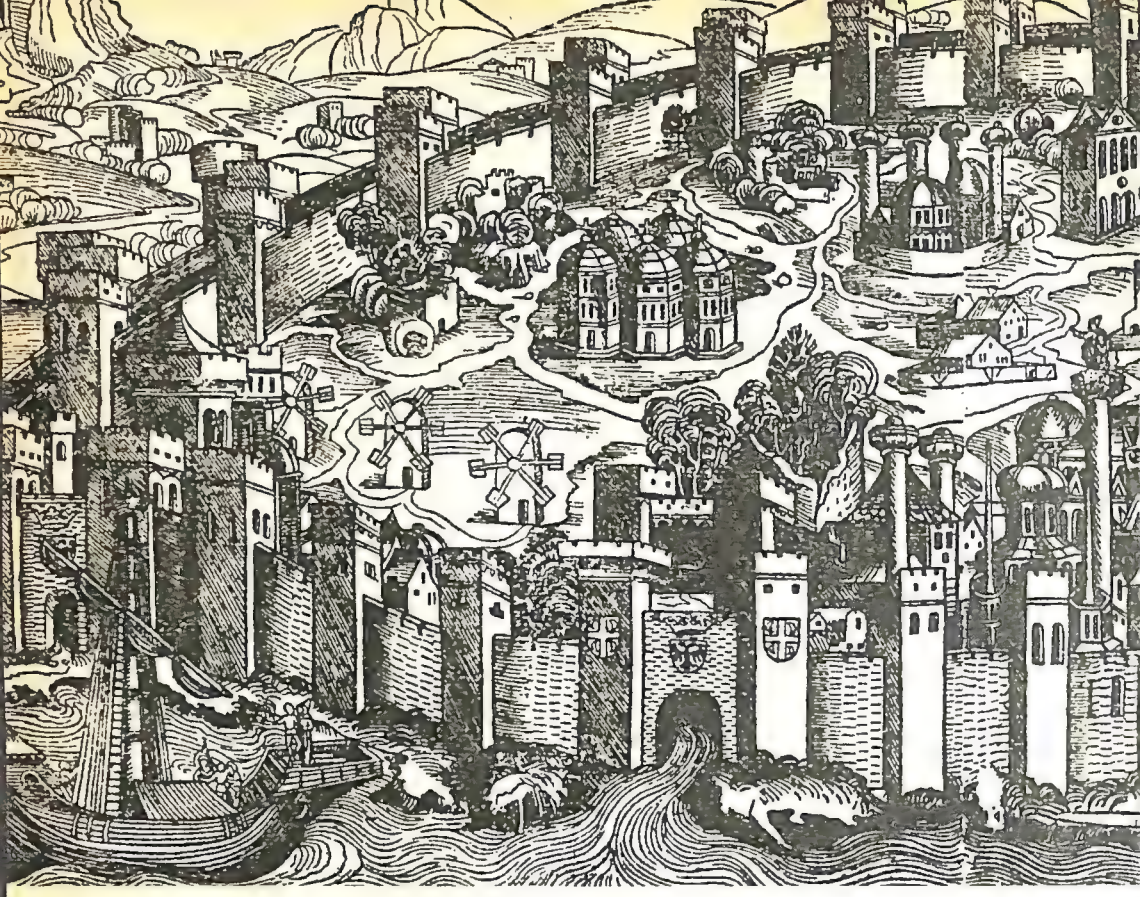

idiler ve her biri, 10 düşmana karşı gelebilecek şekilde yetiştirilmişti.»

Büyük Macar ordusu ve Papa'nın müdahalesi ile hazırlanan Haçlı donanması, Bizans'ı kurtarmak için yola koyulmak üzere bulunuyordu.

26 mayısta gelen Macaristan elçileri, padişahı, bütün Avrupa devletleri ile harp etmek mecburiyetinde kalacağı tehdidiyle korkutmak istediler. Gerçekten Venedik ve Papalık donanmalarının Ege denizinde Sakız önlerine kadar geldiği haber alınmıştı. Büyük tasavvuf adamı Ak Şemseddin, bu tehditlere kulak asmaması ve Feth-i Mübîn'in kendine müyesser olduğu telkinleriyle, II. Mehmed'i mânen destekliyordu.

29 MAYIS SABAHI

29 mayıs günü sabah namazından sonra padişah, atına bindi; bütün maiyetiyle beraber sûrların önüne geldi. Ak Şemseddin ve Molla Gûrânî gibi büyük bilgin ve dinî liderler, binlerce derviş-gazi ile beraber, ön saflarda tekbir getiriyorlardı. Bu tekbirler, mehterin ateşli nağmeleriyle karışıyor, kilometreler boyunca yayılıyordu. Fecirle beraber başlayan kahredici topçu ateşinin himayesinde Türk askeri, sûrlara tırmanmaya başladı. İstanbul, çepçevre tazyik ediliyordu. Hassas noktalarda bu tazyik, fevkalâde şiddet kesbetmişti. Türk donanması, azapları (deniz piyadesini) Marmara kıyılarında denize bırakıyor; bunlar, deniz sûrlarına tırmanmaya uğraşıyorlardı. Topkapısı önündeki vuruşma pek kanlı geçiyor, her iki taraf da fedakârlığın son haddini gösteriyordu. Arka arkaya Topkapısı'na tırmanmak isteyen iki saflık Türk askerleri, sûrlardan püskürtüldü. Bizanslılar, sönmeyen ve üzerine su atılınca büsbütün parlayan «Rum ateşi» ni kullanarak, Türk askerini yakmaya çalışıyor, büyük taşlar fırlatarak şehit ediyorlardı. Hayatî nokta, bu kapı idi. Üçüncü saf Türk askeri Topkapısı'na tırmanmaya teşebbüs ederken, Prens Demetriyos Kantakuzinos ve Prens Nikolaos Pa-

Fetih'ten yarım yüzyıl kadar sonra yapılan bu gravür, İstanbul sûrları ile şehirdeki bazı önemli yapıları tesbit ediyor.

leologos kumandasındaki son Bizans birlikleri de Topkapısı önüne sürüldü. Latin askerlerinin kumandanı Cenevizli Giustiniani'nin yaralandığı için muharebe meydanını terketmesi, Bizanslılar için darbe oldu. II. Mehmed, dördüncü Türk safının Topkapısı'na tırmanmasını emretti.

Ulubatlı Hasan ismindeki küçük rütbeli bir subay, yanında 18 askerle beraber, diğer hücum kollarından önce davranarak sûrlara ilk defa Türk bayrağını dikti. Aynı anda yüzlerce koldan gelen ateş ve ok isabetiyle şehit oldu. Sancağın dikilmesinden birkaç dakika sonra, Kerkoporta kapısı, Türkler'in eline geçti ve ilk Türk askeri, buradan şehre adım attı. Türk askerini şehirde gören halk, müthiş bir panik havasına kapıldı.

Topkapısı kesiminde öyle bir vuruşma oldu ki, küçük bir sahaya iki taraftan yığılan kuvvetler, yaralanmış Bizans İmparatoru'nu ayak altında bıraktı. Bir azap askerinin imparatora sonuncu darbeyi vurduğu rivayet edilir.

Haliç sûrlarını Cebe Ali Bey, Tekfur Sarayı sûrlarını Karaca Bey, Marmara sûrlarını Amiral Hamza Bey, bu sıralarda yarmaya ve bu anlarda şehre girmeye başladılar. Zağanos Paşa'nın büyük birlikleri de şehre girince, Türk askeri her taraftan Ayasofya istikametinde ilerlemeye başladı. İki Kilise'nin, yani Katolik ve Ortodoks mezheplerinin ittihadından beri Ayasofya'ya uğramayan Bizans halkı, Hıristiyan âleminin bu en büyük mâbedine koşuyordu.

ORTAÇAĞ'IN SONU

Sancağın Ulubatlı Hasan tarafından sûrlara dikildiğini gören ve o andan itibaren «Fâtih» diye anılan II. Sultan Mehmed, Hz. Peygamber'in senasına mazhar olmanın sevinciyle, atından inip toprağa secde etti; Allah'a hamdeyledi.

Ortaçağ, son bulmuştu.

21 yaşındaki padişah, 8.30'a doğru şehre girdi. Ayasofya'ya geldiği zaman, saat 10'u geçiyordu. Şehrin belli başlı yerlerinde

kıpkırmızı Türk bayrakları dalgalanıyordu.

Ayasofya'yı 50 000'e yaklaşan bir kitle hıncahınç doldurmuştu. Ortaçağların anlayışına göre bu kitle, zaferin meyvası idi; kendilerine her şey yapılabilirdi. Fakat Fâtih, devrinin adamı değil, istikbalin adamıydı. Doğu Roma Fâtihi, Ayasofya'da görülünce, başta Ortodoks Cihan Patriği olmak üzere herkes secdeye kapandı; yalvarıp bağışlanmalarını istediler. Türk hakanı, halka eliyle işaretle onları sükûna davet etti:

— Kalkınız, dedi; ben, hepinize söylüyorum ki, tebaam sıfatıyle artık hayatınız ve hürriyetiniz için gazabımdan korkmayınız.

Bu sözler, yeni bir devri müjdeliyordu.

İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesi bütün İslâm âleminde sevinç uyandırdı. Bu münasebetle Kahire'de, Halife ve Sultan'ın emirleriyle muazzam şenlikler ve donanmalar yapıldı. Mısır ve Suriye'de halk, günlerce bayram etti. Türk şehitlerinin ruhlarına camilerde minnetle dua edildi. Hindistan'da bile fetih kutlandı. Güney Hindistan Türk imparatorluğu sultanı II. Ahmed Şâh Behmenî, Fâtih'i tebrik etmek üzere hususî bir sefaret heyeti yolladı.

Fetih haberi, Avrupa'da bomba tesiri yaptı. İmparator III. Friedrich, Venedik Cumhurbaşkanı (doçu) Francesco Foscari ile buluşup Roma imparatorluğunun Türkler'in eline düşmesini bütün tafsilâtıyle görüştü. Bir müddet sonra, 20 kadar Avrupa devleti ve Asya'daki müttefikleri birleşip, Türkiye'ye savaş açtılar. Fâtih, bu uzun savaştan görülmemiş bir siyasî ve askerî deha ile bütün düşmanlarına baş eğdirdi.

Fethi gören başka bir Hıristiyan tarihçi de şöyle yazmaktadır:

«Sonunda, o mağrur Türk, 74 imparator tarafından savunulan muhteşem İstanbul'u aldı. II. Mehmed, şan ve şeref bakımından Büyük İskender'i, Roma'yı bile geçmiş oldu.»

Trabzonlu Georgios ise şöyle demektedir:

«II. Mehmed, şüphesiz Kirus'tan, Büyük İskender'den ve Sezar'dan büyüktür. Hattâ bir kelimeyle söylemek lâzım gelirse, gelmiş geçmiş bütün hükümdarların üstündedir.»

İstanbul'un fethi, 22 asırlık Türk tarihinin en mühim hâdisesidir. Türkler'in tarihte kazandıkları şerefin en muhteşemidir. İstanbul'un fethi, dünya mukadderatını, cihan tarihinin akış istikametini değiştirmiştir. 977 yıl süren Ortaçağ, bu hâdiseyle kapanmış, Yeniçağ başlamıştır.

I. Bâyezid'in yaptırdığı Anadoluhisarı.

Boğaziçi'ndeki nefis mimarlık eserlerinden: Küçüksu kasrı.

Fetihten Sonra İstanbul

İstanbul'un zaptından itibaren şehrin Türkleştirilmesine büyük önem verilmiştir.

İstanbul'un nüfusu fetih sırasında 40 000 - 50 000 kadardı. Haçlı seferlerinin meydana getirdiği büyük tahribat, birçok kimsenin göçmesine, birçok mahallenin yok olmasına yol açmıştı. Fâtih Sultan Mehmed, Anadolu'dan getirdiği yurttaşlarla İstanbul'un nüfusunu artırma ve şehri Türkleştirme yoluna gitti. Bu arada Bizans evleri hazineye geçmişti. Yeni gelenlerin tuttukları evleri de kendilerine bağışladı. İstanbul'un alınmasında büyük emeği geçen komutanlarla, ilim ve tarikat sahiplerine evler verdi. Onların kurdukları mescitler çevresinde ilk Müslüman ve Türk mahalleleri doğdu. Şeyh Ebül-Vefâ'nın adına yaptırdığı cami çevresinde Vefa semti, Eba Eyyûb Ensarî'nin gömülü olduğu yere yaptırılan türbe çevresinde Eyüpsultan semti, padişahın kendi adına yaptırdığı cami ve külliye çevresinde Fatih semti meydana geldi. Bunlara vakıflar bağlandı. Şehrin bazı semtlerine oraya Anadolu'dan gelenlerin geldikleri yerin adı verildi. Çarşamba ovasından getirilenler Çarşamba'ya, Yenişehir

den gelenler Yenikapı'ya (Haliç'te), Aksaray'dan gelenler Aksaray'a, Eğridirliler Eğrikapı'ya yerleştirilmişlerdi. Önemli şahsiyetlerin oturdukları yerler de onların adını aldı: Şemsipaşa, Zeyrek, Atikalipaşa, Defterdar, Mahmudpaşa gibi.

Fetihten 25 yıl kadar sonra İstanbul'da ve Galata kesiminde 18 000 ikametgâh ve dükkân olduğu tesbit edilmiştir. Bunlardan 9 000'i Müslümanlar'a ait bulunmaktaydı. O sırada nüfusun 60-70 000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. Nüfus artışı gittikçe hızlandı. XVIII. yüzyılın sonlarında ikametgâh sayısı 88 000'i buldu (asıl İstanbul, bütün banliyöler hariç).

İstanbul'un nüfusu bu tarihten sonra daha büyük bir hızla artmaya başladı. Ancak I. Dünya Savaşı'ndan sonra bir azalma görülmüşse de, 1927'den sonra gittikçe artmaya başlamıştır. Belediye sınırları içindeki nüfus artışı şöyledir:

1927:	690 000
1935:	741 148
1940:	793 949
1945:	860 558
1950:	1 018 468
1955:	1 297 372
1960:	1 560 584
1965:	1 795 390

ESKİ İSTANBUL'DA HAYAT

İstanbul'da hayat, bugün, başka büyük Batı şehirlerindeki hayattan farksızdır. Eski İstanbul'un ise kendine has bir yaşayışı vardı.

İstanbul'un kudretli Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olması İstanbullular'ın yaşayışına başka şehirlerdekinden farklı özellikler getirmiştir.

Eski İstanbul'da, belli başlı üç meslek grubu görülüyordu: İlmiyye (medreseden yetişenlerin sınıfı ki, bunlar ya müderris, ya kadı veya Enderunlu olarak siyaset adamı olurlardı); seyfiyye (kılıç sahipleri, ki bunlar asker sınıfıydı); kalemiyye (kâtip, memur sınıfı). Bunun dışında halk ya esnaftı, yahut geliriyle geçinen zenginler. Esnaf, çeşitli mesleklere ayrılıyordu. Esir ticaretinden başlayarak, her çeşit ticaret yapanlar, sanatkârlar bu sınıfa dahildi. İhtisas bölümleri çok çeşitliydi: Tespihçiler ayrı, tespihin imâme denilen baş kısmını yapanlar ayrıydı. Halk, sınıfına göre giyinir, kılık kıyafetleri, herkesin mesleğini belli ederdi. Kadınlar, uzun zaman ferace ve yaşmak giydiler. Bunun çeşitleri vardı. Erkekler keçe külâh, salta, yırtmaçlı uzun üstlük, çeşit çeşit kavuk giydiler. Çarşaf, XIX. yüzyıl sonunda or

Beyazıt kulesinden Marmara denizinin görünüşü.

taya çıktı. Fes, Sultan Mahmud zamanında giyildi. Başlıca spor çeşitleri ata binmek, cirit atmak, ağırlık atmak, güreşti. Okçuluk çok gelişmişti. Av, en belli başlı sporlardandı. Şehir, denizlerle çevrili olduğu için denizcilik, balıkçılık gelişmişti. Tersanelerde, gerileme devrine kadar, mükemmel deniz taşıtları yapılmıştı. Buharlı gemiler XIX. yüzyıl sonunda kullanıldı. Halkın üç çeşit toplantı yeri vardı. Ders görmek ve vaız dinlemek için camiler, semt kahveleri, bir de büyük meydanlarda fevkalâde günlerde yapılan toplantılar.

ÇEŞİTLİ TÖRENLER

İstanbul'un başlıca seyir, yani gezi yerleri: Sâdâbâd (Kâğıthane Çayırı), Göksu Deresi, Göksu Çayırı, Beykoz Çayırı, Veliefendi Çayırı, Mirgûne Korusu, geçen yüzyılda Çamlıcalar, Adalar idi. Memlekette seyahat serbestti. Ancak 1839 fermanından sonra mürur tezkeresi ve pasaport usulü kabul edildi.

Cemiyet hayatında halkı bir araya toplayan başlıca olaylar, doğum, ölüm, düğün gibi aileye, şahsa ait olaylardı. Bilhassa saray düğünleri, sarayla ilgili evlenmeler, sünnet düğünlerinin çeşitli eğlenceleriyle kırk gün, kırk gece sürdüğü olurdu. Bunların dışında cülûs (tahta çıkma) törenleri, mevlit törenleri, ramazanlarda iftar toplantıları, kışın helva sohbetleri başlıca eğlenceleri meydana getiriyordu. XIX. yüzyılda, bunlara ramazanlardaki tiyatro temsilleri katıldı.

Evliyâ Çelebî'nin yazdığına göre, padişahların sefere çıkmaları, Davutpaşa veya Üsküdar meydanlarında askerin toplananarak yol hazırlığına girişmesi bile, halk için bir toplantı, eğlence vesilesiydi.

Son yüzyılda padişahların cuma namazına gitmeleri dolayısiyle tertiplenen cuma selâmlıkları, yılda bir Hicaz'a giden Surre alayını geçirmek masadıyle halkın büyük meydanlarda birleşmesi, İstanbul'daki cemiyet hayatının belirtilerindendi. Aldıkları terbiye gereğince, mahallede bir kişinin derdi ve sevinci, hemen herkese mal ediliverirdi. Çünkü en küçük şehir birimi mahalleydi.

Herhangi bir sebeple halkın bir araya geldiği törenlere «alay» denirdi. Surre alayı, düğünlerde esnaf loncalarının sırayla geçmesinden meydana gelen esnaf alayları, çocukların okula başlaması dolayısiyle yapılan âmin alayı ve nihayet cenaze alayları gibi törenlerde bu deyim kullanılırdı. Bazı hallerde alayın bir ucu Sultanahmet Meydanı'ndayken öbür ucunun Fatih'te olduğu görülmüştür.

Topkapı Sarayı'nın Salkımsöğüt (Gülhane giriş yeri) cihetindeki köşeye, sırf padişahın alayları seyretmesi için bir de alay köşkü yaptırılmıştı.

İstanbul'da halkın eğlenceleri arasında çeşitli meslekler vardı: Kıssahânlık (hikâye anlatma sanatı), hayal oyunu (Karagöz), kol oyunu (Orta oyunu), lûbedâzlık (hokkabazlık), canbazlık gibi. Kahvehaneler de çok yaygındı. Buralarda duhan (tütün) lüleleri içilirdi. Bu hal o kadar yayılmıştı ki, önlemek için sonraki yüzyıllarda, meselâ IV. Murad zamanında şiddetli yasaklar koymak gerekti. Kahve, Fransa'ya Türkler tarafından yayılmıştı. Padişahın elçisi Süleyman Ağa, ilk defa XIV. Louis'nin sarayında bu içkiyi moda haline getirdi.

Şehrin merkezleşmesi üzerine konak hayatı da gelişmişti. Çünkü bir ailenin, bütün üyeleriyle aynı evde oturması âdetti. Evlenmelerle aile nüfusu arttıkça konaklar, hattâ kalabalık nüfuslu zengin aileler, sadrâzamlar ve vezirler, şahsî saraylar yaptırdılar. Şehir, Boğaziçi'ne, Anadolu yakasına doğru yayılmaya başlayınca da yalılar, sahilsaraylar, çok daha sonra sırf ailenin belli sayıdaki üyelerini barındırmak üzere köşkler yaptırıldı.

EĞİTİM VE KÜLTÜR

İstanbul Türkler'in eline geçtiği günlerden itibaren devletin kültür merkezi olmuştur. Fâtih Sultan Mehmed İstanbul'u zaptedince başlıca kiliselerden sekizinin camiye çevrilmesini emretmiş ve her birinde birer medrese kurdurmuştu. Fâtih, camisini yaptırdığı zaman da orada sekiz medrese kurdurdu.

Kanunî zamanında, Süleymaniye civarında yeni medreseler kuruldu. Hekim yetiştirmek için tıp medresesi, onun yanına bir Dâru'ş-Şifa yapıldı. Gene Süleymaniye'nin karşısına bir Dâru'l-Hadîs Medresesi kuruldu. İstanbul'un ne büyük bir kültür ve öğretim merkezi olduğunu anlatmak için şehirde 178 tane medrese olduğunu söylemek yeter. Bu medreselerde 2.300 oda vardı. XX. yüzyılın başlarında İstanbul'da yeni bazı medreseler açıldı. Bunların en önemlileri Medresetu'l İrşâd, Medresetu'l Kuzât, Medresetu'l Mütehassısîn, Medresetu'l Vâizîn idi.

XVIII. yüzyılda batılı anlayışla yeni yeni öğretim müesseselerinin kurulmasına girişildi. Bu müesseselerin başında deniz subayı yetiştirmek için kurulan Mühendishane-i Bahrî-i Hümâyûn (1773), topçu subayı yetiştirmek için kurulan Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn (1795-96), Mühendishane-i Sultanî (1792-93) gelir.

XIX. yüzyılda İstanbul'da medreselerin dışında daha başka yüksek öğretim okul-

ları açıldı. Bunların en önemlileri 1838'de açılan Mekteb-i Maarif-i Adliye, Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye (1825-26), Mekteb-i Tıbbîye, Dâr-ül-fünun (1865), Dârü'l Muallimat (1869), Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (1866) ve Sultan Mecid zamanında açılan Dâr-ül-Muallimin'dir.

İlk ve orta öğretim okulları sıbyan ve rüştiyelerdi. 1867'de genişletilmiş bir program uygulayan Galatasaray Sultanîsi (Mekteb-i Sultanî) açıldı. 1869'da idadîler (liseler) kuruldu.

KÜTÜPHANELER

İstanbul'un fethinden sonra cami, medrese ve tekkelere kitap dolapları yapılmış, daha sonra başlı başına kütüphaneler meydana getirilmiştir. İstanbul'da ilk medreseyi kuran Fâtih Sultan Mehmed olduğu gibi, ilk kütüphaneleri kuran da odur. Fâtih, Eyüp camisine 2.000 kadar, Fatih camisine de oldukça yüksek yekûn tutan kitap vakfetmiş, bu kitaplar zamanla çoğalmıştır. Fâtih, sarayda da bir dârü'l-kütüb kurmuş, gittikçe zenginleşen bu kütüphane de zamanla büyüyerek bugünkü Topkapı Sarayı kütüphanesini meydana getirmiştir.

İstanbul'da başlıbaşına bir binaya sahip olan ilk kütüphane Köprülü Kütüphanesi'dir. Bunu Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa yaptırmıştır. Bugün de faaliyette bulunan bu kütüphaneden başka, eskiden kurulan kütüphanelerin başlıcaları şunlardır: Amcazâde Hüseyin Paşa (1669), Dâmâd İbrahim Paşa (1719), Ayasofya (1740), Atıf Efendi (1741), Fatih Camii (1742), Nuruosmaniye (1755), Ragıp Paşa (1752), Murad Molla (1775), Selim Ağa (1781), Lâleli (1802), Esad Efendi (1845), Valide Camii (1871), Beyazıt (1882), Yahya Efendi (1901).

ŞEHİR GELİŞİYOR

İstanbul, 1507'de dünyanın en kalabalık şehri olmak üzere Herat'ın yerine geçti; Bizans'ın en haşmetli devirlerini gölgede bırakacak derecede büyüdü ve genişledi. Ancak 1840'a doğru Londra'nın nüfusu, İstanbul'unkini geride bıraktı. XVII. asırda banliyöler, Üsküdar ve Boğaz hariç, yalnız İstanbul'da 70 000 mesken vardı. Az sonra bu sayı 88 000'e çıktı.

Fâtih devrinde başlayan İstanbul'un imar ve iskânı, gittikçe devleşen bir tempo kazandı. XVII. asrın ikinci yarısında, Boğaz'ın bazı kasabaları, başlı başına birer şehir sayılacak derecede kalabalıklaşmıştı.

I. Cihan Harbi mütarekesinden sonra, İstanbul limanına Müttefik donanması demir attı. Müttefikler, İngilizler'in önayak

Rumelikavağı tepelerinden Boğaziçi'nin görünüşünü tesbit eden bir gravür.

Aksaray meydanı, bugünkü İstanbul'un en hareketli köşelerinden biridir.

olması ile 16 mart 1920'de şehri işgal ettiler. İstanbul, tarihinin en karanlık ve acıklı günlerini bu senelerde yaşadı. 6 ekim 1923'te Müttefikler, İstanbul'u boşalttılar. Türk askerinin, Türklüğün en büyük şehrine girişi, göz yaşartıcı sevinç tezahüratı içinde oldu. 13 kasım 1923'te İstanbul fiilen olduğu gibi resmen ve hukukan da Türkiye'nin başkenti olmak durumunu kaybetti. İtalyan, Balkan, Cihan Savaşları'nda, Millî Mücadele'nin devam ettiği acıklı Mütareke yıllarında İstanbul, nüfusunun yarısını kaybetti. Şehir sönükleşti, ıssızlaştı. Cumhuriyet devrinde başkent vasfını kaybedince, büsbütün kenarda kalacak gibi göründü. Fakat zamanla hızlı bir gelişme gösterdi.

İSTANBUL'DA HÜKÜM SÜREN TÜRK - OSMANLI İMPARATORLARI

1.) II. Mehmed (Fâtih) (1453 - 1481)
2.) II. Bâyezid (1481 - 1512)
3.) I. Selim (Yavuz) (1512 - 1520)
4.) I. Süleyman (Kanunî) (1520 - 1566)
5.) II. Selim (1566 - 1574)
6.) III. Murad (1574 - 1595)
7.) III. Mehmed (1595 - 1603)
8.) I. Ahmed (1603 - 1617)
9.) I. Mustafa (1617 - 1618 + 1622 - 1623)
10.) II. Osman (1618 - 1622)
11.) IV. Murad (1623 - 1640)
12.) Sultan İbrahim (1640 - 1648)
13.) IV. Mehmed (1648 - 1687)
14.) II. Süleyman (1687 - 1691)
15.) II. Ahmed (1691 - 1695)
16.) II. Mustafa (1695 - 1703)
17.) III. Ahmed (1703 - 1730)
18.) I. Mahmud (1730 - 1754)
19.) III. Osman (1754 - 1757)
20.) III. Mustafa (1757 - 1774)
21.) I. Abdülhamid (1774 - 1789)
22.) III. Selim (1789 - 1807)
23.) IV. Mustafa (1807 - 1808)
24.) II. Mahmud (1808 - 1839)
25.) I. Abdülmecid (1839 - 1861)
26.) Sultan Abdülaziz (1861 - 1876)
27.) V. Murad (1876)
28.) II. Abdülhamid (1876 - 1909)
29.) V. Mehmed Reşad (1909 - 1918)
30.) VI. Mehmed Vahîdeddin (1918 - 1922)
31.) II. Abdülmecid (yalnız halife sıfatıyle) (1922 - 1924)

İstanbul, çeşitli sanat âbideleri bakımından dünyaca ünlü bir şehirdir. Fetihten önce birçok sanat eserine sahip olan İstanbul, fetihten sonra gittikçe artan bir hızla yeni sanat âbideleriyle bezenmiştir.

İstanbul'daki Türk sanat eserlerinin başında cami, türbe, saray ve çeşmeler gelir.

CAMİLER

İstanbul, camileri bakımından bütün dünyadaki Müslüman şehirleri arasında birincidir. Biz, bu sayfalarda Türk mimarîsinin en değerli eserleri olan selâtıyn camilerini saymakla iktifa edeceğiz. Selâtıyn camileri, padişahlar veya hanedana mensup olanlar tarafından yaptırılmış büyük eserlerdir; bunların ekserisi 2, bazıları 4 (Süleymaniye) minarelidir. 6 minareli olan tek cami Sultanahmet'tir.

Fâtih, 2 selâtıyn camii yaptırmıştır: Eyüpsultan ve eskiden «Sultanmehmed Camii» denen Fâtih camileri. Bunların ikisi de XVIII. yüzyılda zelzeleden yıkılmış, III. Selim ve babası III. Mustafa tarafından benzerleri yeniden yaptırılmıştır. Eyüpsultan Camii, bütün Müslüman dünyasında ünlü bir dinî ziyaret yeridir. Fâtih'in oğlu II. Bâyezid kendi adını taşıyan camiyi yaptırmıştır. Yavuz, cami yaptıracak vakit bulamamış, ölümünden az sonra oğlu Kanunî, babasının adına, Mimar Acem Alî'ye tek kubbesiyle ünlü Sultan Selim Camii'ni yaptırmıştır. Kanunî, kendi adını taşıyan Süleymaniye'yi, Mimar Sinan'a yaptırmıştır. Süleymaniye, 4 minarelidir; 2 minaresinde 3, 2 minaresinde de 2 şerefe vardır. Bu eşsiz mimarî âbidedeki yazılar, hattat Karahisarî'nin, renkli camlar Sarhoş İbrahim'in eseridir. Kanunî Sultan Süleyman, Mimar Sinan'a, oğullarından Şehzade Mehmed için Şehzade, Şehzade Cihangir için de Cihangir camilerini yaptırmıştır. Cihangir camii tek minarelidir. Kanunî'nin zevcesi Hurrem Haseki-Sultan, Haseki camiini yaptırmıştır.

I. Sultan Ahmed, 6 minareli ve 16 şerefeli Sultanahmet camiini, Atmeydanı'nda Ayasofya'nın karşısına yaptırmıştır. İçinin aydınlığı ve maviye çalar çinileriyle

Karaköy köprüsü XIX. yüzyılın ortalarında bu durumdaydı.

İstanbul'un Hazineleri

ünlü olan XVII. yüzyıl başlarına ait bu büyük mimarî şaheser, Osmanlı çağında Ayasofya'dan sonra en mühim cami sayılır, sonra Süleymaniye gelirdi. III. Murad'ın annesi Nûrbanu Vâlide-Sultan, Üsküdar'da bir cami yaptırdığı gibi, IV. Murad'la Sultan İbrahim'in anneleri Kösem Mahpeyker Vâlide-Sultan da gene Üsküdar'da bir mâbet inşa ettirmiştir. IV. Mehmed'in annesi Hadice Turhan Vâlide-Sultan, Eminönü'ndeki Yeni Vâlide camiini yaptırmıştır. Bu arada selâtıyn camileri için de Kanunî'nin tek kızı Mihrimah Sultan'ın Edirnekapısı'nda yaptırdığı cami de unutulamaz.

XVIII. yüzyılda II. Mustafa ile III. Ahmed'in anneleri Emetullah Gülnûş Vâlide-Sultan, Üsküdar'da Yeni Vâlide camiini yaptırmıştır. I. Mahmud Nûruosmaniye camiine başlamış, kardeşi III. Osman bitirmiştir. III. Mustafa, Lâleli camiini, kardeşi Zeynep Sultan da Alemdar'da kendi adını taşıyan camiyi yaptırmışlardır. I. Sultan Abdülhamid Beylerbeyi, III. Selim ise, Selimiye camilerini inşa ettirmişlerdir. II. Mahmud, Tophane'de Nusretiye, I. Abdülmecid Ortaköy, annesi Bezmiâlem Vâlide-Sultan Dolmabahçe, Sultan Aziz'in annesi Pertevniyâl Vâlide-Sultan ise, Aksaray Vâlide camilerini yaptırmışlardır. Son selâtıyn camii, II. Abdülhamid'in Yıldız'daki Hamidiye camiidir. Birkaç selâtıyn camii daha vardır.

MÜZELER

Topkapı Sarayı Müzesi:

Fâtih, İstanbul'da ilk sarayını şimdiki İstanbul Üniversitesi merkez binasının bulunduğu yerde yaptırmıştı. Bu saraya sonradan «Eski Saray» denmiş, eski padişah zevcelerinin ikametine tahsis edilmiş, sonra Harbiye Nezareti, nihayet üniversite olmuştur. Fâtih, son yıllarına doğru Çinilikköşk'ü ve Topkapı Sarayı'ndaki ilk pavyonları yaptırmıştır. Sonradan yeni pavyonlarla saray, başlı başına bir şehir halini alacak derecede genişlemiştir. Tanzimat'tan sonra padişahlar, artık burada

Zonaro'nun bir tablosu:
II. Sultan Mehmed, yanında hocası Akşemseddin olduğu halde, ordusunun başında İstanbul surlarına doğru ilerliyor.

FOTOĞRAF: TAMER GÜVENÇ

Zonaro'nun bir tablosu:
II. Sultan Mehmed, yanında hocası Akşemseddin olduğu halde, ordusunun başında İstanbul surlarına doğru ilerliyor.

FOTOĞRAF: TAMER GÜVENÇ

Eski İstinye'den bir görünüş.

oturmamışlardı. Dünyanın en mühim mimarî eserlerinden sayılan Topkapı Sarayı camiası, Cumhuriyet devrinde müze yapılmıştır. Son derece mühim vesikaları bir araya toplayan arşivi, pek zengin elyazmalarından müteşekkil kütüphanesi vardır. Müzenin Çin porselenleri, Türk silâhları, Türk cam işleri, Türk arabaları, kitâbeler pavyonları ünlüdür. Hazine Dairesi'nde, paha biçilmeyecek değerde tahtlar ve kıymetli taşlarla süslü her türlü eşya teşhir edilmektedir. Harem daireleri, emsalsiz çinilerle süslüdür. İlk defa son yıllarda halka açılan Emânât-ı Mukaddese dairesinde, çok değerli dinî eşya vardır.

İstanbul Arkeoloji Müzesi:

Temelleri 1846'da Dâmad Fethi Paşa tarafından atılmış, bugünkü büyük bina, Hamdi Bey tarafından yaptırılmıştır. Son derece kıymetli Yunan, Roma, Bizans eserleri, heykeller teşhir edilmektedir. Hamdi Bey'in Sayda kazılarında bulduğu dünyaca meşhur «İskender Lâhdi» ile «Ağlayan Kadınlar Lâhdi» de buradadır.

Eski Şark Eserleri Müzesi:

Arkeoloji Müzesi'nin karşısında ve ona bağlıdır. Âsûr, Sumer, Bâbil, Akad, Elâm, Hitit, Aramî, Mısır, Nebâtî, Himyerî, Frikya, Lidya eserlerini içine alır; çok zengin koleksiyonları vardır.

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi:

Süleymaniye'dedir. Halı, yazı, tezhip, minyatür koleksiyonları eşsizdir.

Resim ve Heykel Müzesi:

Dolmabahçe Sarayı'ndadır. Türk ressam ve heykeltıraşlarının eserleri teşhir edilir.

Deniz Müzesi:

Türk denizcilik tarihine ait emsalsiz eserleri bir araya getirir, Beşiktaş'tadır.

Askerî Müze:

İlk Türk müzelerindendir. Türk askerlik tarihine ait son derece değerli koleksiyonları vardır. Müze, elindeki eserlerin yer imkânsızlığı dolayısiyle ancak küçük bir kısmını halka teşhir edebilmektedir.

Ayasofya Müzesi:

1935'te Atatürk'ün emriyle müze yapılmıştır. Mustafa İzzet Efendi'nin dev yazıları buradadır. Dünyaca tanınmış Bizans mozayikleri vardır.

Diğer müzeler şunlardır: Şişli'de Atatürk'ün bir müddet oturduğu evde İnkılâp Müzesi, Belediye, Edebîyât-ı Cedîde, Tanzimat, Yahya Kemal ve Yedikule Müzeleri.

TÜRBELER

İstanbul'daki mimarlık eserleri arasında türbeler önemli bir yer tutar. Padişahlar ve devrin din ve siyaset hayatında ile-

ri gelenleri için yapılagelen türbeler güzel mimarlık eserlerindendir.

İstanbul'da Eyüp Sultan türbesinden başka eskiden halkın manevî inanışlarla bağlı olduğu, ziyaret ettiği türbeler şunlardır:

Yûşa Nebî:
Beykoz'daki Yûşa tepesinde bir türbedir. Halk inanışına göre burada Yûşa peygamber yatar.

Sünbül Efendi:
Kocamustafapaşa'dadır. XVI. yüzyılda yaşamış olan Sünbül Efendi, zamanında birçok kerametiyle tanınırdı.

Merkez Efendi:
Topkapı ile Silivrikapı arasında, kale dışındadır. Merkez Efendi de, Sünbül Efendi gibi hayatında sayısız kerametleri ile tanınmıştı. Bugün de halkın büyük saygı gösterdiği velilerdendir.

Aziz Mahmud Hüdâyî:
Celvetiye tarikatının pîri olan Aziz Mahmud Hüdâyî'nin türbesi, Üsküdar'da Rumî Mehmed Paşa camii civarındadır. IV. Sultan Murad'a kılıç kuşatan bu velîyi eskiden ziyaret edenler pek çoktu.

Yavedût Türbesi:
Ayvansaray'dadır. Fâtih'le İstanbul'a gelenlerden olan Yavedût, türbesi de eskiden sık sık ziyaret edilen yerlerdendi.

Tezveren Dede:
Divanyolu'nda Türbedar sokağındadır.

Diğerleri:
İstanbul'da halk arasında tanınmış diğer türbeler, Gül Baba, Çifte Gelinler, Emîr Buharî, Tuz Baba, Zembilli Ali Efendi, Selâmi Dede, Şeyh Vefa, Baba Cafer, Nalıncı Dede vs.'dir.

ÇEŞME VE SEBİLLER

İstanbul'a has mimarlık eserleri arasında çeşmelerin önemli yeri vardır. Başlıca çeşmeler, Sultanahmet'teki III. Ahmed çeşmesi, Üsküdar'daki III. Ahmed çeşmesi, Sultanahmet'teki Alman çeşmesi, Tophane çeşmesi, İshakağa çeşmesidir.

Sultanahmet Çeşmesi:
III. Ahmed'in saray başmimarı Mehmed Ağa'ya yaptırdığı bir çeşmedir. Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümâyûn'unun karşısında bulunan bu sebilli çeşme, Türk mimarî örneklerinin bir şaheseri olarak kabul edilir. Son derece zarif, ahenkli bir yapıdır. Bu sanat anıtına III. Ahmed Çeşmesi de denir.

Çeşmenin saray kapısına bakan yönünde, III. Ahmed'in şu mısraı yazılıdır: «Aç besmeleylê iç suyû, Hân Ahmed'ê eylê duâ». Bu mısra ebcet hesabiyle 1141 (1728) tarihini gösterir.

III. Ahmed Çeşmesi:
Üsküdar'da iskele meydanındadır. Sultanahmet'teki çeşmeyle aynı çağda, 1728' de yaptırılmıştır. Bu meydan çeşmesi, dört cephelidir. Ön cephedeki kitâbe, mermer çerçevesi içinde, yazı ve ifadesiyle çeşmenin güzelliğini dile getirmektedir. III. Sultan Ahmed'in Nevşehirli İbrahim Paşa ile birlikte tertiplediği mısralar, bu ana yüze işlenmiştir.

Alman Çeşmesi:
Sultanahmet meydanında, parkın içindedir. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'u ikinci ziyaretinin bir hatırası olarak bütün teferruatiyle Almanya'da yapılmış, İstanbul'a getirilerek hazırlanan temellerinin üzerine konulmuştur.

XX. asrın ilk günü olan 1 ocak 1901'de açılış töreni yapılan bu çeşmenin iç kubbesi altın mozaik kaplıdır.

Tophane çeşmesi:
Tophane'de Kılıç Ali Paşa camii'nin kuzeyindedir. 1732'de I. Mahmud tarafından yaptırılmıştır. Son zamanlarda aslına uygun geniş saçakları yeniden yapılarak bugünkü halini aldı.

İshak Ağa Çeşmesi: İstanbul'da, Beykoz ilçesindedir. Yaptıranın adından ötürü bu adla anılan İshak Ağa çeşmesi, on tane lülesinden dolayı da «Onçeşmeler» adını almıştır. Türkiye çapında en güzel çeşme anıtlarımızdan biridir. Daha önce burada Sinan'ın eseri olduğu söylenen kubbeli, güzel bir çeşme bulunuyordu. Zamanla iyice harap olan bu çeşmenin yerine, devrin hükümdarı I. Mahmud, Sadrâzam Seyid Hasan Paşa'ya çeşmenin yaptırılmasını emretti. Hasan Paşa da bu işle, İstanbul Gümrük Emini İshak Ağa'yı görevlendirdi. Sadrâzamın sürgüne gönderilmesi üzerine İshak Ağa çeşmeyi kendi hesabına yaptırdı (1746).

Ayazma çeşmesi: Üsküdar'da Ayazma camii avlusundadır. XVIII. yüzyılda III. Mustafa tarafından yaptırılan çeşme devrin mimarî özelliklerini taşır.

Azapkapı çeşme ve sebili: Azapkapı'da Sokollu camiinin arkasındadır. XVIII. yüzyılda I. Mahmud'un annesi tarafından yaptırılmıştır. Son derece süslü bir sanat eseridir.

I. Mahmud çeşmesi: Fatih'tedir. İskenderpaşa camii karşısındaki çeşme, mermerden yapılmıştır, çeşme, mimarlığımızın güzel bir örneğidir.

Küçüksu çeşmesi: Vâlide çeşmesi diye de anılan bu güzel çeşme, Göksu Kasrı'nın yanındadır. Sultan Abdülaziz'in annesi tarafından yaptırılmıştır.

Diğer önemli çeşme, sebil ve şadırvanlar: Esma Sultan çeşmesi, Kabataş'taki

İstanbul'daki tarihî âbidelerin en haşmetlisi: Süleymaniye Camii.

Hekimoğlu Ali Paşa çeşmesi, Lâleli sebili, Galata'da Kemankeş Mustafa Paşa çeşmesi, Dolmabahçe'de Bezmiâlem Sultan camii karşısındaki Mihrimah Sultan çeşmesi, Kuledibi'ndeki Bereketzâde çeşmesi, Üsküdar'da yeni Vâlide çeşme ve sebilidir.

SU KEMERLERİ

Muallâ Kemeri: Mimar Sinan tarafından yapılan su kemerlerinden biridir. Alibey deresi vadisindedir. Orta kesimde dört büyük kemer vardır. Bunlardan her birinin açıklığı 18 m. 40 sm.'dir. Bunların üstünde diğer dört kemerin açıklığı 13 m. 40 sm.'dir. Kemerin bütün uzunluğu 265 m., yüksekliği 35 metredir. Yanlış olarak Justinien (İustinianus) kemeri de denir. Bunun, buradaki eski bir kemerin yerinde yapılmış olmasından ileri geldiği sanılmaktadır.

Uzunkemer: Mimar Sinan'ın yaptığı kemerlerden biridir. Kemerburgaz'ın 1.500 m. kadar kuzey-batısındaki bu kemerin uzunluğu 716 metre, yüksekliği 26 metredir. Kanunî Sultan Süleyman zamanında yapılmış, 1564 yılında tamamlanmıştır.

Güzelce Kemer (Cebeciköy Kemeri): Gene Kanunî Süleyman devrinde Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Kemerburgaz'ın güneyindeki Cebeciköy'ün bir buçuk kilometre kadar doğusundadır. Uzunluğu 170, yüksekliği 2 metredir.

Bahçeköy Kemeri: (Sultan Mahmud Kemeri): Bahçeköy'ün Büyükdere'ye doğru 1 km. kadar uzağındadır. I. Mahmud zama-

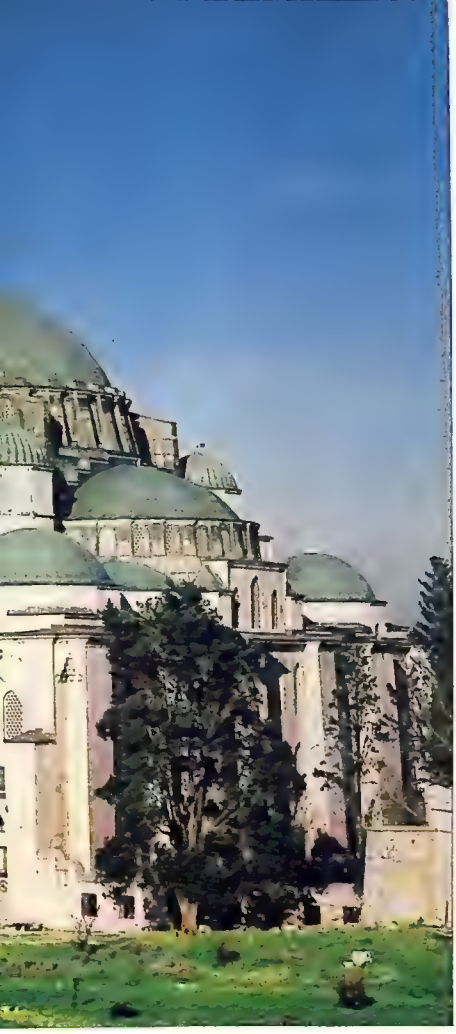

nında 1731'de tamamlanmıştır, uzunluğu 409, yüksekliği 27 metredir.

SARAYLAR VE KASIRLAR

500 yıla yakın bir süre Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentiliğini yapan İstanbul'da birçok saray vardır. Bunların başında Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Yıldız Sarayı, Çırağan Sarayı gelir. Diğer önemli saraylar ve kasırlar şunlardır:

Yıldız Sarayı:

Beşiktaş'la Ortaköy arasındaki sırtlarda, II. Abdülhamid'in 33 yıllık padişahlık süresini içinde geçirdiği ünlü sarayın adıdır. İstanbul'un diğer saraylarından farkı; çok geniş bir korunun içine yer yer serpiştirilmiş birçok köşk (kasır) lerden meydana gelmiş olmasıdır.

Yıldız Sarayı'nın bulunduğu yerdeki ilk köşkü III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan yaptırmıştır.

II. Mahmud buranın güzelliğine, Boğaz'a ve Marmara'ya hâkim manzarasına hayran kalarak başka bir köşk daha yaptırdı. Adını «Yıldız Kasrı» koydu. Onun oğlu Sultan Abdülmecid, bir söylentiye göre, bu köşkü tamir ettirip Yıldız adlı bir gözdesine hediye etti. Zamanla burada birkaç köşk daha yaptırıldı. Sultan Abdülaziz zamanında köşkler çoğalmış, koru da usta bahçıvanlar elinde, tabiî ve bakir görünüşüne dokunulmadan, yeniden düzenletilmiş, zenginleştirilmişti. Padişahlar içinde, devamlı olmamakla beraber, Yıldız sitesini mesken olarak ilk kullanan Abdülaziz oldu. Malta, Çadır, Çit köşklerini de yaptırdıktan sonra; bugün Beşiktaş'tan Ortaköy'e giden ana cadde üzerinde hâlâ duran kemerli köprü ile, burayı Çırağan Sarayı'na bağlattı.

Sultan Hamid, Yıldız Sarayı'na yerleştiği zaman saray arazisi şimdiki kadar geniş değildi. Padişah, Beşiktaş'tan Ortaköy'e kadar uzanan araziyi de satın alarak saray bölgesinin sınırlarını genişletti. «Hamidiye Camii» ni de bu arada inşa ettirdi. Merasim köşkü ve diğer binaları ile Yıldız Sarayı, küçük bir mahalle görünüşünü aldı.

Yıldız Sarayı'ndaki köşklerden en güzelleri, Malta ve Şale kasırlarıdır. Malta kasrı iki katlıydı; hem manzarası, hem de mimarlığı bakımından şaheser nitelikteydi. V. Murad, üç aylık saltanatı sonunda taht'tan indirildiğinde, bir süre, burada oturtulmuş, sonra «Çırağan Sarayı» na gönderilmişti. Abdülhamid'in özel dairesine, özel bir kapıdan da gidilirdi. İstanbul'u ziyaret edişlerinde padişah; Alman İmparatoru II. Wilhelm'i, bu köşkte misafir etmişti. Şale Köşkü, Cumhuriyet'ten sonra da İstanbul'a gelen yabancı devlet başkanları veya eşleri için misafirhane olarak kullanılmıştır.

Beylerbeyi Sarayı:

Beylerbeyi kıyısındadır. 1865'te Sultan Aziz tarafından Serkis Balyan Kalfa'ya baştan başa beyaz mermerden yaptırtılmıştır. Daha önce bu sarayın yerinde, II. Mahmud tarafından iki katlı ve muhtelif daireleri olan bir saray yaptırılmıştı. Bu sarayda yangın çıkması üzerine Abdülaziz bugünkü sarayı yaptırdı.

Sarayın arkadaki tepeye doğru set set yükselen bahçesi, nadide ağaçlarla, mermer hayvan heykelleriyle süslü ve fevkalâde güzel manzaralıdır.

Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine Selânik'ten İstanbul'a getirilen II. Abdülhamid, 10 şubat 1918'de bu sarayda öldü. Cumhuriyet devrinde de, memleketimizi ziyaret eden yabancı devlet başkanları Beylerbeyi Sarayı'nda misafir edilmişlerdir.

Dolmabahçe Sarayı:

İstanbul'da Boğaziçi'nin Rumeli kıyısında aynı adı taşıyan semttedir. 1853'te Sultan Abdülmecid'in emriyle Balyan Kalfa tarafından yapıldı. Padişahlar devrinde Türk imparatorluk sarayı idi, şimdi millî saraylarımızdandır.

Sarayın bulunduğu yere, denizden doldurulmuş toprak olduğu için, Dolmabahçe denilmiştir. Bugünkü sarayın yerinde eskiden beri padişahlara ait ahşap saray ve köşkler vardı. II. Mahmud burada Sermimar Hafız Mehmed Efendi'ye büyük bir saray yaptırtmıştı. Daha büyük ve muhteşem olan yenisi yapılırken, bu saray yıktırılmıştır.

Dolmabahçe Sarayı 5 milyon altına mal olmuştur. Orta bölümünde «Muâyede (Bayramlaşma) salonu» vardır. Dünyanın sayılı salonlarından olan bu bölüme sağdan, soldan birçok daireler açılır. Sarayın 200'den fazla odası, 8 büyük salonu vardır.

Çırağan Sarayı:

Beşiktaş'la Ortaköy arasındaki bu sarayı Sultan Aziz yaptırmıştır.

Bulunduğu yerde vaktiyle «çırağan» eğlenceleri yapılan bir bahçe ve köşk olmasından bu adı aldığı söylenir. Sonraları aynı yerde muhtelif padişahlar tarafından saraylar yaptırıldı. Bu arada III. Selim'in 1804'de yaptırdığı saray pek meşhur ve muazzamdı. II. Mahmud'un yeniçeri ocağını kaldırmasından sonra bu sarayın ön cephesi kırk kadar sütunla süslenerek klasik bir şekil verildi. II. Mahmud uzun zaman burada oturdu. Abdülmecid saltanatının sonlarında, bu sarayı yıktırarak yenisini yaptırma hazırlıklarına başladı. Fakat bu isteğini gerçekleştiremedi.

Abdülaziz, tahta geçince, Ortaköy'e doğru daha bazı yerler de alarak, gayet geniş bir alan üzerinde, Çırağan Sarayı'nı yaptırdı. Bu sarayın mimarı Karabet Kalfa'nın oğlu Serkis Bey'dir.

Çırağan Sarayı, İkinci Meşrutiyette, 31 Mart olayından sonra, Mebusan ve Âyan Meclislerine tahsis edildi. İçinde bazı değişikliklerle tamirler yapıldı. Fakat 20 ocak 1910'da çıkan bir yangın, iki saat içinde bu güzel sarayı, zengin ve kıymetli eşyası ile birlikte yaktı.

İstanbul'un Üsküdar sahillerinden görünüşü.

Üsküdar Sarayı:

Kanunî Sultan Süleyman tarafından, bugünkü Selimiye kışlasının yerinde ve civarında yaptırılmış yazlık bir saraydı. İstanbul'daki sarayların en büyüklerindendi. Üsküdar sarayının bahçesinde köşkler ve kasırlar vardı.

Aynalıkavak Kasrı:

Haliç'te Aynalıkavak denilen semttedir. Kanunî'den sonra yapılmasına başlanan kasra, IV. Murad, Sultan İbrahim, I. Mahmud'un emriyle ilâveler yapılmıştır. Aynalıkavak kasrına önceleri Tersane Kasrı deniliyordu. 1718'de Pasarofça Antlaşmasından sonra Venedik cumhuriyeti çok büyük ve güzel aynalar hediye etmiş, III. Ahmed de bunları Tersane Kasrı'nın çeşitli yerlerine koydurmuştu. Bundan sonra, «kavak boyunda endam aynaları» sözü, halk arasında burasının Aynalıkavak olarak anılmasına yol açmıştır.

Göksu Kasrı:

Bundan önce, I. Mahmud zamanında sadrâzam Divitdâr Mehmed Paşa'nın nezareti altında ahşap bir köşk yapılmıştı (1751). III. Selim ve II. Mahmud zamanlarında tamir gördü. 1856'da ise, Abdülmecid tarafından yıktırıldı, şimdiki kâgir şekliyle yeniden yaptırıldı. «Küçüksu Kasrı» diye anıldığı da olur.

Bebek Hümâyûnâbâd Kasrı:

Bebek koyunda 1725 yılında Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bir süre sonra harap olan kasır, aynı yüzyılın ortalarında tamir ettirilerek I. Sultan Abdülhamid'e hediye edilmiştir. III. Sultan Selim zamanında da tamir gören köşk, XIX. yüzyılın ortalarında yıkılmıştır.

Bebek Kasrı:

Yavuz Sultan Selim tarafından Bebek'te yaptırılmış küçük bir kasırdır. Kasır sonradan terkedilmiş ve Kanunî zamanında harabe haline gelmiştir.

Beykoz Kasrı:

1854 yılında yapılmıştır. Mimarlık özellikleri ve içindeki heykeller bakımından önemlidir.

Eski Saray:

Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'da yaptırdığı ilk saraydır. 1454'te yapılmıştır. Saray bugünkü üniversite binasının bulunduğu alanı kaplıyordu. Eski Saray'a sonradan gelen hükümdarlar tarafından çeşitli kasırlar, köşkler ilâve edilmiştir. Burası, II. Mahmud zamanında serasker dairesi haline sokulmuş, Abdülaziz, 1870 yılında serasker paşalar için bugünkü binayı yaptırmıştır. Burası imparatorluğun son zamanlarına kadar harbiye nezareti olarak kullanılmıştır.

Neşâtâbâd Sarayı:

1726 yılında Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından III. Ahmed için yaptırılmıştır. Defterdar Burnu'nda bulunan bu yalı-saray, XVII. yüzyılın sonlarında III. Selim'in kızkardeşi Hadice Sultan'a tahsis edilmiştir. Saray, son zamanlara kadar padişahlara ve padişah ailesine yazlık vazifesi görmüş, hanedanın sınır dışına çıkarılması üzerine buradaki eşya 1925'te artırma ile satılmıştır.

Bunlardan başka İstanbul'da daha birçok kasır ve köşkler yapılmışsa da bunlar, şimdi harabe halindedir.

BEYAZIT KULESİ

Ağakapısı'ndaki ahşap yangın kulesi, birçok kereler yandı, yeniden yapıldı. II. Mahmud 1826 yılında Yeniçeri ocağını kaldırdı, Ağakapısı'nı da «Bâb-ı Meşihat» haline getirdi. Bugünkü Beyazıt Kulesi'nin ilk şekli olan yangın kulesi de o zaman gene II. Mahmud'un emriyle, Serasker Ağa Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldı.

Ahşap olan bu kule, ocakları kaldırılan Yeniçeriler tarafından yakıldı. Bundan sonra Ağa Hüseyin Paşa tarafından o devrin mimarlık özelliklerini taşıyan kâgir bir kule yaptırıldı. Kulenin kitâbesi hattat Yesârî-zâde Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmıştır. Kule, 1849'da değiştirildi, bekçilerin gözetleme yerinin üst kısmı tahtadan olduğu için kâgire çevrildi.

Kulenin yüksekliği 85 metredir .

YENİ ANITLAR

Cumhuriyet Anıtı:

Taksim meydanındadır. İtalyan heykeltıraşı Canonica tarafından 1928'de yapılmıştır. Anıtın batı yönü Atatürk'ü askerlerin başında hücum halinde gösterir. Doğu kesimindeki heykel grubunda ise Atatürk, bir yanında İsmet İnönü, bir yanında Fevzi Çakmak'la beraber görülmektedir. Arkalarında ordu ve halk vardır.

Gazi Mustafa Kemal Anıtı:

Gülhane Parkı'nın deniz tarafındadır. Cumhuriyet devrinde yapılan ilk anıttır. 1926'da Avusturyalı heykeltıraş Krippel tarafından yapılmıştır.

Barbaros Anıtı:

Beşiktaş'tadır. 1944'te yapılmıştır.

Hürriyet Anıtı:

Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ndedir. 1909'da Mahmud Şevket Paşa komutasında İstanbul'a giren birliklerdeki askerlerden, şehit düşenler için dikilmiş bir sütundur.

Hava Şehitleri Anıtı:

Fatih Parkı'nda kırık bir sütundur.

Atatürk Anıtı:

İstanbul Üniversitesi merkez binası önündedir. Atatürk'ü ve gençliği temsil eder. İstanbul'daki anıtların en yenisidir.

Türkler'in devraldığı en önemli Bizans anıtı: Ayasofya.

Türkler'den Önce İstanbul

İstanbul'un tarihi, coğrafya durumu ile çok yakından ilgilidir. Şehirde daha tarih öncesi çağlarına ait birtakım yerleşme bölgeleri olduğu tesbit edilmiştir. 1942 - 1952 yılları arasında Kadıköy civarındaki Fikirtepesi'nde yapılan kazılar sırasında, M. Ö. 3000 yıllarına ait birtakım aletler ve iskeletler bulunmuştur. Bu durum, İstanbul'un Asya sahilinde o çağlarda insanların yaşadığını açıkça ortaya koymaktadır. Rumeli tarafında kazılar yapıldığı takdirde, burada da çok eski çağlardan kalma eşyaya raslanacağı sanılmaktadır.

Bugünkü İstanbul şehrinin çekirdeğinin, yani Haliç'in güneyinde kalan parçanın ilk sakinleri, Traklar'dır. Fenikeliler, Kadıköy'de yerleşmişlerdir. Bilindiği gibi Traklar Hind - Avrupa, Fenikeliler ise Sâmî ırklarındandır. Yunanlılar'a gelince, Yunanistan'ın Megara şehrinde Byzas'ın idaresindeki bir Yunanlı kafilesi, M. Ö. 658'de bugünkü Sarayburnu'na gelip yerleşmiştir. Bundan sonraki yüzyıllarda şehir, yavaş yavaş, ikinci derecede bir liman

ve ticaret şehri olmak yoluna girmiştir. Roma hâkimiyeti altında da iç muhtariyetini muhafaza eden bu ticaret sitesi, İran, Makedonya ve Roma çağlarını geçirmiş, ancak M.S. II. yüzyılda bir Roma sitesi olmuştur.

İmparator Konstantin, 325'te, yeni ve büyük bir şehir inşasına girişti. 11 mayıs 330'da bu şehir resmen Roma'nın yerine cihan imparatorluğunun başkenti oldu. Daha Konstantin devrinde nüfusu 200 000'i geçti; 395'te imparatorluk bölününce Doğu İmparatorluğu'nun başkenti oldu.

Justinianus devrinde, yani VI. asırda İstanbul'un nüfusu milyonu aştı, dünyanın en büyük şehri haline geldi. VIII. yüzyılın sonundan başlayarak Bağdad, nüfus, büyüklük ve zenginlik bakımından İstanbul'u gölgede bıraktıysa da şehir, hiçbir zaman milyonu aşan nüfusunu kaybetmedi. Ancak Latin işgalinde bu büyük nüfus dağıldı.

Daha sonra ilk Türkler bugünkü İstanbul vilâyeti topraklarında göründüler.

İslâm dininin zuhurundan sonra Araplar'ın başlıca hedeflerinden biri de İstanbul teşkil etti. 668-669 muhasarası, müstakbel halife I. Yezîd'in başkumandanlığı altında cereyan etti. 655'te Bizans donanmasını yok eden Müslüman donanması, bu muhasaraya zemin hazırlamıştı. Bu sefere, Hz. Peygamber'in bayraktarı Hâlid ibni Zeyd (Ebâ-Eyyûbu'l-Ensârî) ve Peygamber'in birçok sahabesi katıldı. Bu kuşatmadan bir sonuç çıkmayınca Halife Muâviye, 673-674'te şehri bir kere daha karadan ve denizden muhasara altına aldı. Araplar, Kapıdağ yarımadasında üslenerek, tam 7 sene sefer mevsiminde İstanbul önlerinde göründüler. Fakat terkibi yalnız Bizanslılar tarafından bilinen ve üzerine su atılınca daha da parlayan «Rum ateşi» yüzünden gene bir sonuç çıkmadı.

713-714'te Prens Mesleme, tekrar İstanbul'u muhasara etti. Bu muhasara, Bizans'ı düşme tehlikesiyle yüz yüze getirdi. Araplar'ın şehri alması ve Avrupa'ya hâkim olması bir gün meselesi sayıldı. Fakat imparator Leon'un enerjisi, vaziyeti kurtardı. Bu muhasara, Avrupa tarihinin dönüm noktalarından biridir. 781'de, müstakbel halife Hârûnurreşîd de şehri muhasara etti; fakat senelik vergiye bağlayıp geri çekildi.

İSTANBUL'DA SALTANAT SÜREN ROMA ve BİZANS İMPARATORLARI

I Roma İmparatorları

1.) Maximianus (286 - 305)
2.) Galerius (305 - 306)
3.) I. Constantinus (Büyük) (330 - 337)
4.) II. Constantinus (337 - 340)
5.) II. Constantius (340 - 361)
6.) Julianus (361 - 363)
7.) Jovianus (363 - 364)
8.) I. Valentinianus (364 - 375)
9.) Valens (375 - 378)
10.) Theodisius (Büyük) (378 - 395)

II Bizans İmparatorları

11.) I. Arcadius (395 - 408)
12.) II. Theodisius (408 - 450)
13.) I. Marcianus (450 - 457)
14.) I. Leo (457 - 474)
15.) II. Leo (474)
16.) I. Zeno (474 - 491)
17.) I. Anastasius (491 - 518)
18.) I. Justinus (518 - 527)
19.) I. Justinianus (527 - 565)
20.) II. Justinius (565 - 578)
21.) II. Tiberius (578 - 582)
22.) I. Mauricius (582 - 602)
23.) I. Phocas (602 - 610)
24.) I. Heraclius (610 - 641)
25.) III. Constantinus (641)
26.) I. Heracleonas (641)
27.) II. Constans (641 - 668)
28.) IV. Constantinus (668 - 685)
29.) II. Justinianus (685 - 695 + 705 — 711)
30.) II. Leontinus (695 - 698)
31.) III. Tiberius (698 - 705)
32.) I. Philippicus (711 - 713)
33.) II. Anastasius (713 - 715)
34.) III. Theodosius (715 - 717)
35.) III. Leo (717 - 741)
36.) V. Constantius (741 - 775)
37.) IV. Leo (775 - 780)
38.) VI. Constantinus (780 - 797)
39.) I. Eirene (797 - 802)
40.) I. Nicephorus (802 - 811)
41.) I. Staurakius (811)
42.) I. Michail (811 - 813)
43.) V. Leo (813 - 820)
44.) II. Michail (820 - 829)
45.) I. Theophilus (829 - 842)
46.) III. Michail (842 - 867)
47.) I. Basileius (867 - 886)
48.) VI. Leo (886 - 912)
49.) III. Alexander (912 - 913)
50.) VII. Constantinus (913 - 959)
51.) II. Romanus (959 - 963)
52.) II. Nicephorus (963 - 969)
53.) I. Ioannes (969 - 976)
54.) II. Basileius (976 - 1025)
55.) VIII. Constantinus (1025 - 1028)
56.) III. Romanus (1028 - 1034)
57.) IV. Michail (1034 - 1041)
58.) V. Michail (1041 - 1042)
59.) IX. Constantinus (1042 - 1054)
60.) I. Theodora (1054 - 1056)
61.) VI. Michail (1056 - 1057)
62.) I. Isaakios (1057 - 1059)

63.) X. Constantinus (1059 - 1067)
64.) I. Eudoxia (1067)
65.) IV. Romanus (1067 - 1071)
66.) VII. Michail (1071 - 1078)
67.) III. Nicephorus (1078 - 1081)
68.) I. Alexius (1081 - 1118)
69.) II. Ioannes (1118 - 1143)
70.) I. Manuel (1143 - 1180)
71.) II. Alexius (1180 - 1183)
72.) I. Andronicus (1183 - 1185)
73.) II. Isaakios (1185 - 1195 + 1203 - 1204)
74.) III. Alexius (1195 - 1203)
75.) IV. Alexius (1204)
76.) V. Alexius (1204)

III Latin İmparatorları

77.) I. Baudouin (1204 - 1206)
78.) I. Henri (1206 - 1216)
79.) I. Pierre (1216 - 1218)
80.) I. Robert (1218 - 1228)
81.) II. Baudouin (1228 - 1261)

II a Bizans İmparatorları

82.) VIII. Michail (1261 - 1282)
83.) II. Andronicus (1282 - 1328)
84.) IX. Michail (1295 - 1320)
85.) III. Andronicus (1328 - 1341)
86.) V. Ioannes (1341 - 1376 + 1379 - 1390 + 1390 - 1391)
87.) VI. Ioannes (1347 - 1354)
88.) IV. Andronicus (1376 - 1379)
89.) VII. Ioannes (1390)
90.) II. Manuel (1391 - 1425)
91.) VIII. Ioannes (1425 - 1449)
92.) XI. Constantinus (1449 - 1453)

İSTANBUL ADI

İstanbul şehrinin en eski adı, «Buzantion», daha sonraki telâffuza göre «Bizantion» dur. Şehrin kurucusu olduğu söylenen Vizas veya Bizans'ın ismine izafetle verilmiştir. 8,5 yüzyıl sonra şehrin adı Romalılar çağında, imparator Septimus Severus'un oğlu Antonius Caracalla'ya izafetle «Antonia» veya «Antoninia» olmuş, fakat bu isim çok tanınmamıştır. 11 mayıs 330'da imparator Constantinus (Büyük Konstantin) imparatorluk başkentini Roma'dan buraya nakletmiş, şehri yeniden kurarcasına büyütmüş ve imar etmiş, şehre de «Secunda Roma = İkinci Roma» adı verilmiştir. V. yüzyılda bu ad, «Nova Roma = Yeni Roma» olarak değiştirilmiştir. Bu arada İstanbul'a «Anthusa = Mâmûre» da denmiştir. Fakat sonraları o zamana kadar halkın kullandığı «Konstantinopolis = Konstantin Şehri» adı, resmen kabul edilmiş ve daha önceki isimleri unutturmuştur.

Ancak öte yandan, «Bizantium» adı da devam edegelmiştir. Ortaçağ'ın sonlarında şehre Fransızlar «Canstantinople», İtalyanlar «Costantinopoli» ve bunun kısaltılmışı olarak «Cospoli» demişlerdir. «Constantinople» şekli, Avrupa'da son yıllara kadar kullanılmıştır. Birçok yazarlar ve İstanbul halkı şehre çok kere «Polis = Şehir» demekle iktifa etmişlerdir.

Yabancı kavimler, İstanbul'a çeşitli adlar vermişlerdir. Ruslar «Tsargorod = İmparator Şehri» demişler, aynı anlamda Romenler «Tarigrad» şeklini kullanmışlardır. İskandinavlar «Miklagard = İmparator Mihail Şehri», Ermeniler «Konstantinupolis» ve «Kostantinobolis», Araplar «Kustantıynîye», nadiren «Bizantıyye» demişlerdir. Türkler «Kostantıynîye» şeklinde telâffuz etmişlerdir. Fakat Türkler'in şehir için kullandıkları ad umumiyetle «İstanbul» olmuştur. Bu adın «İslâmbol» dan bozma olduğu söylenmişse de, «İstinbolin» den gelmek ihtimali çok daha kuvvetlidir. Türkler bilhassa edebî eserlerde İstanbul'a daha birçok ad vermişlerdir: Mahrûse, Der-i Saâdet, Belde-i Tayyibe, Der-i Devlet, Âstâne, Âstâne-i Saâdet, Dâru's-Saltana, Dâru's Saltanatu's-Senîye, Dâru's-Saltanatu'l-Alîye vs.

BİZANS SARAY VE KİLİSELERİ

İstanbul, Doğu Roma İmparatorluğu'nun merkezi iken, burada Bizans mimarlığının güzel örneklerini veren saraylar yapılmıştır. Bugün harabe halinde olan bu sarayların başlıcaları şunlardır:

Büyük Saray (Palatium Magnum):

Birçok adlarla anılan bu saraya Hipodrom Sarayı da denir. Sultanahmet camiinden, Marmara denizine kadar uzanan alana yapılmıştı. Saray 100 000 m² lik bir arazi üzerine yapılan çeşitli binalardan meydana geliyordu. Bugün, sarayın deniz cephesinde bazı kalıntılar vardır. Saray alanında çeşitli kazılar ve araştırmalar yapılmış, bir kısım mozayikler meydana çıkarılmıştır. Büyük Saray'ın ilk binaları 324 - 337 yıllarında yapılmış, 1000 yıllarına kadar çeşitli tamir ve ilâveler görmüştür. 1400 yıllarında ise harabe halinde olduğu bilinmektedir.

Tekfur Sarayı (Konstantinos Porphyrogenetos Sarayı):

XI - XII. yüzyıllarda yapıldığı sanılmaktadır. Edirnekapı'daki sarayın bazı duvarları bugün ayaktadır. XVIII. yüzyılda burada bir çini ve cam fabrikası kurulmuştu.

Blakhernai Sarayı:

Edirnekapı'dan Haliç'e inen yamacın kuzey-doğusundaki bölgeye Bizans zamanında Blakhernai deniyordu. Burası surlarla çevrili bir şehir halindeydi. V. yüz-

Bizanslılar zamanında yapılan sarnıçların en önemlilerinden biri: Yerebatan Sarayı.

yıl ortalarında Blakhernai'de bir saray olduğu bilinmektedir. Sarayın şimdi İvaz Ağa camiinin bulunduğu yerde yükseldiği sanılmaktadır. Bu bölgede bugün görülen bazı harabe ve kalıntıların bu saraylara ait olduğu sanılıyor.

Kiliseler

İstanbul'da tarih boyunca birçok kiliseler yapılmıştır. Dünya ölçüsünde bir mimarlık anıtı olan Ayasofya'yı bunların başında saymak yerinde olur. Bizans kiliselerinin Ayasofya'dan sonra en büyüğü ve en eskisi Aya İrini kilisesidir. Ayasofya'nın arkasında, Topkapı Sarayı avlusunda bulunan kilise, bir zamanlar Askerî Müze olarak kullanılmıştı.

İstanbul'un Türkler tarafından zaptından sonra birçok kiliseler, Ayasofya da dahil olmak üzere, camiye çevrilmiştir. Ayasofya sonradan müzeye çevrilmiş, kiliseden çevrilen başka camilerin de çoğu harabolmuştur. Kalender camii, Kocamustafa camii, Kariye camii (şimdi müze), Mollazeyrek camii, Gül camii, Kilise camii, Kefeli cami, Küçük Ayasofya camii bunların başlıcaları arasındadır.

Bugün çeşitli Hıristiyan mezheplerine ait kiliseler ile sinagogların sayısı 150 kadardır.

İSTANBUL'UN SURLARI

İstanbul, kuruluşundan bu yana büyümesine paralel olarak birkaç surla çevrilmiştir. Bu surların hepsi de bir taraftan Marmara'ya, bir taraftan Haliç'e dayanıyordu.

İstanbul surları, kara surları, Marmara kıyısı surları ve Haliç surları olarak üç bölüme ayrılır. Kara surlarının uzunluğu 20 km. kadardır. Bu muazzam surlarda aralıklı olarak 400 kadar kule, 50 kadar da kapı vardı. Fâtih Sultan Mehmed, hücumlarını bilhassa Topkapı ve Edirnekapı arasına yöneltmiş ve şehre bu civardan girmişti. Şehrin alınmasından sonra surların yıkılan yerleri hemen tamir ettirildi. Daha sonra da çeşitli tamirler gören surlar, depremler ve zamanın tahribatiyle bugün harabe halindedir.

Marmara kıyısı surları, Sarayburnu'ndan Yedikule'ye kadar uzanır ve şehri denizden gelecek tehlikelere karşı korurdu. Uzunluğu 8 km. kadardı. Bugün de yer yer kalıntıları görülmektedir.

Haliç kıyısı surlarından bugün görülebilecek pek az bir kısım kalmıştır. Buradaki surlar 10 metre yükseklikteydi. Uzunlukları da 5 km.'yi buluyordu.

İstanbul surlarının en ilgi çekici kesi-

Sultanahmet meydanından Ayasofya'ya bir bakış. İstanbul'un ünlü dikilitaşları bu meydandadır.

mi Yedikule'dir. Çeşitli vesilelerle tarihimizde adı geçen Yedikule'ye zaman zaman ilâveler yapılmış, çeşitli tamirlerden geçmiştir. İstanbul'da doğrudan doğruya Türkler'in yaptığı surlar ise Anadolu ve Rumeli hisarlarıdır.

KULE VE DİKİLİTAŞLAR

İstanbul'un en tanınmış kuleleri Galata, Beyazıt kuleleriyle, Kızkulesi'dir. Halen sağlam ve bakımlı durumda bulunan bu kulelerden başka Bizans zamanından kalma kule harabeleri vardır. Bunlar kara surlarında, Marmara yakınlarındaki Mermer Kule ile gene aynı surların Ayvansaray kesiminde, Haliç yakınlarındaki iki kuleden ibarettir. Ayvansaray'daki kuleler İvazefendi camiine yakındır. Bunlardan başka Marmara sahili surlarında da bir kule olduğu bilinmektedir. Şile'de de bir kule harabesi vardır.

Dikilitaşlar

İstanbul'daki dikilitaşların en önemlisi Sultanahmet meydanındaki Firavun III. Tutmozis'in zaferlerini anlatandır. Bu taş, üzerinde kabartmalar bulunan bir kaidenin dört köşesine konmuş dört tane tunç küb üzerinde durur. Taşın yüksekliği 19 m. 59 sm., kaideyle birlikte alınırsa 25 m. 60 sm.'dir. Eskiden bu dikilitaşın üstünde bulunan tunç bir küre, sonradan düşmüştür.

Sultanahmet meydanında bir de örme dikilitaş vardır. Buna VII. Konstantin sütunu da denir. Yüksekliği 32 metredir. İmparator Konstantin bu sütunu tamir ettirmiş ve üzerine tunç levhalar kaplatmıştı. Bu levhaların üstündeki kabartmalar imparatorun dedesinin zaferlerini anlatıyordu. Levhaların Dördüncü Haçlılar sırasında yok edildiği sanılmaktadır.

Burma Sütun: Bu, iki dikilitaşın arasındadır. İstanbul'daki en eski anıtlardan biri olan bu sütun «Yılanlı Sütun» diye de anılır. M.Ö. 497 yılında dökülmüş olan bu tunç sütun Delphi'deki Apollon tapınağına hediye edilmişti. İmparator Büyük Konstantin tarafından Hipodrom'a dikilmiştir. Burma sütunu bütün olarak görenler yüksekliği 8 m. kadar olan bu tunç sütunun 29 burmadan meydana geldiğini ve tepede üç yılan başına ayrıldığını söylerler. Bir üçgenin üç köşesini meydana getiren bu yılan başlarının üstünde altın

bir sacayağı üstünde, gene altından 3 m. çapında bir vazo vardı. Sütunun bitiş yerinde meydana çıkan üç yılan kuyruğunun üstüne oturuyordu.

Çemberlitaş:

Roma İmparatoru Konstantin tarafından dikilmiştir. Bugünkü Çemberlitaş semti, o tarihlerde büyük ve bakımlı bir yerdi. Konstantin, bu meydanın ortasına konmak üzere Roma'daki Apollon tapınağından bir sütun getirtti. 57 m. yüksekliğindeki bu sütunun tepesinde doğan güneşi selâmlayan Apollon heykeli vardı. Konstantin, 330 yılında Apollon'un yerine kendi heykelini koydurdu. Sütun mermer bir kürsü ve porfir bir kaide üzerindedir. Silindir şeklinde sekiz büyük porfir parçasından meydana gelmiştir.

Sütun, Osmanlılar zamanında bir yangın sonunda harap olunca, II. Mustafa, Apollon sütununun alt kısmı etrafına bir duvar ördürttü, sütun taşlarını da demir çemberlerle birbirine bağlattırdı. Bu tarihten sonra, sütun «Çemberlitaş» diye anıldı.

Galata Kulesi:

Galata Kulesi'nin Bizans İmparatoru I. Anastas tarafından yaptırıldığı sanılıyorsa da, daha kuvvetli bir ihtimale göre, Bizanslılar'ın, Cenevizliler aleyhine hareketlerine karşılık, Cenevizliler tarafından yapılmıştır. O zamanlar Bizans şehri, sadece, bugünkü şehrin Haliç'le Marmara arasında kalan kısmından ibaretti. Karşı taraf, Galata (Galatea) Cenevizliler'le, öbür sömürgecilere ait bulunuyordu. Bu denizci milletler, Galata'yı bir çeşit barınma limanı, Bizans'la ticaret münasebetlerinde istasyon olarak kullanıyorlardı. Bölgeyi her türlü saldırıştan korumak için de bu kuleyi yaptırmışlardı. Bu maksatla, daha önceden, 1341 tarihinde Galata sûrunu yaptırmaya başladılar. Sûrun, içeri doğru bir dirsek yaptığı yere de kuleyi diktiler. Kulenin önünde, temelleri bugün bile fark edilen korunma duvarı, hendekleri bulunuyordu.

Fâtih Sultan Mehmed, Galata'yı Cenevizliler'den alınca, kuleyi on arşın kadar alçalttı. III. Murad zamanında ise kule, bir ara rasathane olarak kullanıldı.

Kulede büyük sahanlığa kadar duvar içinde dönerek çıkan bir taş merdiven vardır. Son yıllarda restore edilmiş, içine asansör konmuş, büyük sahanlığa da gazino yapılmıştır.

Kızkulesi:

İstanbul limanında, Boğaziçi'nin giriş yerinde, Üsküdar'a yakın, deniz ortasında bir kaya üzerine kurulmuş tarihî bir ku-

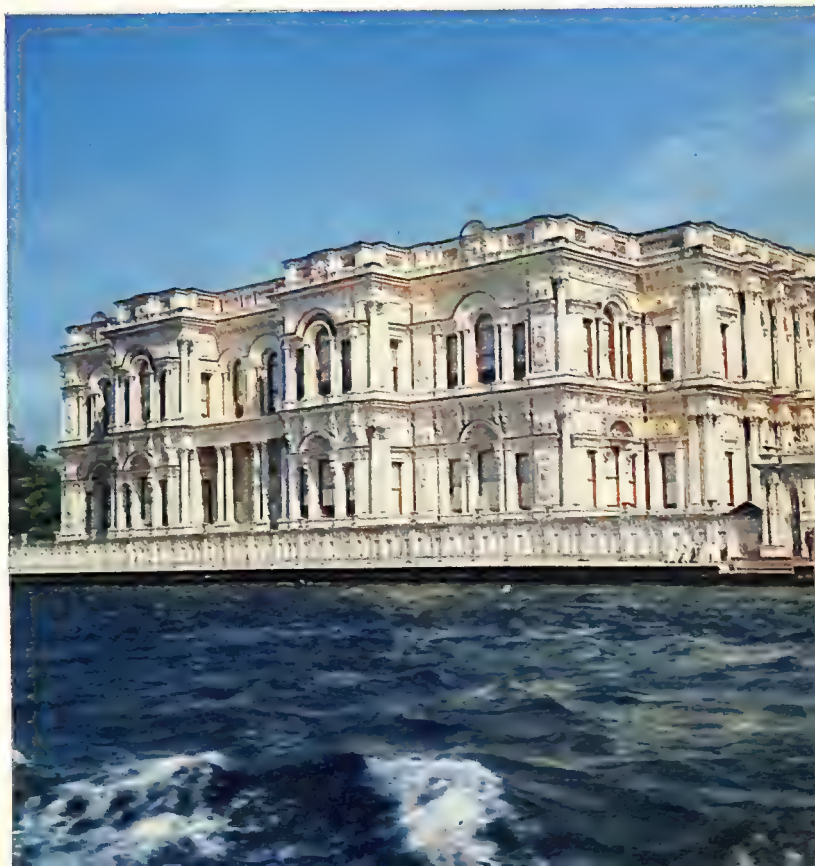

Boğaziçi'nin Dolmabahçe'den sonra en büyük sarayı: Beylerbeyi.

Bundan 1600 yıl öncesini hatırlatan bir tablo: İmparator Konstantin, yeni kuracağı İstanbul'un sınırlarını tesbit ediyor.

ledir. Şimdi deniz feneri işi görmektedir.

Kızkulesi'ni XII. yüzyılda Bizans İmparatoru Manuelos Komnenos yaptırdı. Maksat Boğaziçi'ni gemilere kapayan zincirin öbür ucunu bağlayacak sağlam bir yer bulmaktı. Rivayete göre imparator, suç işleyen kızı Leandra'yı buraya kapadığı için kule «Kızkulesi» adıyle anılmıştır. Kızkulesi, sonraki devirlerde de sık sık hapishane olarak kullanılmıştır.

Bu kule, İstanbul ele geçirildikten sonra yıktırıldı, yerine tahta bir kule yaptırıldı, gemilere yol göstermek için üzerinde meşale yakıldı. 1719'da bu kule yanınca Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa, yeniden, taştan yaptırdı.

Kıztaşı: Fatih'tedir. Eskiden bir evin bahçesinde bulunan sütun, 1908'deki bir yangından sonra ortaya çıkmış, bir meydanlıkta bırakılmıştır. 10 metre yüksekliğindedir. Eskiden üstünde imparator Martianus'un (450-457) heykeli bulunmaktaydı. Bu sütun, Bizanslılar'ın asıl Kıztaşı olarak tanıdıkları sütun değildir. O sütun Süleymaniye'nin inşası sırasında, yerinden alınmış ve caminin yapısında kullanılmıştır.

Arkadyus Sütunu (Avrattaşı): Cerrahpaşa'da Avratpazarı'ndaki evler arasında kalmış bulunan sütün 402'de imparator Ar-

cadius tarafından dikilmişti. 4 metre çapında olan bu sütunun içinde helezonî bir merdiven vardı. Bu sayede tepeye kadar çıkmak mümkün oluyordu. 1715'te tehlikeli görüldüğü için yıktırılmıştır. Şimdi, sadece kaidesi vardır.

Gotların Sütunu: Sarayburnu'ndadır. 15 m. yüksekliğindeki taşın üstünde Megaralı Byzas'ın heykeli bulunuyordu.

SU KEMERLERİ

Bozdoğan Kemeri:
Bizans İmparatoru Valens tarafından yaptırılmıştır. 364-378 yılları arasında yapılan bu kemerler, Fâtih'le Beyazıt arasındaki çukurluğu ortadan kaldırmak, şimdiki üniversite bahçesinde bulunan büyük havuza su sağlamak için yapılmıştır.

Yontma taştan yapılan Bozdoğan Kemeri'nin en yüksek kısmı deniz seviyesinden 63,5 metredir, uzunluğu da 1 km.'ye yakındır.

Bozdoğan Kemeri, İstanbul'un fethinden sonra yeni su tesislerine bağlandı, Halkalı sularının naklinde kullanıldı. Bugünkü uzunluğunun Fatih'le Şehzade Camii arasındaki kısmı 592,40 m., Beyazıt tarafındaki parçası 199,28 m.'dir.

Mazlum kemeri: Mahmudiye köyü yakınlarındaki Mazlum kemeri Bizanslılar'dan kalmadır. Uzunluğu 104 m., yüksekliği 1 m. 85 sm., genişliği 4 m. 65 sm.' dir. 368 yılında yapılmıştır.

Eğrikemer (Kovukkemer, yahut Kemerburgaz kemeri): Kemerburgaz'ın 1.500 metre güneyindedir. 35 m. yüksekliğindeki kemer, biri 126 m., ötekisi 216 m. iki kısımdan meydana gelmiştir. Bu maksatla çeşitli sarnıçlar yapılmıştır. 1183-1185 yıllarında yapılmıştır.

ESKİ SARNIÇLAR

Eski şehirlerin en büyük derdi bir muhasara sırasında şehrin suyunun sağlanabilmesiydi.

İstanbul'un eski açıkhava sarnıçlarının başında Aetius ve Mocius sarnıçları gelir.

Aetius Sarnıcı:
Edirnekapı'dadır. Edirnekapı'dan şehre gelirken soldaki çukurluk eski Aetius sarnıcının yeridir. Burası bugün futbol sahası olarak kullanılmaktadır. 244 × 85 m. boyutundadır. Derinliği 8 metredir.

Mocius Sarnıcı (Çukurbostan):
Hekimoğlu Ali Paşa camisiyle, Millet caddesi arasındadır. 170 × 147 boyutundadır. 10,50 metre derinliğindedir.

Aspar Sarnıcı:
Sultan Selim camiinin yanındadır. 152 × 152 boyutundaki sarnıcın derinliği 10 m. 80 sm.'dir.

Binbirdirek Sarnıcı:
İstanbul'da, Bizans devrinden kalma sarnıçların en büyüğüdür. Bizans imparatorlarından Justinianus devrinin yapı özelliklerini taşır.

Binbirdirek sarnıcının eni 54, boyu 64 m.'dir. Yüksekliği 14 metre kadardır. Sarnıcın etrafını 2,92 m. kalınlığında duvarlar çevreler, üstü manastır tonozu ve kemerlerle örtülmüştür. Bunlar, 224 adet sütun üstünde durur. Sarnıç, Divanyolu'nun arkasına düşen çocuk parkının altındadır.

Yerebatan Sarayı:
İstanbul'da Ayasofya civarında, imparator Justianus tarafından yaptırılmıştır.

Kızkulesi.

140 m. uzunluğunda, 70 m. genişliğinde, 8 m. tavan yüksekliğindedir.

İsa sarnıcı:

Kapalı sarnıçların Binbirdirek ve Yerebatan Sarayı'ndan sonra en önemlileri İsa sarnıcı diye bilindiği gibi daha başka adlarla da anılan sarnıçtır. Büyük Postanenin arka tarafına düşen Acımusluk sokağındadır. Gülhane Parkı'nda bulunan bir kapalı sarnıç bugün ziyarete açıktır.

HANLAR

İstanbul'da Bizans devrinden beri birçok büyük hanlar yapılmıştır. Bizans devrinden bugüne kalan hanlar iki tanedir. Bunlardan biri Balkapanı Hanı'dır. Tahtakale caddesiyle Hasırcılar caddesi arasındaki Balkapanı sokağındadır. VI. veya VII. yüzyıldan kaldığı tahmin edilen Hurmalı Han bugün harap durumdadır. Bu han, Rüstempaşa camii yakınlarındadır.

Türkler zamanında yapılan hanların en önemlisi XVI. yüzyıl ortalarında Karaköy'de yapılan Rüstempaşa Hanı, yahut Kurşunlu Han, Eminönü'nde Kösem Sultan tarafından yaptırılan Vâlide Hanı, bu hanın karşısındaki Büyük Yeni Han'dır. Beyazıt'ta Simkeşhane-i Âmire adıyle anılan Sırmakeş, yahut Simkeş Hanı, III. Ahmed'in annesi Emetullah Vâlide-Sultan tarafından 1707'de yapılmıştı. Bugün harabe halindedir.

Ölümünün 500. Yıldönümü Vesilesiyle

Gutenberg

Yazan: Helmut Presser

MATBAAYI icad eden Johannes Gutenberg'in ölümünün üzerinden tam beş yüz yıl geçti. Almanya'nın Mainz şehrinde hayata gözlerini yuman bu büyük adamın adı yıllarca unutulup gitmişti. Ancak 1741'de bir kütüphaneci olan Johann David Köhler'in «Gutenberg'in İntikamı» adlı eseri yayınlandıktan sonra, ona karşı bir ilgidir başladı. Hakkında 3 binden fazla kitap ve inceleme yayınlandı. Ama, gene de, bu büyük dâhînin hayatı tam mânasıyle aydınlanmış sayılamaz.

Neden Gutenberg'e ait pek bilgimiz yoktur? O devirlerde, baskı sanatı nedense ilgi çekmiyordu; yüzyıllardır alışılagelmiş yazma usulleri bir anane haline gelmişti. Baskı, sunî bir yazma yolu olarak görülüyordu. Zaten XV. yüzyılda yaşayan birçok yazar, sanatkâr meçhul kalmıştır. Hayatları hakkında bize kadar uzanan bilgiler oldukça karanlıktır. Ancak o devirlerde yaşamış hükümdarlarla, kilisenin ileri gelen kişilerine dair bilgiler elde etmek mümkün olabiliyor. Söz gelişi, biz Nibelungen Graneri, şarkılarının güftelerini kimin yazdığını biliyor muyuz? Bazı sanat abidelerinin müelliflerini bilemedikten sonra, o zamana göre, basit bir yazı çoğaltma işini bulan Gutenberg hakkında bir kaynağa raslamak elbetteki mümkün olamaz. Ama yine de yorulmak bilmeden yapılan araştırmalar bize Gutenberg'in hayatındaki birçok karanlık yanları aydınlatmıştır.

Gutenberg, Mainz şehrinde doğdu; asil bir aileden geliyordu. Uzun yıllar Strasbourg'da baskı işi üzerine deneyler yaptı. Ve nihayet Mainz'de, bulduğu yeni teknikle İncil'i basmayı başardı. Araştırmacılar, Gutenberg'in, Strasbourg'dan Mainz'e gitmeden önce nasıl yaşadığını aydınlığa çıkaramamışlardır.

Gutenberg ileri yaşlarında bir matbaa sahibiymiş, diye bir söylenti varsa da, bunun gerçekliği şüphelidir. Yaşlandığı zaman görme gücünü kaybettiği de iddia edilmektedir ki, bunun hakkında da pek bilgimiz yoktur.

Elimizdeki belgelere dayanarak, Gutenberg'in 1400 yıllarına doğru dünyaya geldiğini ifade edebiliriz. Çocukluk ve gençlik devirlerini Mainz şehrinde geçirmiştir. Evleri kuyumcular çarşısındaymış. Daha çocuk yaşlarındayken, kuyumcuların çalışmalarını dikkatle izler, onların hünerlerini kapmaya çalışırmış. 1428 yılında Gu-

tenberg ailesinin Mainz'den Strasbourg'a taşındığını biliyoruz.

İLK DENEYLER

Artık makineler hakkında bilgi sahibi olan genç Gutenberg, bir baskı makinesi yapma fikrini aklına koymuştu. Çalışmalarına Mainz'de de devam etti. Gerekli malî yardımı bir, iki dostundan sağlıyordu. Ama asıl onu destekleyen, şehrin ileri gelen zenginlerinden Johann Fust'du.

Malî bir destek bulduktan sonra Gutenberg de daha verimli çalışmaya koyuldu.

1452 yılında ilk kitabını basmaya başladı. Bu, İncil idi. Tam üç yıl sürdü bu çalışması; 1455'te İncil'in basımını tamamladı.

İşte bu sırada, Fust, ondan parasını geri istedi; Gutenberg İncil'i basmıştı ama daha satışa çıkarmamıştı. Parayı ödemesine imkân yoktu. İş mahkemeye düştü. Fust, açtığı dâvayı kazandı; böylece Gutenberg yıllarca çalışıp tam meyvasını alacağı zaman yediği bu darbeyle yıkılmış oldu.

Bu olaydan iki yıl sonra 1457'de Gu-

Gutenberg'in bastığı İncil'den bir sayfa. Bu eserin Baskı tarihi 1454'tür. 300 adet basılmıştır.

Gutenberg, bastığı bazı sayfaları John Fust'a gösteriyor.

tenberg'in bastığı İncil piyasaya çıktı. Kitapta Fust ve Schöffer'in adları yayınlayıcı olarak görünüyordu ama, Gutenberg'in ismi bile geçmiyordu.

O sıralarda Gutenberg 60 yaşlarındaydı, ama içindeki ateş sönmemişti henüz. Ortaya çıkardığı yeni tekniği geliştirmek azmindeydi. Gutenberg'in çalışma şevkini gören bir dostu, Dr. Konrad Humery, ona paraca yardım etti. Gutenberg de küçük bir atelye kurdu. Fust'la birlikte işlettiği atelye kadar büyük değildi ama, Gutenberg tekrar çalışma imkânına kavuşmuştu ya, bahtiyardı artık, makineyi geliştirebilirdi.

Hızla çalışmaya koyuldu, 1460'da, Catholicon adlı, büyük bir ansiklopediyi tamamladı. Eserde yine basanın adı yoktu ama bir başarıydı bu onun için.

Gutenberg'in son yılları sakin geçmiştir. Baskı işleriyle pek uğraşamıyordu. Bazı belgelere göre, gözleri zayıflamış, bu yüzden de işlerini bırakmak zorunda kalmıştı. Üstelik, gerekli usta işçiyi bulamıyordu. Schöffer firması onun en büyük rakibiydi ve şehrin en iyi işçilerini topluyordu.

O sırada Adolf von Nassau adlı bir müteşebbis bir baskı atelyesi kurmaya teşebbüs etti. Gutenberg'in tecrübelerinden ve bilgisinden yararlanmaya çalıştı. Bu, Gutenberg için büyük bir şerefti. Artık ölünceye kadar da onlarla beraber çalıştı ve bundan 500 yıl önce şubat 1468'de ebedî âleme göç etti.

İşte tarihte çığır açacak bir icadın sahibi olan insanın kısa hayat hikâyesi. Yeni baskı sanatı bir çığ gibi yayıldı; 1500 yıllarında, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde 40 bin kitap basılmıştı ve bunların toplam tirajı 10 milyon civarındaydı. Baskı makineleri artık birçok şehir ve kasabalara girmişti, o kadar ki 1500 yılında Venedik şehrinde 151'e yakın baskı atelyesi kurulmuştu.

GUTENBERG'İN ŞAHSİYETİ

Gutenberg hakkında elde bulunan bilgiler onun, mağrur, biraz öfkeli, asil ruhlu bir insan olduğunu göstermektedir. Ateşli mizacı, zaman zaman bazı olayları sakinlikle düşünmesine engel oluyordu. Son derece gururluydu.

Gutenberg, sözlü anlaşmalara, yazılı mukavelelerden daha çok önem verirdi. Belki de denebilir ki, Fust'un açtığı dâvayı da bu yüzden kaybetmiştir. Hayatının son yıllarında dahi büyük buluşuna rağmen, alçak gönüllülükten ayrılmadı. İnsanlığa neler kazandırdığını iyi biliyordu.

Gutenberg'in aile ismi Gensfleisch'dir. Ama kendisi bu adı kullanmamıştır.

Ölümünden yüz yıl kadar sonra basılan bir kitapta, Gutenberg'in bir resmi de yer

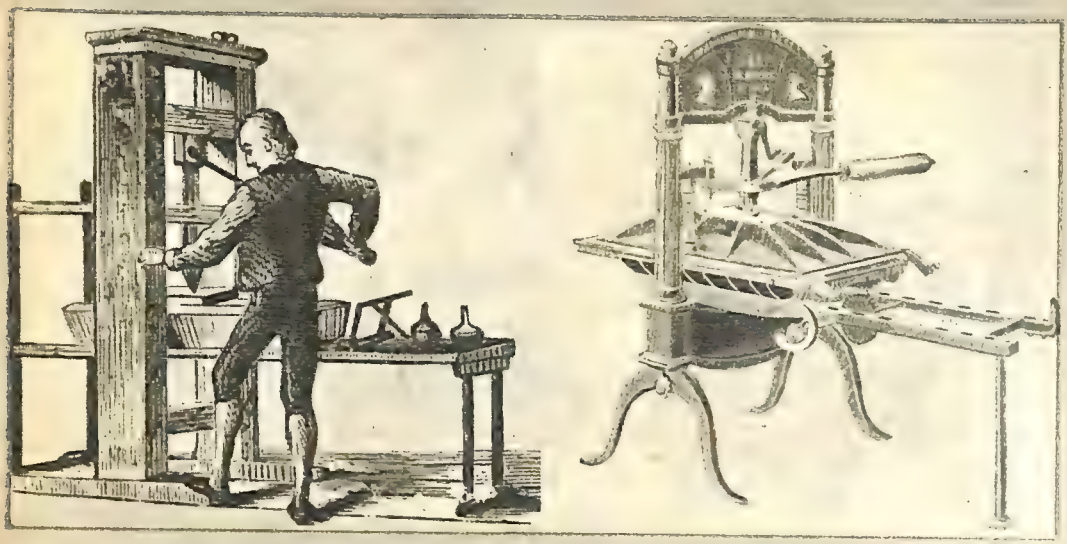

Baskı tekniğinde 200 yıllık bir gelişme. Solda 1620, sağda 1800 yılının baskı makineleri.

aldı. Thevet adlı bir Fransız'dı eserin müellifi. Gutenberg'i uzun sakallı olarak tasvir ediyordu. Bir de İspanya'daki bir matbaada, Gutenberg'in bir minyatürü vardı. Bunlar elimizde bulunan başlıca resimleridir.

KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Gutenberg, İncil'i basarken çeşitli hurufat kullanmıştır. Elle yazma İncil'lerden farkı, bunların daha düzgün, satır aralıklarının muntazam olmasıdır. Bu İncil, Batı dünyasında hurufat yardımıyle basılan ilk kitap olarak kabul edilmiştir. 300 nüsha basılmıştır. Bugün ancak 45 tanesi mevcuttur. Gutenberg, İncil gibi başka dinî eserler de basmıştır; bunlar arasında takvimler, papalık emirleri, duaları sayabiliriz.

Bazı kimseler de şöyle der: Baskı makinesi er geç icad edilecekti, kısmet Gutenberg'inmiş.

Belki bu doğrudur ama, Gutenberg tam 25 yılını vermiştir bu işe, bütün eziyetlere, bütün güçlüklere katlanmış, çalışmaktan usanmamıştır. Çeşitli para sıkıntılarına rağmen bıkmadan uğraşmak Gutenberg'in yılmak bilmeyen iradesini göstermektedir.

Gutenberg, baskı makinesinde kullandığı hurufatı, hatta mürekkebi bile kendisi imal etmek zorundaydı.

Matbaanın öncüsü, Mainz şehrindeyken oranın nüfusu 6 bin kadardı. Böyle bir işe giriştiği de tabiî ki gizli kalamazdı. Herkes onu tanıyor, neler yapmak istediğini biliyordu. Bu arada kitap yazma işleriyle uğraşanlar ona cephe alıyorlardı. Çünkü böyle bir makinanın icadı onlar için âdeta bir ölümdü. Sonra Gutenberg icadını kiliseden de saklamak zorundaydı, yazma sanatının yanı sıra makineyle İncil basılması belki kiliseyi kızdırabilirdi.

Büyük başarısına rağmen Gutenberg, uzun yıllar unutuldu. Matbaada basılan ilk kitaplarda icad eden Fust'tur deniyordu. Hatta birçok ülke de bu şerefi kendisine mal etmek çabasına girişti. Holanda'da matbaayı bulanın Coster olduğu ortaya atıldı.

Bugün bile Coster, Holanda'da Gutenberg kadar tanınmıştır.

Gutenberg'in ünü 1640'dan itibaren yayılmaya başladı. 1747 ve 1840 yıllarında şerefine festivaller düzenlendi.

Yine XIX. yüzyılda Mainz'de ilk büstü dikildi.

Ö. D.

Tarih Boyunca

YOL

Yazan : Erdoğan Arıpınar

Yol, çok eski çağlardan beri insanların uğraştığı en önemli problemlerden biridir.

İlk çağlarda ulaştırma işlerinde akarsulardan faydalanıldığı biliniyor. M. Ö. 3000 yıllarında Babilonya'da uzun ticaret yolları olduğu kuvvetle tahmin edilmektedir. M. Ö. 800 yıllarında Âsur'da özel olarak yapılmış bir karayolu şebekesi vardı. Yol yapımına verilen önem, medeniyetin ilerlemesine paralel olarak arttı.

Tarihin başlagıcından beri bir medeniyet kuran bütün devletler yol konusuna büyük önem verdiler.

Bu yazımızda, eski çağlardan bu yana yol yapımı konusunda, medeniyetlerin ne gibi merhaleler aştığını bulacaksınız.

2000 yaşındaki meşhur Via Appia'nın bugünkü durumu.

Sağda, XIX. yüzyıl Avrupa'sındaki yol durumunu gösteren bir tablo. Yukarıda, bugünkü Tokyo'da ekspres yolu.

Taş devrinin insanını biraz olsun uzaklara götürmeye, barındığı mağaradan çıkarmaya sevkeden madde: Tuz olmuştur. Avrupa, Afrika, hattâ Asya'da yapılan incelemeler ilk yolların tuz kaynakları ile iskân sahaları arasında olduğunu göstermektedir. Tarihçi Heredot, böyle bir tuz yoluna Afrika'da Libya çölünde rasladığını kaydetmektedir.

İnşaat malzemesi kullanılarak yapılan en eski yol, Mısır'dadır. Gîze piramidleri yakınında 650 m. uzunluğundaki bu yolun temeli, kazılarak hazırlanmış, üzeri blok taşlarla döşenmiştir. Zamanımıza kadar da gelen bu yolun, piramitler yapılırken, ağır malzemeler ve büyük taşların taşınmasına yaradığı sanılmaktadır. Fakat dünyaya ün salmış Roma yollarından önce taş döşeli ilk yolu yapanlar Kartacalılar olmuştur. Kuzey Afrika'nın bu kısa süreli, fakat şöhretli milletinden zamanımıza ulaşan kayıtlar, M. Ö. 700 yılında Kuzey Afrika'dan Girit istikametine doğru yapılmış taş döşeli bir yolun bulunduğunu göstermektedir.

Kehribar Yolu

İnsanlık tarihinde yol meselesini etkileyen maddelerden birinin kehribar olduğu ortaya çıkmıştır. M.Ö. 2000 yılında Baltık denizi kıyılarında mebzul miktarda bulunan kehribar, mübadele vasıtası olarak kullanılıyordu. Ren, Rhone, Vistül, Tuna ve Ege denizine

kadar uzanan dağılım sahası «Kehribâr Yolu» denen yol örgüsünü meydana getirmiştir. Bugün, eski Yunan mezarlarından çıkan kehribarların Baltık kıyılarından getirildiği bilinmektedir.

Dünya medeniyetini etkileyen yolların Asya'dakiler olduğuna şüphe yoktur. Eski Asya'nın ilk büyük yolu, M.Ö. 800 yıllarında yapılmıştır. M.Ö. 500 yılındaki kayıtlar ise Akdeniz'den İran körfezine uzanan iki büyük yoldan bahsetmektedirler.

Asya Yolları

Bunlardan biri Sard'dan başlayıp, Ankara, Ninova üzerinden geçen Fırat, Dicle, Büyük ve Küçük Zap'ı kesen ve Sus'da nihayete eren yoldur. Tarihçi Heredot bu yoldan geçmiş, «Kral Yolu» adıyle anılan bu yolda konaklama yerleri, yolcuların emniyetini sağlayan karakolları, hattâ garnizonlar bulunduğunu yazmıştır. İkinci yol, Kral Yolu'nun daha güneyinden geçmekte Bâbil şehirlerinden dolaşarak Akdeniz'e ulaşmaktaydı.

M.Ö. 539 yılında, Kurus'un, Bâbil'i zaptettikten sonra Bâbil'den Mısır'a uzanan muntazam bir yol yaptırdığı, Hıristiyanlar'ın mukaddes kitabı İncil'de kaydedilmektedir.

Asya'nın adı ve şöhreti çağımıza kadar gelen bir başka yolu «İpek Yolu» adı verilen ve Çin'den başlayıp Karadeniz'de son bulan yoldur. Çin ile Roma arasında uzanan bu yol Chungking'den

başlamakta, Burma, Kuzey Hindistan, Delhi, Tahran, Bağdad, Semerkant üzerinden Hazar denizini aşıp Karadeniz'e ulaşmaktaydı. Bazı kayıtlar ve bulunan mezarlar bu yolun bir kolunun da Kırım'a ulaştığını yazmaktadırlar.

Roma Yolları

Planlı bir şekilde yol yapımında tarihe geçen devlet, Roma imparatorluğudur. Doğuda İran'a, batıda İskoçya'ya, kuzeyde Yukarı Gal'e, güneyde Nil'e kadar uzanan bu büyük imparatorluk her gittiği yere modern yol anlayışını götürmüş ve günümüze kadar ulaşan yolların yapılmasını sağlamıştır.

Romalılar'da da yollar, önce tuz bölgelerine doğru yapılmıştır. Romalılar, askerlerin yanı sıra esirleri de yollarda çalıştırırdı. En eski Roma yollarından olan ve uzunluğu 23 kilometreye yaklaşan «Via Salaria», merkezî Ostia'daki tuz yataklarına bağlanmaktadır. Kayıtlarda, Romalılar'ın maaşlı askerlerine «Beyaz Maaş» adı altında para yerine tuz verdikleri de vardır. Romalılar'ın bir başka önemli yolu da ordu birliklerini gemilere bindirmek üzere yaptıkları «Via Appia» dır. Bu yol, bütün İtalya'ya yayılıyor ve bir kolu 650 kilometre ötedeki Brindizi limanına ulaşıyordu.

Teknisyenler tarafından hayretle incelenen bu eski Roma yolu, 4 katlı olarak yapılmıştır. Çift istikametlidir ve 2 metreye yakın genişliktedir.

Via Domitia

Bugün bir zamanlar Roma'nın bir eyaleti olan Britanya adasındaki meşhur Wating şosesi de Romalılar tarafından yapılmış bir yoldur. Romalılar bunların dışında Batı'ya ve Doğu'ya sarkan iki büyük yol daha yapmışlardır. M.Ö. 200 yılında yapılan ve «Via Eguatia» adı verilen yol Durrazo'dan, Kuzey Yunanistan'a, oradan Selânik'e ulaşmaktadır. «Via Domitia» adı verilen ikinci yol da İtalya'dan Güney Fransa ve İspanya'ya ulaşmaktaydı. İmparator Augustus ise, geçilmez diye bilinen Alp dağları yollarını M.Ö. I. yüzyılda yaptırmıştır.

İmparatorluğun 395'te ikiye ayrılmasından sonra, yol dâvası ihmale uğramış, bir ara «Grères Pontifes» denilen rahipler, yol ve köprü onarımını üzerlerine almışlar ve böylece yeni çağa gelinmiştir.

Yeni Dünya'da ise yol dâvasında başarı kazanan medeniyet İnka medeniyeti olmuştur. XII. yüzyılda başlayıp, 400 yıl devam eden bu medeniyetin kalıntılarında bulunan yollar bu alanda İnkalar'ın çok ileri olduğunu ortaya koymaktadır.

Yeni Yollar

Asya, Afrika, Avrupa'ya yayılan Osmanlı İmparatorluğu da yolun yanı sıra köprü, kervansaray, han, çeşmeler yaptırarak, yolların emniyetini temin etmiş, medeniyete ve yol dâvasına büyük hizmet etmiştir. Bugün bile bilhassa Balkanlar'daki ana yollar, büyük nehirleri Türk mimarlarının yaptığı köprülerle aşmaktadırlar.

XX. yüzyıla girerken, 1899'da Amerika'da otomobilin fabrikasyon şeklinde imalâtı ile yol dâvası büyük önem kazanmış, Birleşik Amerika'da ilk büyük yol olan Lincoln Şosesi 1913 yılında yapılmıştır.

Öte yandan ilim adamları yol yapımı işine de eğilmiş, İskoçyalı iki mühendis olan Telford ve Mc Adam bugünkü yol yapım tekniğinin esaslarını bulmuşlardır. Bugün Mokadon diye anılan yol tipi İskoçyalı Mc Adam'ın buluşudur.

Yavuz'un Çanı İskenderun'da Bulundu

Yazan: Osman Öndeş

TARİHİN başlangıcından zamanımıza kadar hüküm süren devletler arasında en uzun müddetle dünya deniz üstünlüğünü elinde tutan Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz satvetinden çok az yadigâr kalmıştır. Ama araştırıldığı takdirde, memleketimizin çeşitli yerlerinde bu kabil eserlere raslanmaktadır. Aslında askerî tarihimizi sembolize eden asıl hatıralar tahrip edilmiş veya hurdacılar elinde yok olup gitmiştir. Fakat yine de araştırmalar yapmak ve mevcutları toplayarak değerlendirmek şüphesiz yerine getirilmesi gereken bir borçtur.

Hep bu düşünce içinde, gittiğim yerlerde dikkatle tarihî eserleri takip ederken, gözüm İskenderun'da bir «çan» a takıldı. Yakından inceleyince üzerindeki yazıyı hayretle okudum. Zira bu «S.M. S. GOEBEN»'nin yani Yavuz zırhlısının baş kasarasına ait büyük çandı!

Çan Galerisi

Harp gemilerimize ait çanlar toplanarak Deniz Müzesi'nde bir çan galerisi meydana getirilebilirdi. Bu maksatla alâkalı makama dilekçe ile müracaat ettim. Ümit ettiğimiz gibi harp gemilerinin çanlarının teşhir edileceği bir galeri kurulursa, bu galerinin kuru-

Zamanın en kudretli harp gemilerinden Yavuz zırhlısı ve İskenderun'da bulunan çanı.

luşunu hatırlatan bir vesika olacağı için yukarıda baksettiğim dilekçenin suretini aşağıya naklediyorum:

«Gerek dünya tarihinde ve gerekse deniz harp tarihimizde müstesna bir yeri olan Yavuz muharebe kruvazörünün satış istekleri bilhassa dış basın ve tarih cemiyetlerinde önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Örnekleri halen çağımız donanmalarında bulunmasına rağmen yalnız Yavuz için «dünyanın son muharebe kruvazörü» adı verilmiş olması, bu geminin dünya tarihindeki ehemmiyetini açığa koymaktadır.

Çanlar Bir Hâtıradır

«Kanaatimce muhtelif devirlere ait harp gemilerimizin çanlarının muhafaza edilmesi ve bu çanlardan teşekkül eden bir galeri tertibi Deniz Müzesi'ne ayrı bir veçhe sağlayacaktır. Nitekim, dünya tarihinde oynadığı mühim rol ile satış istekleri Batı âleminde büyük yankılar uyandıran Yavuz muharebe kruvazörünün orijinal çanı, Deniz Er Eğitim Alayı'nda bulunmaktadır. Bu çeşit tarihî değeri haiz bulunan çanların toplanarak Deniz Müzesi'ne nakledil-

mesinin tarih açısından gerekli olduğu kanısındayım.
2 mayıs 1967»

Bu müracaat üzerine Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'ndan gelen bir mesaj emri şöyle diyordu:
«İskenderun'da bulunduğu bildirilen T.C.G. Yavuz'un başkasarasına ait çanın Deniz Müzesi'ne gönderilmesini.
Haziran 1967»

Müze Yolunda

Yavuz'un çanı senelerce takıldığı direkte dikkatten uzakta kalmıştı. Halbuki haber yayılınca eski bir aşina gibi uğrak yeri oldu. Onun İskenderun'daki seneleri bitiyordu... Artık kaybolmayacak, İstanbul'un en mutena yerinde, Deniz Müzesi'nde duracaktı.
Eller onu direğe bağlayan kilidi sökmeden tokmağına uzandı. Çandan akseden sesler göğe yayıldı. Bir geminin tarihi bu sesle yükseldi ve ebedî sükûnuna kapandı...
Sonra itina ile hazırlanmış olan sandığa yerleştirilip Deniz Müzesi'ne gönderildi. Onun yıllardır asılı durduğu direk, hâlâ, hâtırasına hürmet edercesine boştur şimdi...

Osmanlı Vezirleri

Yazan: Kürşat Ekrem Uykucu

OSMANLI tarihinde yapılacak küçük bir araştırma, devlet teşkilâtında görev almış sadrâzam veya paşaların adlarının yanında bir de ek lakaplarının bulunduğunu ortaya çıkarır.

Tarihimizle alâkalanan her şahıs bu lakapların nereden ve nasıl geldiğini çok zaman merak eder. Aşağıda, bu lakapların nereden geldiğini bulacaksınız.

Amcazâde Hüseyin Paşa: İkinci Mustafa devri sadrâzamıdır. Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın amcasının oğlu olduğu için bu adla anılır. 1702 yılında ölmüştür.

Boynueğri Mehmed Paşa: IV. Mehmed devri sadrâzamıdır. Bağdad seferinde boynundan aldığı yaradan dolayı boynu eğri kalmıştır. «Boynuyaralı» diye de anılır.

Cenaze Hasan Paşa: III. Selim devri sadrâzamıdır. Sadârette kaldığı beş ay içerisinde hep hasta olduğundan «Cenaze» diye ün bulmuştur. 1810 yılında ölmüştür.

Cerrah Mehmed Paşa: III. Mehmed zamanının vezîr-i âzamıdır. Cerrahlıkta (operatörlük) ihtisası olduğundan bu adla şöhret bulmuştur. 1604 yılında ölmüştür.

Civan Mehmed Paşa: Sultan İbrahim devri vezîr-i âzamıdır. Çok yakışıklı bir paşa olması sebebiyle «Civan» diye anılagelmiştir. 1656 yılında ölmüştür.

Çelebî Ali Paşa: II. Osman devri sadrâzamıdır. Çok yakışıklı ve terbiyeli olması, herkese tatlı dille muamele etmesi, bu unvanı ile şöhret bulmasına sebep olmuştur. «Güzelce Ali Paşa» diye de anılır. 1620'de ölmüştür.

Çarhacı Ali Paşa: III. Selim'in veziridir. Eskiden öncü birliklere kumanda edene çarhacı adı verilirdi. Ali Paşa da çarhacı idi. Paşa, 1823'te ölmüştür.

Divitdar Mehmed Paşa: I. Mahmud devri sadrâzamıdır. Kamış yazı kalemleri eskiden siyah bezir mürekkebi ile yazardı. Bunların korunması için pirinçten imal edilen divitler yapılmıştı. Mehmed Paşa da, Damad İbrahim Paşa'nın divitçisi idi. Bundan dolayı «Divitdar» diye anılır. 1753 yılında Mısır'da ölmüştür.

Daltaban Mustafa Paşa: II. Mustafa devri sadrâzamıdır. Tahsil görmemiş ve terbiyeden mahrum olması dolayısıyle bu adla anılmış, 1703'te idam edilmiştir.

Hain Ahmed Paşa: Kanunî devri veziridir. Mısır'a tayin edilince Melik Mansur adıyle hükümdarlık hevesine kapılmıştır. Bu yüzden «Hain» diye anılan paşa, 1524'te öldürülmüştür. Sadrâzam olmamıştır.

Hekimoğlu Ali Paşa: III. Osman devri sadrâzamıdır. İhtida etmiş saray hekim başısı Nuh Efendi'nin oğlu olduğundan bu takma unvanla şöhret bulmuştur. 1758'de ölmüştür.

Hezarpâre Ahmed Paşa: Sultan İbrahim devri sadrâzamıdır. Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi ile sonuçlanan isyanda yeniçeriler, paşanın vücudunu parça parça ederek, mafsal romatizmasına iyi geleceğini iddia eden bir kadının sözüne bakarak satmışlardır. Bu olaydan sonra Hezarpâre (bin parça) diye anılmıştır.

Humbaracı Ahmed Paşa: Humbaracı ocağını kurduğu için bu adla anılır. Asıl adı Comte de Bonneval'dir.

İvaz Mehmed Paşa: I. Mahmud devri sadrâzamıdır. Çocukluğunda devlet kapısında bedel mukabilinde yetiştirilmek üzere hediye edildiği için bu unvanla da şöh-

ret bulmuştur. Hacı unvanı ile de anılan paşa 1743'de ölmüştür.

Kabakulak İbrahim Paşa: I. Mahmud devri sadrâzamıdır. Kulaklarının haddinden fazla büyük olması sebebiyle bu adla anılmıştır. 1742'de idam edilmiştir.

Kalafat Mehmed Paşa: I. Abdülhamid devri sadrâzamıdır. Bünye ve kıyafetçe gösterişli olmasından dolayı «Kalafat» diye ün kazanmıştır. 1792'de ölmüştür.

Kalaylıkoz Ahmed Paşa: II. Ahmed devri sadrâzamıdır. Gösteriş içinde yaşamaya, süslü giyinmeye meraklı olması, cahilliğine rağmen, yüksek memuriyetler elde edebilmesi bu unvanla anılmasına sebep olmuş, 1715'de ölmüştür.

Kavanoz Ahmed Paşa: III. Ahmed devri sadrâzamıdır. Kısa boylu ve şişman olduğundan kavanoza benzetilmiştir. 1705'de ölmüştür.

Kemankeş Kara Mustafa Paşa: IV. Murad ve İbrahim devri sadrâzamıdır. Ok atmadaki maharetinden dolayı kemankeş (yay çeken) diye şöhret kazanan paşa, 1643'de boğularak öldürülmüştür.

Kuyucu Murad Paşa: I. Ahmed devri sadrâzamıdır. Devletin iç düzenini bozan kızılbaş ve Celâliler'den öldürttüklerinin başlarını kuyulara doldurttuğundan «Kuyucu» diye anılır. 1611'de ölmüştür.

Melek Ahmed Paşa: III. Selim devri sadrâzamıdır. Çok yakışıklı ve yumuşak huylu olması sebebiyle «Melek» diye şöhret bulmuş, 1801'de ölmüştür.

Mere Hüseyin Paşa: I. Mustafa devri sadrâzamıdır. Aslen Arnavut olması ve öldürülmesini emrettiği adamlar için Arnavutça «al» mânasına gelen «Mere» diye seslenmesi, bu adla şöhret bulmasına sebep olmuştur.

Öküz Mehmed Paşa: Bir öküz nalbandının oğlu olduğundan «Öküz», Mısır'daki isyanı bastırıp, asileri kılıçtan geçirttiği için, «Kulkıran», Gevherhan Sultan'la evlendiği için de «Damat» diye şöhret bulan Mehmed Paşa 1619'da ölmüştür.

Semiz Ali Paşa: Kanunî devri sadrâzamıdır. Uzun boylu, gayet iri ve tombul bir adam olmasından dolayı «Semiz» diye şöhret bulan paşa, 1565'de ölmüştür.

Sürmeli Ali Paşa: II. Ahmed ve II. Mustafa devri sadrâzamıdır. Süse meraklı olup, sürme çektiği için bu adla şöhret bulan paşa, 1695'de idam edilmiştir.

Tabanıyassı Mehmed Paşa: IV. Murad devri sadrâzamıdır. Ayakları gayet büyük, tabanı geniş ve düz olmasından dolayı «Düztaban» veya «Tabanıyassı» diye şöh-

Tanzimat devrinin ünlü sadrâzamı Keçecizâde Fuad Paşa.

Sadrâzam Küçük Said Paşa (solda). Sadrâzam Mütercim Reşid Paşa (sağda).

ret bulmuştur. 1639'da idam edilmiştir.

Tarhuncu Ahmed Paşa: IV. Mehmed devri sadrâzamıdır. Eskiden vergi memurlarına tarhuncu denilirdi. Paşa, 1653'de idam edilmiştir.

Tiryaki Mehmed Paşa: I. Mahmud devri sadrâzamıdır. Afyon iptilâsı yüzünden tiryaki diye anılmış, 1750'de ölmüştür.

Topal Receb Paşa: IV. Murad devri vezîr-i âzamıdır. Damla hastalığından kalma bir arıza sebebiyle aksak yürüdüğünden «Topal» diye şöhret bulmuştur. 1631'de idam edilmiştir.

Yeğen Mehmed Paşa: I. Mahmud devri sadrâzamıdır. Bu padişah devrinde önemli devlet işlerinde rol oynayan ve Kel Yusuf diye anılan zatın kız kardeşinin oğlu olması ona bu unvanın verilmesine sebep olmuştur. 1754 yılında ölmüştür.

Zurnacı Mustafa Paşa: IV. Mehmed devri sadrâzamıdır. Tarihimizin en kısa süreli (4 saat) sadrâzamı olarak bilinir. Yeniçeri ocağında iken zurna çalmasından dolayı «Zurnacı» diye şöhret bulan Paşa, 1656'da ölmüştür.

Bunlardan başka, çeşitli sebeplerle aynı takma adla anılan paşalar da vardır. Bu adların başında «Lala, Koca, Hadım, Dâmad» gelir.

«Lala» diye anılanlar, padişahlara daha şehzadelikleri zamanında hizmet edip «lala» unvanını alan paşalardır. Bunlar arasında Lala Şahin Paşa, Lala Mustafa Paşa (Saruhanlı), Lala Mehmed Paşa (Bosnalı) vardır.

Gerek yaş ve gerekse vücutlarının iriliği ve bir de yaptıkları işlerin büyüklüğü yüzünden «Koca» unvanını alan paşalar arasında ise: Koca Mustafa Paşa, Koca Sinan Paşa, Koca Ragıp Paşa, Koca Yusuf Paşa, Koca Hüsrev Paşa vardır.

Paşaların bir kısmı saraya girmeden önce hadım edilmişlerdir. Bunlar Hadım Ali Paşa, Hadım Sinan Paşa'dır.

Sarayla akrabalık kurmuş olan paşaların sayısı yukarda sayılanlardan çok daha fazladır. Bunlar arasında, Dâmad Ferhad Paşa, Dâmad Ali Paşa (Şehit), Dâmad İbrahim Paşa (Nevşehirli) lar'ı sayabiliriz.

Doğdukları memleketlerin adı ile şöhret bulan Osmanlı paşaları ise şunlardır:

Sokollu (Tavil - Uzun) Mehmed Paşa, Ohrili Hasan Paşa, Kayserili Halil Paşa, Gürcü Mehmed Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Çorlulu Ali Paşa, Nevşehirli (Malkaralı) İbrahim Paşa, Darendeli Mehmed Paşa, Darendeli İzzet Paşa, Mısırlı Kâmil Paşa, Tunuslu Hayreddin Paşa, Cezayirli Hasan Paşa, Kıbrıslı Kâmil Paşa, Avlonyalı Ferid Paşa.

Yazan: Claude Anet
Çeviren: M. Ali Kayabal

Komünizm Yerleşiyor

EKİM sonunda tekrar Petrograd'daydım. Herkes Kornilof olayından bahsediyordu. Kornilof'un bir tertibe kurban gittiği, Kerenski'nin iddia ettiği gibi asî bir general olmadığı anlaşılmıştı.

Bir akşam telefonum çaldı. Bir Rus konuşuyordu. Aramızda şu mükâleme geçti:

— Ben X...

— Affedersiniz, ama hatırlayamadım.

— Geçen bahar sizinle beraber yemek yemiştik. Lavre Corciyoviç'in...

Hemen kulak kesildim. Lavre Corciyoviç, general Kornilof'un küçük adıydı.

— Sizi derhal görmek istiyorum.

— Yarın yemeğe buyrun.

Hatırlamıştım, generalin yaverlerinden biriydi.

Ertesi gün, uzun boylu, sarışın bir adam çıkageldi. General Kornilof'un benimle görüşmek istediğini söyledi. Bir gün sonra, sabahın dördünde Bikhof'a hareket ediyordum. Burası Kiyef demiryolu üzerinde bir istasyondu. Oraya varınca verilen adrese gittim. Bir subay bana tutuklulardan birini görmeye gelip gelmediğimi sordu. Sonra birlikte bir otomobile bindik. Otomobilimiz, şehrin dışına yakın bir semtte, alçak ve fakir görünüşlü bir ahşap evin önünde durdu. Kapısında kumandanın flaması dalgalanıyordu. Kumandan evde yoktu. Fakat yanımdaki subay hemen telefonu açtı. Ona telefonda Petrograd'dan geldiğimi ve kendisine bir mektup getirdiğimi söyledim.

— Hemen geliyorum, diye cevap verdi.

Gerçekten, birkaç dakika sonra evdeydi. Genç, kısa bıyıklı, açık yüzlü bir albaydı. Fransızca konuşuyordu. Getirdiğim mektubu okuduktan sonra:

— Generali bu akşam göremezsiniz, dedi. Çok geç oldu. Yarın sabah sekizde buraya gelin. Mevkuf bulunduğu okula beraber gideriz. Ama daha önce sizi kabul edip etmeyeceğini kendisine sormalıyım...

Gülümsedim:

— Tek engel buysa mesele yok, dedim.

1917 kışı. İhtilâl Petrograd sokaklarında bütün hızıyle devam ediyor.

Ertesi gün erkenden okula gittik. Albay beni geniş bir salona aldı.

— Siz beni burada bekleyin. Ben, generali görmeye gidiyorum, dedi. Biri gelip de kimi aradığınızı sorarsa, cevap vermeyin.

Albay bir süre sonra dönerek beni aldı. Bir koridordan geçtik. Sonra bir kapıyı açarak kenara çekildi. Kendimi generalin karşısında buldum.

Kornilof hiç değişmemişti. Zayıf bir adamdı zaten. Üzüntüler, üzerinde hiç etkili olmamıştı.

Önce Türkmenler meselesine temas etti. Sonra:

— Gelelim ikinci meseleye, dedi. Hapsedildiğim günden beri, hatıralarımı yazıyorum. Kerenski halk efkârını kabaca aldatmıştır. Bana söz hakkı verilmedi. Kendimi savunamadım. Allah'tan buraya gelirken bu dâvaya ait vesikaları yanıma almıştım. Dramdan bir ay önce savunma bakanı ile aramızda teati edilen telgrafların kopyaları da bende. Bugün bu vesikaları yayınlamak istiyorum. Hiç bir yerde yayınlanmayan bu vesikaları size emanet etmeye karar verdim. Aynen sizin gazetenizde çıkması, dileğimdir. Müttefiklerimiz olmadan biz yaşayamayız. Bize şimdiden hain gözüyle bakmaya başladılar. Bütün Rusya'nın Kerenski ile beraber olmadığını anlamaları lâzım. İşte hatıralarım. Yayınlayın bunları.

Daha sonra bugünkü durumdan ve ihtilâlin yeni ortaya çıkardığı siyasetçilerden bahsetti. Bir ara:

— Fakat, Kerenski ile bozuştuğunuz zaman neden Petrograd üzerine yürümediniz? diye sordum. Size sadık birliklerin başına geçseydiniz, Petrograd'a varır ve Kışlık Sarayı tek silâh patlatmadan işgal ederdiniz.

— Büyük olayları küçük sebepler hazırlar. Ben Kerenski gibi tertipçi olsaydım, hükümeti devirmek için bir komplo hazırlasaydım, tedbirlerimi de ona göre alırdım. Gerektiği anda birliklerimin başında bulunurdum. O zaman ben de sizin gibi kolayca Petrograd'a varacağımdan emindim. Ama hakikat şu ki, ben komplo hazırlamamıştım. Hiç bir tertibe girmemiştim. Bu yüzden de Kerenski'nin hiç bir anlam veremediğim mahut telgrafını aldığımda, çok kıymetli bir 24 saat kaybettim. Ben, sizin de bildiğiniz gibi, bunu bir telgraf hatası veya Petrograd'da bir kargaşalığın habercisi sandım.

Saatler ilerliyordu. Artık gitmem lâzımdı. Generalin odasında bir resmini çektim. İki yanağından öptüm. Bana vereceği yeni haberleri olursa, nasıl irtibat kuracağımızı kararlaştırdık. Sonra Albay E...'yi çağırttık. O da beni hapishaneden çıkardı.

PETROGRAD'DAKİ HAYATTAN KÜÇÜK TABLOLAR

Ekim 1917,

Dev şehirde her gün çıkıp dolaşıyorum. Seyrediyor ve dinliyorum. Halkın tutu-

mundaki değişiklikleri not ediyorum.

Atmosfer son derece elektrikli. Herkesin sinirleri gergin. Herkes kuşkulu ve çekingen. Lenin taraftarı silâhlı «Kızıl Muhafızlar» yeniden teşkilâtlanmış durumda.

Maksimalistler, hapishanelerin kendilerine iade ettiği liderlerine kavuşmanın neşesi içinde.

Komünistlerin âdeta tanrılaştırdığı Lenin'in Petrograd'a geleceğinden bahsediliyor. Ama onun zaten Petrograd'da saklandığını kimse bilmiyor mu yani? Kim korkar Kerenski'den?

Maksimalistler bir darbe arıyorlar. İktidarı almak niyetlerini de saklamıyorlar.

Şehrin gıda durumu gittikçe zorlaşıyor. Yetersiz ve kötü gıdalar Petrograd halkının cesaretini arttıracak şeyler değil. Öte yandan şehrin boşaltılacağından da bahsediliyor. Üniversite kapalı. Bakanlıklar arşivlerini taşraya gönderiyorlar. Ama herkesi meşgul eden asıl mesele şu: Hükümet, Petrograd'ı terk edecek mi? Çünkü hükümet giderse, şehir komünistlerin eline geçti demektir!

İşte Petrograd'da geçirdiğimiz sonbahar böyle ve kış da yaklaşıyor. Halkın ıstıraplarını daha da arttıracak olan sert Rusya kışı...

Stafka'da bulunan ve hasta olan Kerenski'nin yokluğunda toplanan hükümet durumu görüşüyor. Petrograd için bir Alman işgali tehlikesi çok uzak. Halkın en büyük endişesi zeplinler. Korkunun mantığı yok tabiî. Bütün basın, dev hava donanmalarının yaklaştığından bahsediyor. Bundan başka bir şey düşünülmüyor. İnsanlar akın akın garlara koşuyor.

KASIM OLAYLARI

Artık her yerde cesaretsizlik var. Sebeplerini bulmak da zor değil. Sekiz aydır süren ihtilâl, Rusya'yı çökertmiş. Hürriyet sayesinde ülkenin serpilip gençleşeceğine dair beslenen ümitler çok büyüktü. Ama şu anda Rusya'nın kendi kendisini idareden aciz kaldığını görmekten doğan hayal kırıklığı daha da büyük. Diktatör olarak Kerenski'ye güvenmişlerdi. Şu satırları yazdığım anda ise bir tek taraftarı bile yok.

Buna mukabil aşırı solda fırtına uğuldiyor. Halen Maksimalistler'in lideri olan Troçki, diğer sosyalistlerle münasebeti kesti. Lenin'in onun ardında olduğu hissediliyor, biliniyor. Bu ikisi iktidarı alacaklarını ilân ettiler.

Nihayet fırtına patladı.

Daha dün Sovyetler'le hükümet arasındaki ihtilâfın had safhaya ulaştığını öğrenmiştik.

Sovyetler, askerlere şöyle hitap ediyorlar:

— Siz ihtilâlin askerlerisiniz. Sizi, karşı ihtilâl hareketlerine karşı Petrograd'da muhafaza edeceğiz. Artık sınıra gitmeyeceksiniz.

Fakat Kuzey Ordusu'nda beklenen geri alınma yok. General Çeremisof, Petrograd'a gelip cephedeki yorgun birliklerin

İhtilâlde öldürülen Çar II. Nikola, 1913'teki Almanya seyahati sırasında Almanya İmparatoru II. Wilhelm'le beraber.

geri çekilmesini, yerlerine de başkentteki dinlenmiş kıtaların sevkini istiyor.

Şehirde alışverişe çıkıyorum. Saat dörde doğru Nevski'de tramvaylar çalışmaktan kalıyor. Bana, kargaşalıkların başladığını ve işçi mahalleleri ile şehrin merkezini birleştiren meşhur köprülerin kontrol altına alındığını haber veriyorlar.

Kışlık Saray, bir kadınlar bölüğü tarafından muhafaza ediliyor. Zırhlı arabalar da sokakta. Sadece üç zırhlı otomobil hükümete sadık kalsa, zaferi kolayca kazanmak mümkün. Subay okulları ve Kazaklar da onlardan.

Gece, saat 11.00: Şehre sessizlik hâkim. Bu sessizlik hakkında bir fikir yürütmek mümkün değil. Evlerin kalın duvarları, pencerelerin kapalı çift camları, dışarıya hiç bir gürültü sızdırmıyor. Âdeta dalgalanan, boğucu bir mezar sessizliği var ki, sonunda insanı bunaltıyor. Nihayet Cumhuriyet Konseyi feshedildi. Ben bunu sokakta öğrendim. O gün konsey üyeleriyle görüşmek istiyordum.

Fakat, Maria Sarayı alanına varınca, askerler beni durdurdular.

Hüviyetimi gösterip geçmek istedim. Mümkün değil.

— İmkân yok, diyorlar. Sarayın dışarı ile irtibatını kestik ve Geçici Cumhuriyet Konseyi'ni feshettik.

ŞAŞIRTICI OLAYLAR

Demek böyle... Oradan merkez telgrafhanesine gidiyorum. Askerî Sansür Bürosu ve Telgraf Ajansı'nın kapısını bahriyeliler tutmuş. Müsaade vesikamı görünce beni içeri bırakıyorlar. Kapıyı bile kendileri açıyor.

Hükümetin elinde bir tek yer var, sadece bir yer: Kışlık Saray.

Hayret verici şeyler işitiyorum.

Kabine üyeleri kriz sırasında, Rusya'daki her buhranda olduğu gibi, istifalarını vermişler. Daha doğrusu bütün yetkilerini Moskovalı bir burjuvaya, Kişkin'e devretmişler. Halk Sigortası Bakanı'nın şimdi diktatör yetkileri var. Şu yaşadığımız saatte bu yetkilerin gerçek değeri nedir, bunu düşünmek gerek. Kişkin'i görmek istiyorum. Kimse nerede olduğunu bilmiyor.

— Ya Kerenski?

— O bu sabah Petrograd üzerine yürüyen birliklerle buluşmak üzere otomobille hareket etti.

Bizim sokakta bir Kızıl Muhafız birliği önüme çıkıyor. İkişer ikişer, dağınık dü-

Çar II. Nikola ve Çariçe, Kazan hanı sıfatıyle girdiği Türk kıyafetiyle (Çarlar, XVI. yüzyılın ortasından itibaren Kazan Hanı unvanını da taşımış, bazı merasimlerde Türk elbisesi giymişlerdir).

zende yürüyorlar. Tüfekleri omuzlarında.

Hizmetkârım «Petit Parisien»e gönderdiğim telgrafı çekmek için gittiği telgrafhaneden geç döndü. Yolda askerler kendisini durdurup, nereye gittiğini sormuşlar. O da söylemiş. Telgraflarımı görmek istemişler. Fransızca bilen bir subay bulmuşlar. Subay yazdıklarımdan bir şey anlamamış. Hizmetkârı Pavlotzi kışlasına götürmüşler. Maksimalist bir subay telgraflarımı okumuş. Pek memnun kaldığını söylemiş. Bu telgrafta, darbenin nasıl bir intizam içinde cereyan ettiğini anlatıyordum.

Şu satırları yazdığım sırada gecenin karanlığı içinden silâh sesleri geliyor. Mitralyözlerin tarakası, el bombalarının infilâkı, boğuk top sesleri. İhtilâlci askerî komite birlikleri Kışlık Saray'a taarruz ediyorlar. Saat ondan, sabahın birine kadar ateş sesleri Petrograd'ın trajik sessizliğini bozuyor. Her gümbürtüde dışarısının aydınlandığını görüyorum.

Bu kadar patırtıdan sonra Lenin ve Troçki nihayet duruma hakim oluyor. Galipler Smolni Enstitüsü'nde toplanan Petrograd Sovyeti'nde bir araya geliyorlar. Liderleri de Troçki. Lenin de oradaymış ve alkışlanmış. Bir de adını unuttuğum Zinoviyef. Zaferlerini terennüm etmişler. Hiç de mütevazı denmeyecek şekilde birbirlerini tebrik etmişler. Demokratik kâinatın en büyük gününü kutlamışlar. İfadeleri zafer nağmeleriyle dolu. Zaten bunlar propagandalarını kışlalarda ve atelyelerde çok iyi yaptılar. Bugün de meyvalarını topluyorlar. İyi iş.

Programları insanı şaşırtacak kadar basit. Sadece üç satır. Bunu da düşünmeleri marifet:

Barış.
Ekmek.
Toprak.

Sabah saat üçe doğru «Aurora» kruvazörünün toplarının tehdidi altındaki Kışlık Saray garnizonu da teslim oluyor.

Bakanlar ele geçiriliyor ve Çar II. Nikola'nın bakanlarının yanında soluğu alıyorlar. Cümbüşün tam olması için bir Kerenski eksik. Bu beyler belki biraz sıkışırlarsa, yarının bakanları için gerekli yeri açarlar: Lenin'ler, Troçki'ler, Zinoyef'ler ve ortakları...

Kerenski'nin sağ-salim vardığını öğreniyorum. Nereye? Bunu söylemiyorlar.

Başbakanın Maksimalistler tarafından tutulmuş ülkede böyle seyahat etmesi bir mucize âdeta. Yalnız kendisinden hiç bir haber alamıyoruz. Çünkü telgrafhaneler, aşırıların elinde. Ülkenin içlerinden haber alamıyoruz. Bu, iyi bir işaret. Aşırıların hükümet darbesini bütün ülke ayakta alkışlarla karşılasaydı, şu saatteki efendilerimiz bunu derhal ilân etmekte hiç gecikmezlerdi. Demek ki haberler kendileri için iyi değil.

BOLŞEVİKLER İŞ BAŞINDA

Lenin, Sovyetler Kongresi'nde, yeni iktidarın bütün dünya demokrasilerine çağrısını okuyor. Barışın tesisinin o kadar kolay olduğunu söylüyor ki, yorum yapmaya bile lüzum yok.

Lenin, hiç bir zorluk görmüyor zaten. Barış meselesini 20 satırlık bir kararla çözümlüyor. Tarım konusu sadece 5 satır. Tarım komiteleri bütün topraklara el koyup dağıtıyorlar.

Ne kadar basit.

Endüstri meselesi mi? İstihsali ve istihsal edilen malların dağıtımını işçi düzenleyecek.

Bankalara gelince, devlet hepsini yutuyor.

Lenin'e bir kâğıtla bir kalem verin, çok kısa bir zamanda size bütün sosyal dâvaları halledecek çözümler bulsun. Mutlu adam.

Troçki, dışişleri bakanlığına geldi.

Servis şeflerini çağırttı, kendisini tanıttı, sonra kendisine en yakın muhatabına dönüp sordu:

— Siz hangi dairedensiniz?

— Hiç birinden. İstifamı size sunmakla şeref duyuyorum.

Hazır bulunanların hepsi aynı cevabı tekrarladı.

Ve hepsi bakanlığı terk ettiler. Troçki de onları takip etti.

Petrograd'da tam bir panik havası var. Bütün mağazalar, bütün bankalar kapalı. Yoldan geçenler bile birkaç kişi.

Maksimalistler iktidarı aldılar ve büyük gün geldi çattı.

— Nihayet, diyorum kendi kendime, yıllardan beri bize vadedilen sosyalist cennetinin nasıl yaratıldığına şahit olacağım. Bu kardeşlik toplumunda yaşamaya ilk çağrılan ben olacağım. Hayran olunacak bir macera. İstisnaî bir durum.

Tartışılıyor, pazarlık yapılıyor, palavralar sıkılıyor. Kerenski'nin hareketsizliği ve zafer sayesinde kendisini kuvvetli hisseden İhtilâl Komitesi gittikçe daha müşkülpesent oluyor.

BASIN SUSTURULUYOR

Şehirde dolaşan söylentiye göre İhtilâl Komitesi'ne bağlı birlikler Çarkoye - Selo'yu geri almışlar. Kerenski'nin Kazakları da firar halindeymiş.

Lenin bir hamlede «burjuva» diye sıfat-

İhtilâlin sonu: Devrilen Çar heykelinin yerde sürüklenen başı.

landırılan basını ortadan kaldırdı. Sosyalist gazetelerin de bir kısmı kapandı. Yayınlarına devam edenler ise çok sıkı bir sansürden geçiyor. Hükümet ise, «İzvestiya», «Pravda» ve «İşçi ve Asker» gazetelerini yayınlıyor.

YOKLUK İÇİNDE

Kerenski'nin oyunu terk ettiği anlaşılıyor. Kazaklar bile artık kendisini bıraktı. Kimse istemiyor onu.

Artık adam başına 100 gram ekmek dağıtıyorlar. Ne tereyağı, ne yumurta, ne de süt var. Gerçek şu ki Petrograd açlıktan ölmeye mahkûm. Ne beis var: biz muhteşem bir tarzda, maksimalist bir ölümle can veriyoruz.

Maksimalistler ise kıpırdanıyorlar, sorumluluk yükleniyor, emrediyor ve kendilerini saydırmasını biliyorlar. İktidar bize ekmek temin edeceğine dair söz verdi.

Ama vaadlerini henüz yerine getirmedi. Günde 150 gram ekmek alıyoruz. Hükümet vergileri kaldıracağına dair de teminat veriyor.

Tarafsızca söylemek gerekirse bugünkü şartlar altında hiç bir hükümet, başkente ekmeğini temin edemezdi.

Yalnız maksimalistler son derece kesin vaadlerde bulundular. Diğerlerinin başaramadıkları işleri başarmakla böbürlendiler. Müşterilerine karşı angajmanlara giriştiler. Bunları yerine getirebilecekler mi bakalım?

Hürriyetlere gelince, maksimalistler zaten bu vaadde bulunmamışlardı ve bu bakımdan onları kınamıyorum. Savaş ve kriz zamanlarında hürriyetler dirhemle tartılır. Hürriyetimiz yok. Basının eli kolu bağlı, burjuva haber gazeteleri yokedildi. Toplanma hürriyeti kaldırıldı. Rusya'dan dışarı çıkılamaz, dışarıya telgraf çekilemez.

Birkaç gün sonra, beş halk komiserinin (Hükümetin yarısı), Lenin ve Troçki'yi yalnız bırakarak istifa ettiğini duyuyoruz. Diğer komiserler bunları takip ediyor ve maksimalist merkez komitesinin meşhur üyeleri partiyi terkediyor.

Ne kalıyor bize? Lenin ve Troçki. Petrograd ve Rusya'yı idare etmek cesaretini kendilerinde bulan iki adamın tedhiş dolu diktatörlüğü.

Rus ihtilâli hakkında çok şey söylenebilir, ama asla yavaşlıkla itham edilemez. Olaylar baş döndürücü bir hızla cereyan ediyor. Durum her saat değişiyor.

«Pravda» kendisine has yutturmacılığı ile krizi izah ediyor. Komiserlerin istifalarını sessizce geçiştiriyor ve Kamenef'in, Zinoviyef'in ve diğerlerinin sol kanat üyelerine yer açmak için ayrıldıklarını söylüyor.

Artık Rusya, komünisttir.

SON

TARİHE AKAN BİR AY

Mart 1968

1 MART

Millet Meclisi, seçim kanununda değişiklik yaptı ve millî bakiye sistemini kaldırdı.

● İthalât damga resmine % 5 zam yapıldı.

2 MART

Dr. Yusuf Azizoğlu YTP genel başkanı oldu.

3 MART

Millî Türk Talebe Birliği'nin düzenlediği komünizm aleyhtarı Şahlanış Mitingi 150'ye yakın dernek, sendika ve teşekkülü temsil eden on binlerce İstanbullu'nun iştirakiyle yapıldı.

4 MART

Birleşik Amerika'nın fırlattığı Ogo-5 peyki dünyadan 150 000 km. kadar uzaklaşarak güneş hakkında bilgi toplayacak.

10 MART

Kurban bayramı bütün yurtta kutlandı.

● İstanbul Belediye Başkanı Haşim İşcan vefat etti.

13 MART

Günlerden beri devam eden fırtına, yağış ve sellerden 27 vatandaşımız öldü. Selin tahribatı en çok Eskişehir, Ankara, Amasya, Muş, Manisa, Burdur, Giresun, Denizli, Afyon, Sıvas ve Adapazarı'nda oldu. Ankara tamamen susuz kaldı. Maddî zarar milyonları aşıyor.

16 MART

Ankara'ya giderken, pilot mahalli kapısının kopması sonucu bir kaptan pilotun boşluğa uçtuğu Sec yolcu uçağı İzmit'e mecburî iniş yaptı. Kaptan-pilot Kemal Karapars'tan başka can kaybı olmadı.

● Güney Afrika Birliği'nde, Prof. Dr. Barnard tarafından kalbi değiştirilen Philip Blaiberg taburcu edildi.

17 MART

Silivri-Çorlu yolunda iki yolcu otobüsünün çarpışması sonucunda 33 kişi derhal öldü, 35 kişi de ağır surette yaralandı.

19 MART

Doların değerini kaybedeceği söylentileri üzerine Avrupa borsalarında on günden beri devam eden altın alım satımı ve fiyatların yükselmesi, Milletlerarası Altın Birliği'nin aldığı acil tedbirler üzerine durdu.

20 MART

Millet Meclisi'nden sonra Cumhuriyet Senatosu da millî bakiyenin kaldırılmasını kabul etti.

● Bulgar başbakanı Todor Jivkof resmî görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya geldi.

● İsrail Savunma Bakanı Moşe Dayan bir kaza sonunda ağır yaralandı.

21 MART

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, millî bakiyeyi kaldıran yeni seçim kanununu tasdik etti.

● İsrail birlikleri Ürdün'e girdi. 1 saat devam eden kanlı savaşlardan sonra geri çekildi. Araplar'ın son zamanlarda giriştiği sabotaj hareketlerini önlemek maksadıyle bu harekete giriştiğini açıklayan İsrail takbih ediliyor.

23 MART

Başbakan Süleyman Demirel, 9. basın toplantısını yaptı.

● Türkiye Milliyetçi Kuruluşları Bursa İstişarî toplantısı başladı.

26 MART

Bulgar Başbakanı Jivkof Türkiye'den ayrıldı. Süleyman Demirel, başbakanı İstanbul'dan yolcu etti.

Resimlerle
ESKİ TÜRKİYE

Yukarıda 1907 yılında, o zaman Türkiye'nin bir vilâyet (eyalet) merkezi olan Beyrut'ta yapılan Sanayi Mektebi, solda, bundan 60 yıl önceki Konya'da bir pazar yeri.

1899 yılında Edirne'de inşa olunan askerlik dairesi.

Eski Türkiye'nin bir vilâyet (eyalet) merkezi olan Bağdad'ın bir görünüşü (1907).

1907 yılında Hayfa. Şehir o zaman Türkiye'nin bir kaza merkeziydi.

Bundan 70 yıl önce çekilen bu resim, Karaköy köprüsünün o zamanki durumunu tesbit ediyor (1898).

Kudüs'ün 1907'de çekilmiş bir fotoğrafı. Kudüs o zamanlar Türkiye'nin bir sancak (vilâyet) merkeziydi.

50 yıl önceki Bebek sahillerinden bir görünüş.

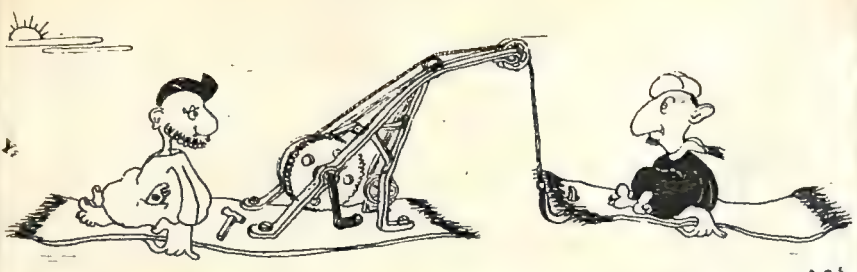

YAZISIZ

Karikatür

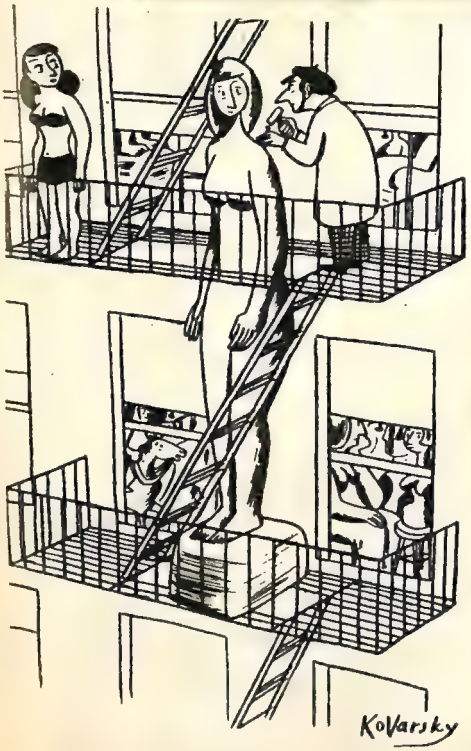

Dev heykel ve modeli.

YAZISIZ

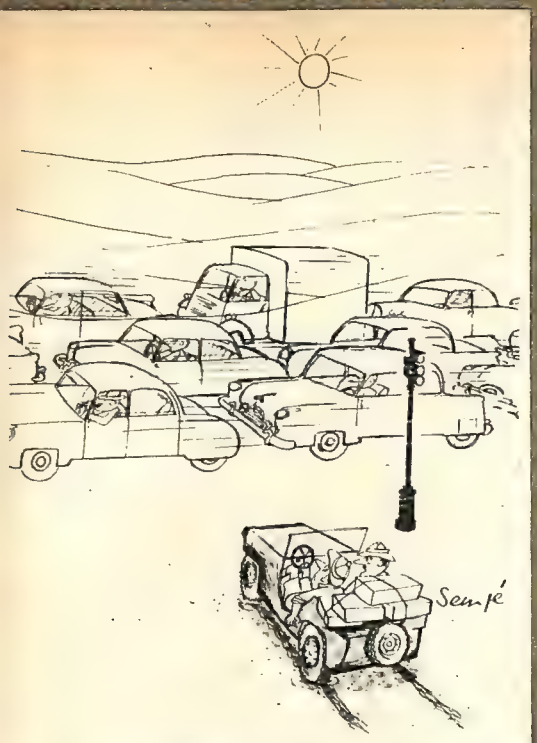

— *Devam et be kardeşim, serap gördüğümüze eminim.*

YAZISIZ

— *Şapkanızı giyebilirsiniz, sir.*

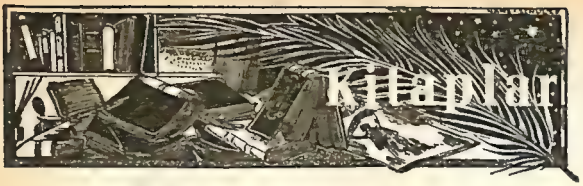

Arasında

50. Yılında Sovyet Rusya

Şevket RADO, **50. Yılında Sovyet Rusya,** İstanbul, 1968, Doğan Kardeş Matbaası, 88 sayfa, 2,5 TL.

Başbakanın Rusya gezisine katılan Şevket Rado, intibalarını kısa müddet önce **Hayat** mecmuasında yayınlamıştı. Şimdi küçük bir kitap halinde basılmıştır.

Hakkında pek çok şey yazılan çağdaş Rusya, resmî adıyle «Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği», hâlâ dünyamızın meçhul değilse de, az ve yetersiz tanınan büyük bir parçasıdır. Her yazar kendi temayül ve kabiliyetleri nisbetinde Rusya'yı tasvir etmiştir. Ancak gerçekler, en kapalı ve tarafgir yazan kalemlerden bile ortaya çıkmaktadır.

Şevket Rado, tamamen kendisine has bir görüş ve üslûb içinde bize Sovyet toplumunu anlatıyor. Eserde siyasî bahisler yok. Fakat, bizim için çok daha ilgi çekici bir taraf, Sovyet halklarının gündelik yaşayışları, telâkkileri ve hayat seviyeleri tasvir edilmiş. Yer yer fevkalâde alâkaya değer bahisler var. Moskova, Leningrad, Kief, Bakû, Taşkent ve Semerkand gibi 6 Sovyet şehri üzerinde şüphesiz birbirinden farklı intibalar, çarpıcı tarafları yakalanarak anlatılmış.

Müellif şöyle diyor:

«Sovyet Rusya'da komünist olmak, Lenin'e ve onun hocası Karl Marx'a tereddütsüz bağlı olmayı icab ettiren bir iştir. Bir mümin sadakati ister. Bu liderlere itiraz etmeyi aklının köşesinden geçiren «sarsılmış» daha ileri giderse «bozulmuş» sayılır ve bulunduğu yer neresi ise, oradan tepetaklak düşer!

«Bu sebepledir ki Rusya'da okumuş olmak, Rusya'nın İhtilâl ile geçirdiği macerayı çok iyi bilmek lâzımdır. Söylediklerine göre Rusya'da cehalet kalkmıştır ve on beş yaşını geçmiş olan herkes 8 sınıflık ortaokulu bitirmiş bulunmaktadır. Her ne kadar sokaklarda rasladığınız yüzlerde okumuş olmanın aydınlığı pek sezilmiyorsa da, okumuş olmaya ihtiyaç bellidir. Çünkü Rusya'da İhtilâl elli yıl önce vuku bulmuş olmakla beraber, sanki dün olmuş gibi gazeteler her gün İhtilâl'den bahsetmekte; kitaplar İhtilâl ve Komünizm Prensipleri üzerine yazılmakta; hikâyeler, romanlar, piyesler daima bu temayı işlemekte; radyolar, televizyonlar komünizmin başarılarını anlatmaya hiç bir suretle ara vermemektedirler. Eğer insanlar okumayı bilmeseler, yazılı neşriyatı takip etmek imkânından mahrum kalacaklardır. Sanki Rusya'da okuma, diğer faydaları pek mühimsenmeden yalnız komünizm lehinde yazılanları okutmak için halka öğretilmiş gibidir ve bunun için öğretilmektedir.

«Rusya'da mesken sıkıntısı olduğunu kimse saklamıyor. Her vatandaşa 8 metre kare olmak üzere iskân imkânını gerçekleştirmek için idareciler büyük gayret sarf etmektedirler. Böylece insanlar oldukça fena şartlar içinde ikamet etmekle beraber, her evde bir radyo ve bir televizyon bulundurulmasına da büyük önem verilmektedir. Radyo ve televizyon, Rusya'da patatesten ve soğandan daha mühimdir. Çünkü Komünizm'i okumanın dışında da yedirebilmek için gözle ve kulakla da vatandaşa seslenmek lâzımdır; bu da bu vasıtaları eve sokmakla mümkün olabilmektedir. İhtilâlin akidelerini canlı tutmak zarureti görülmüştür.

«Kısaca söylemek gerekirse, Sovyet Rusya'da herkesin gözü ve kulağı İhtilâl ile daima dopdoludur. İhtilâl tansiyonunu elli sene aralıksız bu kadar yüksek tutmak ve bunda hakikaten muvaffak olmak Rusya'da yapılmış şaşılacak işlerden muhakkak ki birincisini teşkil etmektedir. Fakat rejime bağlılıkta gösterilen bu taassubun, yaşayış bakımından Rusya'yı bugünkü Avrupa'nın yaşayışından büsbütün farklı, ağır ve sıkıcı bir çember içinde tuttuğunu da söylemek lâzımdır.»

Muğla'daki tarihî eserlerden Bodrum kalesi.

Muğla Tarihi

Kürşat Ekrem UYKUCU, **Muğla Tarihi,** İstanbul, 1968, As Matbaası, 240 sayfa, 12,5 TL.

Genç tarihçi Kürşat Ekrem Uykucu'nun «ilçeleriyle birlikte, coğrafyası ve sosyal yapısı ile **Muğla Tarihi»** bizde eski bir geleneği olan bölge tarihçiliğinin son örneğidir. Kitap, şu bahisleri içine alıyor: Önsöz, Bibliyografya, Muğla'nın Coğrafî durumu, Muğla'nın İlkçağ Tarihi, Türk Devri, Osmanlı Devri, İstiklâl Savaşı'nda Muğla, Cumhuriyet Devri Valileri, Muğla'da Türk Devri Eserleri, Muğla'da Millî Eğitim Çalışmaları, Muğla'da Örf ve Âdetler, İlçeler Tarihi, Menteşe'de Ölmüş Şehirlerin Tarihi ve Coğrafyası, Menteşe Kıyıları İle İlgili Vesikalar, Genel İndeks - Resimler, kitabe ve vesika suretleri verilmiş. Bir tarihçinin ilk eseri olması bakımından ümit verici, faydalı bir eser. Yer yer orijinal arşiv ve yazıt çalışmaları göze çarpıyor.

Ankara ve Çevresinde Adak Yerleri

Doç. Dr. Hikmet TANYU, **Ankara ve Çevresinde Adak Yerleri,** Ankara Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi Yayınları: LXXVIII, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, 432 + XVI sayfa, 20 TL.

İlâhiyat Fakültesi doçentlerinden Dr. Hikmet Tanyu'nun elimizdeki eseri, müellifin 9 ocak 1959 tarihinde doktora tezi olarak kabul edilmiş etüdüdür. Şimdi genişleterek kitap halinde yayınlanmış. Türk folklor, etnografi, etnoloji ve din tarihi için mühim bir eser olan bu kitap, pekaz işlenmiş bir konuyu ele alıyor. Müellifin kitap halinde çıkmış eserlerinin de en hacimlisini teşkil ediyor. Muhteviyatı şöyle: Giriş, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Bazı Ankara Köylerinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara İlçe ve Köylerinde Adak ve Adak Yerleri, Bazı Türkiye İllerindeki Adak ve Adak Yerleriyle İlgili İnançlara Umumî Bir Bakış ve Ankara ile Çevresindeki Adakla İlgili İnançlarla Kısa Bir Karşılaştırma, Güneyde Türkmen Oymaklarında Adak ve Adakla İlgili İnançlar, Netice, Adak Yerleri ile Niyetler ve Adaklar, Atla İlgili Ziyaretgâhlar ve Adak Yerleri, İslâm'dan Önce ve İslâm'dan Sonra Adak, Türbe ve Yatırların Menşei Meselesi, Adak ve Adama Sebeplerine Dair Muhtelif Görüşlerin Tahlil ve Tenkıdi, Resimler, Bibliyografya, İndeks.

●

Ragıp Şevki Yeşim, **Allah'ın Gazapları,** 4 cilt; İstanbul, 1965 - 1967, beheri: 20 TL.

Çeşitli romanlarıyle tanıdığımız yazarın bu eseri bir nevi kısas-ı enbiyadır. Romancı kaleminden çıkması bakımından, eserde peygamberlerin hikâyeleri ve dinî efsaneler çok güzel ve akıcı bir üslûb içinde anlatılmıştır.

Y. Ö.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Hüsnü Akhan (Birecik - Urfa)

Sultanahmet'teki Dikilitaş'ın üzerindeki yazılar nedir? Hazret-i Ömer, Suriye fütuhatında niçin Hâlid bin Velîd'i azletti?

Sultanahmet'teki kızıl renkli Dikilitaş, M. Ö. 1547 yılında Mısır firavunu III. Tutmosis tarafından bugünkü Kahire yakınlarına, Helyopolis'e diktirilmiştir. Bu Mısır imparatorunun zaferlerini terennüm eder ve bu zaferler şerefine dikilmiştir. Romalılar, anıtı Mısır'dan getirip İstanbul'a dikmişlerdir. — Hazret-i Ömer, 635 yılında Hâlid bin Velîd'i Suriye fütuhatı başkumandanlığından aldı ve yerine Ebû - Ubeyde bin Cerrâh'ı getirdi. Bir müddet Hâlid, Ebû - Ubeyde'nin süvari kumandanı olarak hizmet etti. Bu, daha çok politik düşüncelerle yapılmış bir değiştirmedir.

Aşir Aktolga (Samsun)

Elimde Samsun'un 24 yıl kadar önce yıkılan saat kulesine ait hiç kimsede olmayan bir resim var. Bu resim, 1919'da İzmir'in işgali üzerine Samsun'da yapılan mitingi göstermektedir. Bu resmi gerçek değerinde satabilmem için nereye müracaat edeyim?

Böyle şeylere fazla kıymet izâfe etmeyiniz. Güvendiğiniz bir basın organına veriniz. Değeri neyse öderler.

Şükrü Babür Aytemiz (Doğubeyazıt - Ağrı)

Nâmık Kemal'in II. Abdülhamid'e şöhretini lekeleyici müracaatlar yaptığı doğru mu? Sadrâzam Halil Hamid Paşa nerede doğmuştur?

Nâmık Kemal'in II. Abdülhamid'e birçok müracaatı oldu. Hiç biri sizin tâbirinizle «şöhretini lekeleyici» değildi. Devrin meşrû devlet başkanından meşrû isteklerde bulunmak niçin lekeleyici olsun? Esasen Nâmık Kemal, Osmanoğulları'na son derece bağlı bir insandı. Ancak saltanatın meşrûtî olmasını istiyordu. — Halil Hamid Paşa, Ispartalı'dır.

Nihat Ertaban (Bursa)

Evliyâ Çelebî Seyâhat - Nâmesi, *Latin harfleri ile tam olarak basıldı mı?*

Hayır. Reşad Ekrem Koçu ve Mustafa Nihad Özön'ün, eserin ancak yüzde beşini içine alan hülâsaları vardır. Bu eserin Latin harflerine nakli ve sadeleştirilmesi külfetli, fakat muhakkak yapılması icabeden bir hizmettir. Eski harflerle her biri bin sayfaya yakın 10 büyük cilt tutmaktadır.

Cemal Aykın (Cebeci - Ankara)

Plevne savaşları hakkında hangi kitaplardan faydalanabilirim?

İslâm Ansiklopedisi'nde *Plevne* maddesinde gösterilen eserlere ve o eserlerde verilen bibliyografyaya, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, *Türkiye Tarihi* gibi umumî Osmanlı tarihlerinin ilgili kısımlarına bakınız. — Sadi Borak'a, *Son Havadis* gazetesi adresine yazabilirsiniz.

Erdoğan Gence (Bahçelievler - Ankara)

Tarih Mecmuası*'nın bazı sayıları bende eksik. Nasıl temin edebilirim?*

Hayat Tarih Mecmuası'nın eksik sayılarını BATEŞ'ten isteyiniz. Eski sayıların hepsi vardır. Tükenen ilk 2 sayı yeniden basılmıştır.

Ersin Esen (Malatya)

Göktürk (Orhon) yazıtları hangi yıl okundu.

1893 yılında Thomsen tarafından okundu. Danimarka İlimler Akademisi başkanı ve Kopenhag Üniversitesi profesörlerinden olan Vilhelm Ludvig Peter Thomsen (1842 - 1927), ölünceye kadar bu yazıtlar üzerinde çalıştı ve birbirinden mütekâmil çalışmalar ortaya koydu.

Saydan Altun (Cüğürtlü - Muş)

Türk bayrağı ne zaman bugünkü şeklini aldı?

Türk bayrağının tarihçesi üzerinde bir yazı, *Hayat Tarih Mecmuası*'nın 1965 yılına ait 10. sayısında çıkmıştır. O yazıyı okuyunuz. — Biyografisini istediğiniz yazarımız, 1930'da İstanbul'da doğmuştur. Tarihinin son cildinin sonunda eserlerinin listesi vardır.

S. Salim Sönmez (Görele - Giresun)

Görele'ye ait gönderdiğim üç resmi yayınlar mısınız?

Teşekkür ederiz. Fırsat düşerse kullanacağız.

Cahit Ardıç (Divriği - Sıvas)

Divrikli Kara Mehmed Paşa kimdir? Kemal Paşa - zâde'nin Müeyyed - zâde ile ilgisi var mı?

Divrikli Vezir Kara Mehmed Paşa, 1683 İkinci Viyana muhasarasında ve muhasaradan sonra büyük yararlık göstermiş, Budin beylerbeyisi (Macaristan umumî valisi) olmuş, genç yaşında şehit düşmüş bir kumandandır. — Müeyyed - zâde Abdurrahman Efendi, Şeyhulislâm Kemal Paşa-zâde Ahmed Şemseddin Efendi'yi, gençliğinde himaye etmiştir.

Nedim Dadalar (Bursa)

Tükendiğinden bahsettiğiniz Edib Ayel'in Mozaik *adlı şiir kitabının bir nüshası bende vardır. İstiyorsanız size gönderebilirim.*

İlginize teşekkür ederiz. *Mozaik*'in bir nüshası bizde de vardır.

Hayriye Yılmaz (Espiye - Giresun)

Mecmuanızın 1967 yılı 10. sayısında Bafra'ya ait bir resim «Samsun» olarak gösterilmiş, bunu düzeltmenizi rica ederim.

Haklısınız. Özür dileriz.

Ercüment Göktay (Eskişehir)

Ankara'da Ulus Meydanı'nın eski bir resmini gönderiyorum. Belki Resimlerle Eski Türkiye *sayfanızda basarsınız.*

Teşekkür ederiz.

Kemal Çoruh (Erzurum)

Yüzellilikler hakkında bir yazı koyacak mısınız?

İlk fırsatta koyacağız. Atatürk ve çevresindekilerin bizzat tesbit ettikleri bu listede, 150 kadar şahıs yer alıyordu. İçlerinde gerçek vatan hainleri olduğu gibi, olayların sevkıyle Millî Mücadele'ye karşı bir tutum içinde bulunan nisbeten hafif suçlular da vardı. Hepsi çoktan affedilip yurda dönmek hakkını kazanmışlardır; yalnız siyasetle uğraşamazlar.

Cemal Karataş (Göle - Kars)

Türk Dili *dergisinde okuduğum «mamuk» kelimesi ne demektir?*

Niçin o dergiye sormuyorsunuz? Bu gibi kelimelerde, o dergiyi yayınlayan Türk Dil Kurumu'nun ihtisasına müdahale etmek istemeyiz.

Hüseyin Telek (Vefa - İstanbul)

Fevzi Çakmak, mareşal rütbesini ne zaman kazandı?

Fevzi Çakmak, Osmanlı devletinde, ferik (korgeneral) rütbesine ve harbiye nazırı makamına kadar yükselmişti. Ankara'ya geçip Millî Mücadele'ye katılınca birinci - ferik (orgeneral) ve Sakarya savaşındaki büyük hizmeti üzerine de Büyük Millet Meclisi kararıyle müşir (mareşal) oldu. 1918'de ferik, 1920'de birinci - ferik, 1921 sonunda müşir olmuştur.

Nihat Akgün (Beyazıt - İstanbul)

Ben, on beş yaşında, Hayat Tarih Mecmuası *meraklısı olan Vefa Lisesi güreşçilerindenim.* Hayat Tarih Mecmuası'*nı her ay heyecanla beklerim. Sizden ricam, mecmuanızı alan arkadaşların resimlerini ve yeni yetişen genç şairlerin şiirlerini neşretmenizdir. Cevabınızı gelecek sayınızda sabırsızlıkla bekliyorum. Fotoğraf ve şiirlerimi göndereyim mi?*

Hem mecmuamızın devamlı okuyucusu olduğunuzu söylüyor, hem de şiir ve fotoğrafınızı neşretmemiz teklifinde bulunuyorsunuz. Siz *Hayat Tarih Mecmuası*'nda şimdiye kadar böyle bir şey gördünüz mü?

Tarih Bilmecesi

1. Fransa prenslerinden Korkusuz Jean'ı yenip esir eden Türk padişahı kimdir?

a. Yıldırım Bâyezid
b. Timur
c. Kanunî Süleyman

2. Sultan Alp - Arslan hangi hanedana mensuptur?

a. Osmanlı
b. Selçuklu
c. Akkoyunlu

3. Osmanlılar'ın «Budin Beylerbeyliği» hangi ülkeyi kaplıyordu?

a. Mısır
b. Doğu Anadolu
c. Macaristan

4. Cezâyir'de ilk Türk devletini kuran denizci kimdir?

a. Oruç Reis
b. Barbaros Hayreddin Paşa
c. Turgut Reis (Paşa)

5. Çarlık Rusyası'nın başkenti olan «Sen Petersburg»un bugünkü adı nedir?

a. Moskova
b. Leningrad
c. Gorky

6. Osmanlı çağında, «kazasker» hangi sınıfa mensup devlet memuru idi?

a. Askerî
b. Mülkî
c. Dinî

7. Kırım hanlığının taht şehri neresi idi?

a. Akmescid
b. Sivastopol
c. Bahçesarayı

8. Kanunî Sultan Süleyman'ın babası kimdi?

a. Yıldırım Bâyezid
b. Yavuz Selim
c. II. Murad

9. Fransa'da «İkinci İmparatorluk» devri kiminle başlar?

a. I. Napoléon
b. II. Napoléon
c. III. Napoléon

Doğru cevaplar:

1: a, 2: b, 3: c, 4: a, 5: b, 6: c, 7: c, 8: b, 9: c.

Bunları Tanıyor musunuz?

1 **Louvre Müzesi'ndeki bu heykelin adı nedir?**

A - Hera
B - Afrodit
C - Athena

2 **Bu ünlü bestekâr kimdir?**

A - Beethoven
B - Wagner
C - Mozart

Doğru cevaplar: 1 - B, 2 - A, 3 - C.

3 **Bu anıt, hangi eski medeniyeti hatırlatıyor?**

A - Hindistan
B - Mısır
C - Amerika

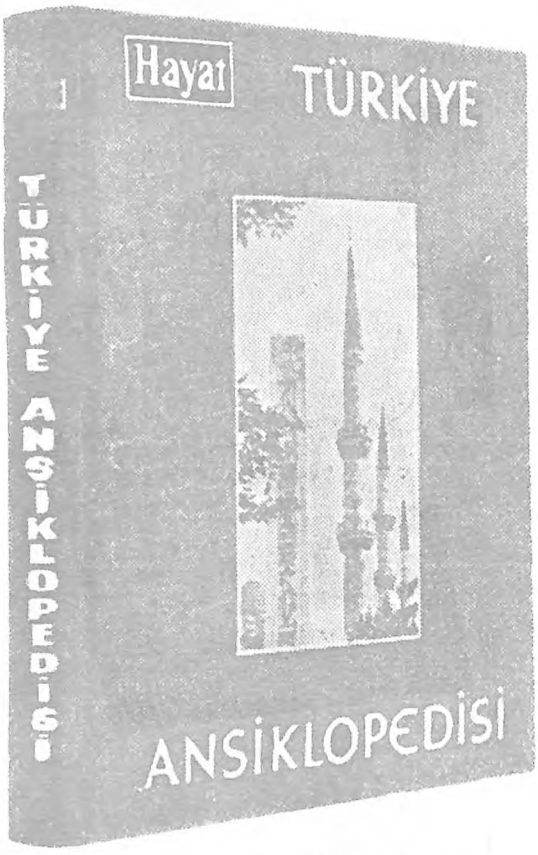

Eşsiz
Bir
Eser

Hayat

TÜRKİYE
Ansiklopedisi

Hayat Mecmuasının fasiküller halinde yayınladığı Türkiye Ansiklopedisi, ciltli olarak piyasada satılmaktadır. İsteyen okuyucular, ellerindeki fasikülleri, özel cilt kapaklarımızla ciltleterek nefis bir esere sahip olabilirler. Hayat Türkiye Ansiklopedisi ciltli olarak 35 liradır.

Cilt kapakları ve ciltler, Hayat satan bayilerle müvezzilere sipariş edilebileceği gibi, umumi bayiimiz BATEŞ BAYİLİK TEŞKİLÂTI, Cağaloğlu - İstanbul adresinden de temin edilebilir. Yalnız cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır.

H.T.M. - 16

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan : T. YILMAZ ÖZTUNA

12 Cilt

Her cilt renkli karton kapak içinde 304 sayfa ve 7'5 liradır. 3.666 sayfa tutan 12 cildin tamamında yüzlerce tifdruk baskı resim, harita ve liste vardır.

Mevcudu kalmayan ilk beş cilt yeniden basılarak satışa çıkarılmıştır.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı
Cağaloğlu - İstanbul